

Vilniaus universiteto
Filosofijos fakulteto
Taikomosios ir teorinės kriminologijos magistrantūros studijų programa

Neila Sventickytė

Magistro darbas

**NUTEISTŪJŲ ELEKTRONINIO STEBĖJIMO PATIRTYS VYKDANT PROBACIJĄ IR
BAUSMES, NESUSIJUSIAS SU LAISVĖS ATĖMIMU**

Darbo vadovas: Dr. Doc. Simonas Nikartas

Vilnius

2024

Turinys

Santrauka	3
Summary	4
Įvadas	5
1. Elektroninio stebėjimo samprata bausmių vykdymo sistemose	8
1.1. Elektroninio stebėjimo apibrėžimas	8
1.2. Elektroninio stebėjimo įgyvendinimo praktikos užsienio valstybėse aspektai	9
1.3. Elektroninio stebėjimo teisinio reguliavimo ir praktikos ypatumai Lietuvoje	10
2. Elektroninio stebėjimo veiksmingumo aspektai	13
3. Nuteistųjų elektroninio stebėjimo reiškinys bausmės skausmų teorinės koncepcijos požiūriu	16
4. Elektroninio stebėjimo patirčių tyrimas Lietuvos probacijos tarnybos Vilniaus skyriuje	20
4.1. Tyrimo kontekstas: Elektroninio stebėjimo vykdymo praktikos Lietuvos probacijos tarnybos Vilniaus skyriuje apžvalga	20
4.2. Tyrimo metodologija	23
4.3. Nuteistųjų elektroninio stebėjimo patirtys	25
4.4. Intensyvios priežiūros specialistų požiūriai į elektroninio stebėjimo vykdymą nuteistiesiems	44
4.5. Tyrimo rezultatų aptarimas	49
Išvados ir rekomendacijos	53
Literatūros sąrašas	55
Priedai	60

Santrauka

Nuteistųjų elektroninio stebėjimo patirtys vykdamt probaciją ir bausmes, nesusijusias su laisvės atėmimu

Nuteistiesiems, kuriems vykdoma probacija ir bausmės, nesusijusios su laisvės atėmimu, kartu gali būti taikomas elektroninis stebėjimas. Mokslinėje literatūroje elektroninis stebėjimas apibūdinamas per įvairias technologijas, skirtas stebėti, kaip laikomasi baudžiamosios justicijos priemonių. Tai yra vis dažniau taikoma priemonė bausmių vykdymo sistemose, kuria siekiama resocializuoti nuteistuosius, sumažinti įkalintų asmenų skaičių, teisės pažeidimų recidyvą ir sutaupyti valstybės lėšų. Nors ir valstybės vadovaujasi bendruoju apibrėžimu ir siekia panašių tikslų, šiame darbe aptariama skirtinga priemonės įgyvendinimo praktika, įvardijami priemonės veiksmingumo aspektai. Taip pat šiame darbe elektroninio stebėjimo reiškinys nagrinėjamas bausmės skausmų požiūriu. Šiuo darbu siekiama ištirti nuteistųjų elektroninio stebėjimo patirtis ir paaiškinti jas bausmės skausmų požiūriu, taip pat atskleisti, kaip nuteistieji adaptuojasi prie elektroninio stebėjimo ir kaip tai veikia jų socialinę integraciją. Dėl griežtų elektroninio stebėjimo sąlygų ir kitų svarbių aspektų, elektroninis stebėjimas dažnai suvokiamas kaip bausmė, kuri sukelia skausmą. Lietuvoje nėra išsamių elektroninio stebėjimo patirčių tyrimų, todėl šia tema atliktas kokybinis tyrimas, kuriame dalyvavo 15 nuteistųjų, kuriems vykdoma probacija ir bausmės, nesusijusios su laisvės atėmimu, taip pat 4 intensyvios priežiūros specialistai, tiesiogiai vykdamtys elektroninį stebėjimą. Tyrimo rezultatai parodė, kad nuteistiesiems priemonės taikymas sukelia frustraciją, pažeminimą dėl kėsinosi į privatų gyvenimą, stigmatizaciją, socialinę izoliaciją bei diskomfortą. Nuteistieji nors ir turėjo automatiškai prisitaikyti prie elektroninio stebėjimo sąlygų, jiems buvo sudėtinga adaptuotis, tai atskleidė patirti išgyvenimai ir sunkumai. Įvairūs apribojimai apsunkino socialinę integraciją, nuteistieji patyrė laisvės suvaržymą, neteko autonomijos, stebėjimas paveikė jų santykius, sumažino saugumo jausmą.

Raktiniai žodžiai: elektroninis stebėjimas, nuteistieji, probacija, skausmas, bausmė

Summary

Offenders experiences of electronic monitoring while serving probation and non-custodial sentences

Offenders on probation and non-custodial sentences may be subject to electronic monitoring. In the academic literature, electronic surveillance is described in terms of various technologies designed to monitor compliance with criminal justice measures. It is an increasingly common measure in the penal system, which aims to resocialize offenders, reduce the number of incarcerated persons, the recidivism of law violations and save state funds. Although the states are guided by a common definition and pursue similar goals, this paper discusses the different implementation practices of the measure and identifies aspects of the effectiveness of the measure. Also, in this work, the phenomenon of electronic surveillance is examined from the point of view of the pains of punishment. This work aims to investigate the experiences of offenders with electronic monitoring and explain them from the point of view of the pain of punishment, as well as to reveal how offenders adapt to electronic monitoring and how it affects their social integration. Due to the strict conditions of electronic monitoring and other important aspects, electronic monitoring is often perceived as a punishment that causes pain. In Lithuania, there are no detailed studies of the experiences of electronic monitoring, so a qualitative study was conducted on this topic, which involved 15 offenders who are subject to probation and non-custodial sentences, as well as 4 intensive care specialists who directly perform electronic monitoring. The results of the study showed that the application of the measure to offenders causes frustration, humiliation due to invasion of private life, stigmatization, social isolation and discomfort. Although the offenders had to automatically adapt to the conditions of electronic monitoring, it was difficult for them to adapt, this was revealed by the experiences and difficulties experienced. Various restrictions made social integration difficult, offenders suffered a restriction of their freedom, lost their autonomy, surveillance affected their relationships, and reduced their sense of security.

Keywords: electronic monitoring, offenders, probation, pain, punishment

Ivadas

Nuteistųjų elektroninis stebėjimas (angl. electronic monitoring)¹ yra naudojamas bausmių vykdymo sistemose, siekiant sumažinti kalinių skaičių ir įkalinimo išlaidas (Richter, Ryser ir Hostettler 2021). Pirmiausiai, EM pradėtas taikyti devintojo dešimtmečio pabaigoje Jungtinėse Amerikos Valstijose (Laurie ir Maglione 2019), vėliau tapo plačiai naudojamas viso pasaulio jurisdikcijose – Jungtinėje Karalystėje 1991 m., Švedijoje 1994 m., Danijoje 2005 m., Suomijoje 2006 m., Norvegijoje 2008 m., Lietuvoje 2012 m. ir kt. (Dünkel 2018; Villman 2022).

Pastarąjį dešimtmetį pastebima sparti EM priemonių taikymo plėtra ir Rytų Europos valstybių bausmių vykdymo sistemose (Nikartas 2020). 2021 m. EM taikytas 13 Rytų Europos šalių. Vakaruose tuo pačiu laikotarpiu EM plėtra buvo lėtesnė, t. y. nuo 12 šalių 2011 m. iki 16 šalių 2021 m. (SPACE II 2011, 2021). 2022 m. EM taikytas Prancūzijoje 14943, Belgijoje 2065, Lenkijoje 7316, Ispanijoje 4099 nuteistiesiems (SPACE II 2022). Sparti EM raida Rytų Europoje siejama su daugumos šio regiono šalių griežta baudžiamąja politika, pavyzdžiui, EM plačiai taikomas Azerbaidžane, Lenkijoje, Lietuvoje ir Gruzijoje – valstybėse, kuriose įkalinimo lygis yra aukštas (SPACE II 2022). Kitose šalyse, pvz., Latvijoje, Estijoje, Moldovoje, Slovakijoje ir Čekijoje, EM naudojamas mažesniai pažeidėjų skaičiui. Remiantis Lietuvos Kalėjimų tarnybos ir Lietuvos probacijos tarnybos statistika (2013 – 2023 m.), EM diegimo pradžioje, Lietuvos probacijos tarnyba EM formas (intensyviai priežiūrą ir teismo paskirtų įpareigojimų kontrolę elektroninio ryšio priemonėmis) taikė ganėtinai retai (pvz., 2013 m. – 101, 2014 m. – 191, 2015 m. – 254 nuteistiesiems). Nuo 2016 m. išaugo asmenų, kuriems taikomas EM, skaičius, ypač teismo paskirtų įpareigojimų kontrolės atvejais (pvz., bendras skaičius 2020 m. – 1155, 2021 m. – 1921, 2022 m. – 2170, 2023 m. – 3367). Pabrėžtina, kad 2023 m. EM buvo taikytas maždaug 33 kartus daugiau nei prieš dešimtį metų, nors nuteistųjų skaičius padidėjo tik kiek daugiau nei 1,5 karto. Galima daryti prielaidą, kad tokį spartų EM augimą Lietuvoje lėmė 2019 m. priimtos Baudžiamojo kodekso pataisos, taip pat, iš Norvegijos gauta finansinė parama, dėl kurios Lietuva įsigijo didesnę kiekį įrangos skirtos nuteistųjų stebėjimui.

Vis dėlto, nepaisant didėjančios EM plėtros baudžiamojoje aplinkoje, empirinių EM patirčių tyrimų vis dar yra nedaug. EM tematikos galima atrasti užsienio tyrėjų M. Richter, B. Ryser, U. Hostettler, M. Nellis, E. Villman, F. Dünkel, A. H. Crowe, J. Pradel ir kt. darbuose. Pavyzdžiui, M. Richter, B. Ryser ir U. Hostettler (2021) atskleidė EM baudžiamumą lyginant su kitomis įkalinimo formomis. M. Nellis (2016) lyginamuoju požiūriu nagrinėjo EM kaip įrankio naudojimą įvairių valstybių probacijos praktikoje. Nuteistųjų EM patirtis ankstyvojo paleidimo iš įkalinimo įstaigų metu atskleidė E. Villman (2022), pabrėždama šios priemonės taikymą kaip kliūtį, siekiant ilgalaikių nuteistųjų pokyčių. Kritiniu požiūriu EM praktikas analizavo F. Dünkel (2018). EM kaip atskirą

---

¹ Toliau šiame darbe naudojamas trumpinys – EM (elektroninis monitoringas).

kriminalinę bausmę nagrinėjo J. Pradel (2002). Ann H. Crowe (1999) analizavo EM kaip kontrolės priemonę, kai taikomos įvairios išankstinio paleidimo iš pataisos įstaigų formos ar skiriama dalinė probacija (dalis bausmės paskiriama atlikti pataisos įstaigoje, o kita dalis – probacijos priežiūroje). Užsienyje atlikti tyrimai atskleidė nuteistųjų, kuriems taikomas EM, patiriamą stigmatizaciją, skausmą, susijusius su socialinių ryšių apribojimu, socialine izoliacija, socialinės integracijos apribojimu (pvz., galimybės dirbti, susirasti darbą) ir pan. Taip pat įrodyta, kad nuteistieji, atliekantys trumpą bausmę įkalinimo įstaigoje, nėra linkę jos pakeisti ilgesne EM bausme nei įkalinimo laikas (Richter, Ryser ir Hostettler 2021).

Lietuvoje nebuvo atlikta išsamių EM patirčių tyrimų. Epizodiškai šiuos klausimus tyrinėjo S. Nikartas, A. Tereškinas, R. Uscila, S. Mesonienė ir kt. Pavyzdžiui, S. Nikartas ir A. Tereškinas (2022) *inter alia* nagrinėjo moterų EM patirtis, probacijos ir bausmių, nesusijusių su laisvės atėmimu vykdymo kontekste. R. Uscila (2016) aptarė EM sistemų įdiegimo ir taikymo praktiką baudžiamojoje justicijoje, intensyvios priežiūros teisinius pagrindus bei įgyvendinimo mechanizmus. S. Mesonienė (2004) analizavo EM teisinį reglamentavimą ir praktiką užsienio valstybėse. Lietuvos ir užsienio šalių tyrėjai didžiausią dėmesį savo darbuose skyrė EM teisiniam reglamentavimui, lyginamiesiems ir veiksmingumo tyrimams. Vis dėlto stokojama tyrimų, kurie būtų orientuoti į nuteistųjų EM patirtis, vykdančias bendruomenines sankcijas – probaciją ir bausmes, nesusijusias su laisvės atėmimu. Kokybiniai EM patirčių tyrimai turi pranašumą prieš kitus tyrimus, nes leidžia atskleisti nuteistųjų požiūrį į EM taikymą, jų patiriamus išgyvenimus, problemas. Taip pat tokie tyrimai leidžia „pamatyti“ socialinį pasaulį, situaciją, problemą nuteistojo akimis. Taigi nors ir EM taikomas vis sparčiau baudžiamosios justicijos praktikoje ir tai yra neišvengiama intervencija į asmeninį nuteistojo gyvenimą, retai atsižvelgiama į nuteistųjų patirtis, kurios gali suteikti reikšmingų įžvalgų EM kaip priemonės taikymo klausimais.

Pabrėžiama, kad išsamių nuteistųjų EM patirčių tyrimų Lietuvoje nebuvo atlikta, todėl tai būtų pirmasis tyrimas, kuriuo būtų siekiama atskleisti EM praktikas per fenomenologinę – asmens patirčių, prizmę.

Magistro darbo **mokslinė problema** formuluojama keliant tokius klausimus: kokios yra nuteistųjų EM patirtys ir kaip jas galima paaiškinti bausmės skausmų koncepcijos požiūriu? Kaip nuteistieji adaptuojasi prie EM? Kaip EM veikia nuteistųjų socialinę integraciją?

Šio darbo tikslai: Ištirti nuteistųjų EM patirtis ir paaiškinti jas bausmės skausmų koncepcijos požiūriu. Taip pat šiuo darbu siekiama atskleisti, kaip nuteistieji adaptuojasi prie EM bei kaip EM taikymas veikia nuteistųjų socialinę integraciją.

Uždaviniai:

1. Atskleisti EM sampratą ir veiksmingumo aspektus bausmių vykdymo sistemose.
2. Išnagrinėti EM reiškinį bausmės skausmų koncepcijos požiūriu.

3. Ištirti nuteistųjų, kuriems vykdoma probacija ir bausmės, nesusijusios su laisvės atėmimu, EM patirtis.
4. Atskleisti Lietuvos probacijos tarnybos Vilniaus skyriaus intensyvios priežiūros specialistų požiūrį į EM taikymą.

Duomenų rinkimo metodai: šiame darbe duomenys renkami pasitelkiant mokslinės literatūros analizės metodą, kuris geriausiai padeda atskleisti EM sampratą, priemonės taikymo praktiką, tikslus, veiksmingumo sąlygas bei ankstesnių tyrėjų ištirtas nuteistųjų EM patirtis. Taip pat pasitelkiamos teisinių dokumentų (įstatymų, įsakymų, rekomendacijų) apžvalgos, per kurias aptariami EM reguliavimo aspektai, priemonės taikymo principai. Šiame darbe naudojama statistinių Lietuvos Kalėjimų tarnybos ir Lietuvos probacijos tarnybos duomenų apžvalga, kuri leidžia pamatyti, kokios yra EM taikymo tendencijos. Duomenų rinkimui pasitelkiami kokybiniai pusiau struktūruoti interviu, kurie padeda ištirti nuteistųjų EM patirtis, suprasti, kaip jie adaptuojasi bei kaip priemonės taikymas veikia jų socialinę integraciją. Taip pat šis metodas padeda atskleisti EM vykdančių specialistų požiūrį į priemonės taikymą, pagilina žinias apie nagrinėjamą temą.

Rašto darbo struktūra: įvadas, teorinė dalis su trimis skyriais, kokybinio tyrimo pristatymas, darbo išvados ir rekomendacijos. Teorinėje dalyje, remiantis užsienio šalių ir Lietuvos tyrėjų įžvalgomis, tarptautiniais standartais, įstatymais, atskleidžiama kaip EM suprantamas, reguliuojamas ir įgyvendinamas. Apžvelgiami užsienio šalyse ir Lietuvoje atlikti tyrimai, kuriuose yra aptariamas EM taikymas nuteistųjų socialinei grupei. Taip pat teorinėje dalyje EM reiškinyje nagrinėjamas bausmės skausmų koncepcijos požiūriu. Kai kurie teorinės dalies skyriai yra padalinti į poskyrius, siekiant išgryninti svarbius aspektus. Tiriamojoje dalyje pristatoma Lietuvos probacijos tarnybos Vilniaus skyriaus EM vykdymo praktika, aprašoma tyrimo metodologija, pateikiami tyrimo rezultatai. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados ir rekomendacijos.

1. Elektroninio stebėjimo samprata bausmių vykdymo sistemose

1.1. Elektroninio stebėjimo apibrėžimas

Tarp tyrėjų nėra vieningos nuomonės dėl nuteistųjų EM apibrėžimo, vis dėlto mokslinėje literatūroje yra vartojamas bendrasis terminas, kuriuo EM apibūdinamas kaip įvairios technologijos, skirtos stebėti, kaip laikomasi baudžiamosios justicijos priemonių (Hucklesby ir Holdsworth 2020). Dažniausiai EM yra naudojami dėvimi prietaisai (apykojės) ir imtuvai, kurie yra sumontuojami nuteistojo gyvenamojoje vietoje bei perduoda duomenis į stebėjimo centrą (Nellis 2016). Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2014 m. vasario mėn. 19 d. priimtoje rekomendacijoje CM/Rec (2014) 4, įvardyti EM taikymo principai, standartai, priemonės taikymo trūkumai, ribotumas ir išlaidos. Šioje rekomendacijoje atkreipiamas dėmesys į būtinumą taikant EM išvengti socialinės kontrolės tinklo išsiplėtimo efekto (angl. *net widening effect*), į EM taikymo intensyvumo ir trukmės proporcingumą, taip pat į tai, kad vien tik paprastas kontroliavimas kaip savarankiška priemonė be nuteistąjį remiančio socialinio darbo su juo arba terapinių pasiūlymų neturi jokios prasmės (žr. rekomendacijos 8 punktą). Remiantis šia rekomendacija, EM nurodo konkretaus asmens stebėjimo formą baudžiamosios teisenos procese. Valstybėse, kuriose taikomas EM, šio įrankio ypatybės yra panašios: asmuo stebimas elektroniniu prietaisu (apykoje), jam taikoma komendanto valanda pagal pasaulinę padėties nustatymo sistemą (GPS), suteikiama galimybė dalyvauti gydymo programose, reguliariai dirbti ir kt. Nuteistieji, kuriems taikomas EM lieka bendruomenėje, tačiau yra kontroliuojami teisėsaugos institucijų. Pabrėžtina, kad nors ir valstybės vadovaujasi bendruoju apibrėžimu, vis dėlto įvairių šalių jurisdikcijose skiriasi EM taikymo praktika. Pastebima ir tai, kad EM samprata keičiasi ir plečiasi kartu su technologijų pažanga. Tai vienareikšmiškai sukuria naujas galimybes, bet kartu kelia ir iššūkius, susijusius su nuteistųjų privatumo apsauga bei etiniais klausimais.

Europos Tarybos rekomendacijoje Rec (92) 16 dėl bendruomeninių sankcijų ir priemonių nurodyta, kad žmogaus teisių pažeidimai galimi ir taikant EM. Šioje rekomendacijoje akcentuojamas tikslas skatinti alternatyvių įkalinimui priemonių raidą, kuri turi būti suderinta su nuteistųjų kontrole ir parama. Standartinėse minimaliose Jungtinių Tautų Organizacijos taisyklėse dėl priemonių, nesusijusių su laisvės atėmimu (Tokijo taisyklės) akcentuojama, kad su laisvės atėmimu nesusijusios priemonės pasirinkimas turi būti pagrįstas tiek teisės pažeidimo pobūdžiu ir sunkumu laipsniu, tiek ir pažeidėjo asmenybe bei biografija, nuosprendžio tikslų ir nukentėjusiųjų teisių atžvilgiais nustatytų kriterijų įvertinimu (Sakalauskas ir kt. 2017). Vadovaujantis Tokijo taisyklėmis, Jungtinės Tautos propaguoja plačią alternatyvių, į bendruomenę orientuotų priemonių sistemą ir pabrėžia jų svarbią resocializuojančią funkciją. Taisyklėse nurodoma, kad taikant alternatyvias bausmes, būtina vengti tam tikrų asmenų grupių diskriminacijos, jų pastatymo į nepalankesnę padėtį, taip pat svarbu paisyti proporcingumo principo (Sakalauskas ir kt. 2017). Jungtinių Tautų visuotinės žmogaus teisių

deklaracijos 5 straipsnyje nurodoma, kad „*niekas negali būti kankinamas ar patirti žiaurų, nežmonišką ar žeminantį jo orumą elgesį ar būti taip baudžiamas*“, o Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 3 straipsnyje akcentuojama, jog „*negalima žiauriai ir nežmoniškai elgtis su žmogumi arba žeminti jo orumą*“. Remiantis C. M. Graebisch ir S. Burkhardt (2015), minimalūs alternatyvių sankcijų standartai kyla iš žmogaus teisių perspektyvos, kuri savo ruožtu turi remtis pagrindinėmis Europos Sąjungos vertybėmis bei tarptautinių teisės aktų suformuotais pamatiniais principais. Alternatyvių sankcijų taikyme, pagarba žmogaus orumui – svarbiausias vaidmuo, todėl pagarbos žmogaus orumui principas reikalauja žmogiško bei sąžiningo elgesio su nuteistais asmenimis ir jų (socialinių) teisių, įskaitant teisę į socialinę integraciją ir reabilitaciją apsaugos (Graebisch ir Burkhardt 2015). Visa tai rodo, kad nuteistųjų atžvilgiu skiriamos bausmės (kartu ir EM) negali būti naudojamos kaip prievarta prieš juos, ar žeminantis ir žiaurus elgesys.

1.2. Elektroninio stebėjimo įgyvendinimo praktikos užsienio valstybėse aspektai

EM praktika skiriasi įvairių valstybių jurisdikcijose. Pavyzdžiui, Olandijoje dažniausiai neįtraukiami į EM asmenys, kurių narkotikų ir alkoholio vartojimas yra apibrėžiamas kaip problemiškas, taip pat, asmenys, apkaltinti ar nuteisti už nusikaltimus, susijusius su smurtu šeimoje (Hucklesby ir kt. 2016). Olandijoje yra manoma, kad neproporcinga taikyti EM, kai pažeidimai ne tokie sunkūs ir (arba) pakartotinio nusikaltimo rizika yra maža. Todėl Olandija ir tokios šalys kaip Vokietija, Ispanija, EM taiko aukštesnės ir aukštos rizikos asmenims bei nuteistiems už sunkesnes nusikalstamas veikas, už kurias gresia realus laisvės atėmimas (Hucklesby ir kt. 2016). Vokietijoje labai nenoriai plečiamas EM, pirmiausiai dėl to, nes nėra spaudimo iš kalėjimų sistemos (nėra perpildymo), o „įprasta“ probacijos tarnyba (be EM) veikia gana efektyviai (Dünkel, Thiele ir Treig 2017). Anglijoje, Škotijoje, Belgijoje, EM taikomas daugeliui nuteistųjų, įskaitant tuos, kurie yra nuteisti už lengvesnius nusikaltimus, o jų rizika nusikalsti ateityje yra žema (Mesonienė 2004). Šių šalių praktika rodo, jog tokios alternatyvios priemonės geriausiai veikia asmenis, kurie nusikalsta pirmą kartą ir yra manoma, kad taikant tokias priemones asmuo pasijaus nubaustas ir stengsis nebedaryti tų pačių nusikalstamų veikų ir tuo pačių pakeis savo elgesį. [OBJ:OBJ]

Skandinavijos šalyse, tokiose kaip Norvegija, Švedija ir Danija, EM taiko kalėjimų ir probacijos tarnybos ir tai veikia kaip alternatyva palyginti trumpai laisvės atėmimo bausmei (Andersen, Hyatt ir Telle 2020). Taip pat šiose šalyse EM taikomas kaip programa, o ne kaip teismų paskirta sankcija. Norvegijoje tinkamumas EM gali būti nustatytas tik po to, kai kaltinamasis bus nuteistas ir pateks į priežiūrą vykdančią tarnybą. Pavyzdžiui, EM gali būti taikomas nuteistiems ne daugiau kaip 4 mėnesiams (t. y. 120 dienų) kalėjimo. Asmuo savo iniciatyva turi aktyviai kreiptis į priežiūros instituciją dėl priėmimo į EM programą. Atrinkti kandidatai turi išlaikyti asmeninių

gabumų patikrinimą, prieš jiems leidžiant bausmę atlikti namuose (Andersen, Hyatt ir Telle 2020). Suomijoje EM taikomas kaip kelių reikalavimų priemonė, reikalaujanti dalyvauti tam tikroje veikloje, pvz., dirbti, mokytis ar dalyvauti reabilitacijos programose (Villman 2022). Pabrėžtina, kad dažniausiai Europos valstybėse vyrauja praktika, kad EM taikomas teismo sprendimu. Pavyzdžiui, Prancūzijoje, nors kaltinamieji atitinka kriterijus (pvz. turi nuolatinę gyvenamąją vietą, elektros tiekimą) taikyti ar netaikyti EM, sprendimas priimamas teisme (žr. Henneguelle ir kt. 2016).

Apskritai, EM gali būti taikomas trijose baudžiamojo proceso etapuose: 1) ikiteisminio tyrimo; 2) teismo nagrinėjimo; 3) bausmių vykdymo. Šiame darbe EM analizuojamas tik bausmių vykdymo etape, todėl išskiriamos tokios šiame etape galimos EM taikymo formos: 1) lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigos ar bausmės vykdymo atidėjimo atvejais; 2) kaip atskira priemonė padedanti kontroliuoti sankcijos vykdymą bendruomenėje; 3) naudojama kartu su kitomis probacijos priemonėmis; 4) kaip priežiūros priemonė, tam tikriems nuteistiesiems, paleistiems iš įkalinimo įstaigų; 5) kaip priemonė stebėti nuteistuosius atviruose kalėjimuose. Dažniausiai nuteistiesiems, taikant EM kaip savarankišką priemonę (pvz. alternatyvą laisvės atėmimui), kartu su EM yra skiriami įvairūs įpareigojimai (pareigos, draudimai). Pavyzdžiui, Danijoje, Švedijoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose, Ispanijoje nuteistiesiems skiriami tokie įpareigojimai: 1) teikti materialinę pagalbą šeimai ar išlaikytiniams, 2) atlyginti nekentėjusiam nuo nusikalstamos veikos patirtą žalą, 3) dirbti ar mokytis, 4) nesilankyti tam tikrose vietose ar nebendrauti su tam tikrais asmenimis, 5) gyventi ar negyventi teismo nurodytoje vietoje ar rajone, 6) gydytis nuo alkoholizmo ar narkomanijos, 7) dalyvauti socialinės reabilitacijos programose, 8) nevartoti psichiką veikiančių medžiagų ir pan. (žr. Mackevičius 2011). Lietuvoje EM yra nuteistųjų kontrolės priemonė, o įpareigojimai ir draudimai skiriami kaip probacijos arba laisvės apribojimo bausmės turinio dalis (pvz., žr. LR BK 75 str.).

Taigi, nors ir EM samprata įvairiose šalyse sutampa, vis dėlto skiriasi priemonės įgyvendinimas, elektroninio stebėjimo formos bei taikymo mastas. Dažniausiai ši priemonė taikoma, atsižvelgiant į baudžiamojo proceso etapą ir naudojama kontrolei, siekiant pažeidėją atriboti nuo galimybės nusikalsti.

1.3. Elektroninio stebėjimo teisinio reguliavimo ir praktikos ypatumai Lietuvoje

Nuteistųjų elektroninis stebėjimas Lietuvoje pradėtas vykdyti 2012 metais, kai įsigaliojo Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas. Nuo tada yra vykdomos dvi EM formos probacijos sistemoje: intensyvi priežiūra ir teismo paskirtų įpareigojimų kontrolė.

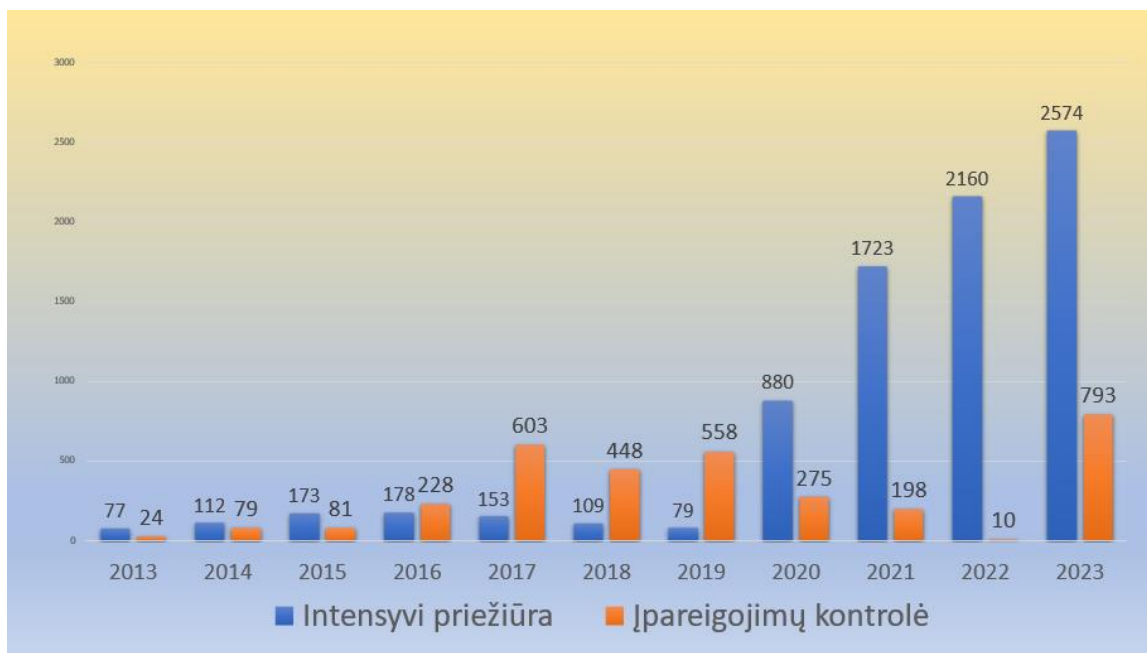
Tarp 2012 ir 2019 metų intensyvi priežiūra buvo įtvirtinta Bausmių vykdymo kodekse kaip lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų forma. Asmenys, atliekantys laisvės atėmimo bausmę, galėdavo būti lygtinai paleisti devyniais mėnesiais anksčiau, jeigu sutikdavo, jog jiems būtų taikoma intensyvi priežiūra. Intensyvi priežiūra apima asmens dienotvarkės kontrolę stebint jos vykdymą EM

priemonėmis. Lygtinio paleidimo komisijos, veikiančios pataisais įstaigose, priėmė sprendimus dėl lygtinio paleidimo, kuriuos tvirtindavo teismai. Probacijos tarnyba buvo atsakinga už lygtinai paleisto asmens dienotvarkės nustatymą, kuriame buvo nurodyta būtina buvimo vieta tam tikru laiku, pavyzdžiui, darbe ar namuose. 2019 m. buvo priimtos Baudžiamojo kodekso pataisais, nustačiusios intensyvią priežiūrą daugeliui asmenų, kuriems taikoma probacija (bausmės vykdymo atidėjimas ir lygtinis paleidimas), taip pat asmenims, nuteistiems laisvės apribojimo bausme. Pagal šiuo metu galiojantį teisinį reguliavimą, asmenys, kuriems vykdoma intensyvi priežiūra, privalo dėvėti apykoję ir laikytis nustatytos dienotvarkės (žr. LR BVK 25 str.). Nuteistiesiems draudžiama nusiimti, gadinti ar sunaikinti stebėjimo prietaisą (žr. LR BPK 131–1 str.) bei vartoti psichiką veikiančias medžiagas (žr. LR Probacijos įstatymo 24 str.). Atsižvelgiant į intensyvios priežiūros reglamentavimą, ji vykdoma tris mėnesius, tačiau probacijos tarnyba, esant būtinybei gali pratęsti intensyvios priežiūros vykdymą trims mėnesiams, tačiau bendras vykdomos intensyvios priežiūros terminas negali trukti ilgiau kaip vienus metus, o nepilnamečio – ilgiau kaip devynis mėnesius (žr. LR Probacijos įstatymo 28 str.). Be tam tikrų įpareigojimų ir (ar) draudimų, nuteistiesiems intensyvios priežiūros metu numatytos pareigos: pranešti probuotojui apie pastebėtą elektroninio stebėjimo prietaiso gedimą ar praradimą; leisti probuotojui ar kitam asmeniui, vykančiam EM techninę priežiūrą, patikrinti nuteistojo dėvimą EM prietaisą; gražinti EM prietaisą pasibaigus intensyviai priežiūrai (žr. LR BVK 26 str.). Elektroninis prietaisas gali būti nuimtas tik išimtiniais atvejais, kai 1) trukdo nuteistajam teikti asmens sveikatos priežiūros paslaugas, 2) dėl prietaiso gedimo būtina jį pakeisti nauju, 3) nuteistajam taikoma kardomoji priemonė – suėmimas (žr. LR Probacijos įstatymo 25 str. 2 d.). Kitais atvejais EM prietaisas nuo nuteistojo nuimamas paskutinę intensyvios priežiūros vykdymo dieną.

EM taip pat naudojamas teismo paskirtų įpareigojimų kontrolei. Skirtingai nei intensyvios priežiūros metu, nuteistiesiems EM skiria probacijos tarnyba, taip pat nėra sudaroma dienotvarkė. Dažniausiai stebimas asmuo turi išreikšti sutikimą, jog įpareigojimų kontrolė būtų vykdoma elektroninio ryšio priemonių pagalba. Elektroniniu būdu gali būti stebimi teismo paskirti įpareigojimai, pvz., 1) gyventi skyriumi nuo nukentėjusio asmens ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusio asmens arčiau nei nustatytu atstumu, 2) neišeiti iš namų tam tikru laiku, jeigu tai nesusiję su darbu, gydymusi ar mokymusi, 3) neišvykti iš gyvenamosios vietos miesto (rajono) ribų be nuteistojo priežiūrą vykdančios institucijos leidimo, 4) nesilankyti tam tikrose vietose arba nebendrauti su tam tikrais asmenimis ar asmenų grupėmis ir pan. (pvz., žr. LR BK 75 str. 5 d.).

Žvelgiant į EM statistiką (žr. 1 pav.), galima pastebėti, kad pirmuoju, 2013 – 2015 metų laikotarpiu ši priemonė buvo taikoma retai. Tai pirmiausia galima paaiškinti mažu skaičiumi asmenų, prašančių lygtinio paleidimo su intensyvia priežiūra. Taip pat svarbu pažymėti, kad lygtinio paleidimo prašymų tuo metu buvo tenkinama tik apie 30 proc. (Sakalauskas ir kt. 2020, p. 403). Todėl, siekiant naudoti turimą įrangą, probacijos tarnybos daugiausiai naudojo EM įpareigojimams

kontroliuoti. Nuo 2012 metų iki 2016 metų pradžios probacijos tarnyba nuomojosi apie 50 EM prietaisų. Taigi ribotas EM įrangos kiekis taip pat prisidėjo prie santykinai mažo EM atvejų skaičiaus.

1 Paveikslas. Naujų asmenų, kuriems elgesio kontrolės vykdymas stebimas elektroninėmis stebėjimo priemonėmis, skaičius (*Kalėjimų tarnyba 2013 – 2021; Probacijos tarnyba 2022 – 2023*)

2016 m. Kalėjimų departamentas (dabar Kalėjimų tarnyba) įsigijo 125 vienetus EM įrangos. Šis pirkimas buvo finansuotas Norvegijos finansinio mechanizmo lėtomis. Naujoji EM sistema naudojo GPS technologiją, leidžiančią sekti asmenų judėjimą. 2016 m. pastebimai padidėjo EM taikymas, ypač įpareigojimų kontrolės atvejais. Tačiau intensyvios priežiūros atvejų skaičius išliko santykinai pastovus. Galima daryti prielaidą, kad įpareigojimų stebėjimo skaičiaus padidėjimą šiuo laikotarpiu, lėmė poreikis įvykdyti Norvegijos finansuojamo projekto rodiklius. Kaip minėta aukščiau, intensyvios priežiūros taikymo dažnumas priklausė nuo asmenų aktyvumo teikiant paraiškas dėl sąlyginio paleidimo ir komisijų bei teismų sprendimų. Taigi, siekiant įvykdyti projekto įsipareigojimus, probacijos tarnyba dažniau taikė įpareigojimų kontrolę.

Po 2019 metų įstatymų pakeitimų priėmimo pastebėtas reikšmingas intensyvios priežiūros naudojimo padidėjimas (žr. 1 pav.). Verta paminėti, kad tarp 2019 ir 2020 metų probacijos tarnyba susidūrė su EM įrangos trūkumu: buvo naudojamas ribotas skaičius įrangos, įsigytos 2016 metais. 2022 metais probacijos tarnyba Norvegijos finansinės paramos dėka, įsigijo 765 EM įrangos vienetus (Probacijos tarnyba 2022). Apibendrinant pastarųjų metų statistikos tendencijas, galima teigti, kad įvyko sparti EM plėtra, kuri indikuoja probacijos sistemos orientaciją į kontrolės priemonių naudojimą. Tai kartu sustipriną poreikį gilintis į šios priemonės veiksmingumo klausimus bei jos padarinius nuteistiesiems.

2. Elektroninio stebėjimo veiksmingumo aspektai

Pirmiausiai, EM kaip probacijos priemonė, turi prisidėti prie vieno iš pagrindinių bei siekiamų probacijos tikslų t. y. nuteistųjų resocializacijos. Nuteistieji turi būti skatinami integruotis į visuomenę, koreguoti savo elgesį bei stengtis gyventi nenusikalstamai. Užsienio šalyse atlikti tyrimai atskleidė ir kitus tikslus, kurių valstybės siekia taikydamos šią priemonę. Todėl išskiriami dar trys, ne mažiau svarbūs, tikslai: 1) sumažinti įkaltintų asmenų skaičių (Richter, Ryser ir Hostettler 2021; Renzema ir Mayo-Wilson 2005); 2) sumažinti teisės pažeidimų recidyvą (Andersen, Hyatt ir Telle 2020; Meuer ir Woessner 2018); 3) sutaupyti valstybės lėšų (Laurie ir Maglione 2019; Dünkel 2018; J. Grenet, H. Grönqvist ir S. Niknami 2023).

Nors kalinių skaičiaus mažinimas yra deklaruojamas vienu iš pagrindinių EM tikslų, klausimas, ar šia priemone pavyksta pasiekti šio tikslo nėra atsakyta moksliniais tyrimais. Kai kuriose valstybėse kaip, pvz., Olandijoje ar Vokietijoje, galima pastebėti mažėjantį kalinių skaičių, tačiau pasak Dünkel (2018) – pagrindinė to priežastis yra registruotų (sunkių) nusikaltimų skaičiaus mažėjimas, o ne EM taikymas. Pabrėžtina, kad šios priemonės taikymas gali turėti priešingą rezultatą t. y. padidinti įkaltintų asmenų skaičių, jeigu nuteistiesiems bus pritaikytos griežtos EM sąlygos ar ilga taikymo trukmė (Doleac 2018; Cross ir kt. 2020; Hager 2020). Taip pat EM taikymas gali neturėti visiškai jokios įtakos nuteistųjų skaičiui, jei papildomai elektroninės stebėjimo priemonės bus taikomos tiems asmenims, kurie jau yra paleisti lygtinai, tokiu būdu tiesiog išplečiamas kontrolės priemonių tinklas (Sakalauskas ir kt. 2020). Atkreipiamas dėmesys į tai, kad apskritai probacijos priemonės, kaip rodo moksliniai tyrimai daugelyje valstybių, nėra susijusios su mažesniu kalinių skaičiumi (Nikartas 2018; Aebi ir kt. 2015; Phelps 2017).

Mokslinėje literatūroje galima pamatyti nuomonių, jog EM prisideda prie nuteistųjų teisės pažeidimų recidyvo mažėjimo (Henneguelle ir kt. 2016; Williams ir Weatherburn 2022; Andersen ir Telle 2022 ir kt.). Ankščiau atlikti tyrimai apie EM recidyvui poveikį rodo, kad EM taikymas mažina recidyvą jaunų nuteistųjų grupei, kadangi kartu su EM taikymu, numatant dalyvauti švietimo programoje, bendrauti su socialiai palankesniais klasės draugais, padidėja jaunų nuteistųjų tikimybė tęsti mokslus, kas kartu lemia teisės pažeidimų sumažėjimą (Larsen 2017). Taip pat pakartotinių teisės pažeidimų skaičius mažėja, kai EM taikomas dirbančių asmenų grupei arba tiems, kurie nėra ankščiau atlikę realios laisvės atėmimo bausmės (Andersen ir Telle 2022). Tai rodo, jog kalėjimo stigmos išvengimas ir santykių darbo vietoje palaikymas gali būti svarbūs mechanizmai, padedantys sumažinti teisės pažeidimų skaičiaus recidyvą. Pavyzdžiui, Prancūzijoje atliktas tyrimas parodė, kad EM turi ilgalaikį poveikį recidyvui, kai tai yra alternatyva įkalinimui, o ne papildoma probacijos priemonė (Henneguelle, Monnery ir Kensey 2016).

Ankščiau atlikti tyrimai rodo ir tai, kad EM mažina teisės pažeidimų darymą priežiūros laikotarpiu tik tais atvejais, kai kartu su šia priemone yra skiriamos papildomos resocializacijos

priemonės (Renzema ir Mayo-Wilson 2005; Dünkel 2018). Pavyzdžiui, kartu skiriant tokias resocializacijos priemones kaip dalyvauti elgesio pataisos programoje, gydytis priklausomybės ligas ir kt. A. I. Hawkes, M. Sellbom ir F. E. Gilmour (2023) nustatė, kad smurtinio pobūdžio veikas padarę nuteistieji, kuriems taikomas EM, rečiau nusikalsdavo pakartotinai, lyginant su nuteistaisiais, kuriems EM taikomas nebuvo. Taip pat šie tyrėjai atskleidė, kad EM teikia informaciją tik apie pažeidėjo buvimo vietą, o ne apie tai, ką jis veikia ar su kuo bendrauja, todėl gali būti, kad tam tikrų sąlygų nesilaikymas nebus aptiktas. Tai parodo, kad EM įranga gali neatgrasyti tam tikro pažeidėjo elgesio.

J. Grenet, H. Grönqvist ir S. Niknami (2023) atskleidė, kad EM ne tik mažina nusikalstamų veikų recidyvą, bet ir padidina darbo pasiūlą. Šie tyrėjai nustatė, kad Švedijoje EM išlaidos yra septynis kartus mažesnės nei įkalinimo išlaidos, o nuteistiesiems suteikta galimybė atlikti bausmę laisvėje 4,7 proc. sumažino tikimybę būti pakartotinai suimtam per trejus metus po teismo sprendimo, o trejų metų pakartotinio teistumo rodiklį sumažino maždaug 2,2 proc. Kanados mokslininkų atlikti tyrimai parodė priešingą rezultatą – elektroniniu būdu prižiūrimų nuteistųjų teisės pažeidimų recidyvas nesumažėjo, palyginti su įprastais nuteistaisiais, kurie prižiūrimi probacijos darbuotojų (Wallace – Capretta ir Roberts 2013). Y. Nichols (2021), A. Cantú (2020) nustatė, kad įrenginio gedimai, pvz., sugedusios baterijos ir (ar) negalėjimas prisijungti prie „Wi-Fi“ tinklo, dažniausiai lėmė daromus pažeidimus, susijusius su EM, kurie sukėlė pakartotinį įkalinimą. Kitas, 2016 m. Prancūzijoje atliktas tyrimas atskleidė, kad pagrindinės mažesnės EM grupės recidyvo lygio priežastys buvo ta, kad nuteistuosius paveikė probacijos pareigūnų apsilankymai namuose ir užimtumo programos, kuriose jie turėjo dalyvauti (Henneguelle, Monnery ir Kensey 2016; Andersen, Hyatt ir Telle 2020). Taip pat, ankstesniais tyrimais nustatyta, kad paprastos pagalbinės intervencijos, pvz., priminimai trumposiomis žinutėmis apie teismo posėdžių datas, pagalba nuteistuosius transportuojant, turi akivaizdžiai didesnę naudą, išvengiant stigmatos ir sunkumų, nei EM taikymas (Cook ir kt. 2018; Hatton ir Smith 2021). Šių tyrimų rezultatai leidžia daryti prielaidą, jog teisės pažeidimų recidyvo sumažėjimą lemia ne tiek EM, kiek išimtinai kokybiška probacijos tarnybos teikiama priežiūra ir pagalba.

Įvairios šalys taikydamos EM taip pat siekia sutaupyti valstybės lėšų. Taip yra todėl, nes yra manoma, jog EM yra pigesnis įrankis kontroliuoti nuteistuosius, nei realus įkalinimas (Laurie ir Maglione 2019). Taip pat yra manoma, kad EM išlaidos yra daug mažesnės nei įkalinimo išlaidos, daugiausiai dėl to, kad reikia mažiau darbuotojų, kad būtų galima atlikti automatizuotą stebėjimą (Kyckelhahn 2011). Remiantis F. Dünkel (2018), pateiktomis Europos lyginamojo projekto ataskaitomis, apie 17 šalių rodo, kad kasdienės EM išlaidos labai skiriasi – nuo maždaug 5 EUR Lenkijoje iki 100 EUR Danijoje ar Norvegijoje, ir kad jos iš tiesų yra mažesnės nei įkalinimas. Vis dėlto, toks skaičiavimas galioja tik tuo atveju, jei (1) EM iš tikrųjų pakeičia įkalinimą (tampa alternatyva), (2) jei paprastos išankstinio paleidimo priemonės, lygtinis paleidimas arba lygtinis

paleidimas (be EM), nėra prieinami arba tinkami, 3) jei nėra pigesnių ir veiksmingesnių bendruomenėje taikomų alternatyvų EM, pavyzdžiui – resocializacijos programos (Dünkel 2018). Neatsižvelgus į tai, EM išlaidos gali būti daug brangesnės nei mažiau ribojančios alternatyvos, kurios skirtingai nei EM, yra veiksmingesnės (Hatton ir Smith 2021). Anksčiau atlikti tyrimai rodo, kad sudėtinga apskaičiuoti tikslią EM pakartotinio įkalinimo kainą, kadangi valstybės išleidžia daugiau nei 9,3 milijardo dolerių per metus, įkalinamos žmonės už priežiūros pažeidimus, o vien už techninius pažeidimus, įskaitant EM taisyklių pažeidimus, išleidžia 2,8 milijardo dolerių². Galima daryti prielaidą, kad netinkamas EM taikymas gali sukelti didžiulę žalą – tiek stebimiems asmenims, tiek visai visuomenei.

Aptarus EM tikslus, remiantis įvairiais ankstesniais tyrimais, galima išskirti sąlygas, kuriomis vadovaujantis EM veiksmingas:

1) kai EM padėtų nestruktūrizuotiems ir nestabiliems pažeidėjams prisitaikyti prie labiau struktūrizuotos kasdienės rutinos (žr. Larsen 2017).

2) kai nuteistieji yra itin „pavojinga“ grupė, nuo kurių visuomenė turėtų būti apsaugota dėl jų rimtų pakartotinių nusikaltimų tikimybės, arba, kai tokie asmenys turėtų būti paleisti iš įkalinimo įstaigų, tačiau keltų ypatingą ir konkretų pavojų kitų gyvybei ar sveikatai (žr. Dünkel, Thiele ir Treig 2017).

3) kai lengvesnėmis bausmių formomis (bauda ar viešaisiais darbais) nėra pasiekiamas teigiamas rezultatas ir tai būtų paskutinė reali priemonė prieš įkalinimą (žr. Villman 2022).

4) esant būtinybei žinoti, kur nuteistasis yra, atsižvelgiant į nusikaltimų pobūdį: darantys seksualinio pobūdžio veikas, užsiimantys disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis (žr. Sakalauskas ir kt. 2020).

Trumpai apibendrinant, nuteistųjų EM gali būti efektyvus pagrindiniais atvejais, kai (1) priešingu atveju būtų skiriamas įkalinimas t. y. akcentuojamas neišvengiamumas ir (2) kitų bendruomenės galimybių nepakaktų (jos būtų nepakankamos arba neveiksmingos). Ilgalaiškėje perspektyvoje EM taikymas yra pigesnis nei įkalinimas, jeigu tai būtų skiriama kaip alternatyva įkalinimui, o ne papildoma probacijos priemonė.

---

² Council of State Governments Justice Center, Confined and Costly: How Supervision Violations are Filling Prisons and Burdening Budgets, June 2019.

3. Nuteistųjų elektroninio stebėjimo reiškinys bausmės skausmų teorinės koncepcijos požiūriu

Šiame darbe koncentruojamasi ne į baudžiamosios politikos aspektus ar EM reguliavimą, o į nuteistųjų EM patirtis, todėl kokybinis tyrimas konstruojamas pagal Sykes'o (1958) „skausmų“ koncepciją. Sykes'o (1958) „skausmų“ koncepcijoje yra išskiriami penki elementai, kurių netenka į kalėjimą patekęs asmuo: laisvės, daiktų, heteroseksualių santykių, autonomijos bei saugumo. Sykes'as teigia, kad, nors kalėjimo tiesioginė paskirtis nėra sukelti fizines kančias, tačiau psichologinis įkalinimo sukeltas skausmas gali būti toks pat slegiantis ir kankinantis kaip ir fizinė kančia. Atimamos vertybės sukelia skausmą, kuris paskatina nuteistųjų poreikį gintis. Ši gynybinė reakcija pasireiškia kalėjimo bendruomenės susikūrimu ir jos vertybių bei normų įtvirtinimu, kitaip tariant, atsiranda sąlygos sukurti kriminalinę subkultūrą. Teorijos autorius analizuodamas įkalinimo skausmus taip pat pastebėjo, kad įkalinimo skausmų skiriamasis bruožas yra tai, kad juos sąmoningai sukelia individus baudžianti visuomenė. Galima daryti prielaidą, kad ne pats įkalinimas yra suvokiamas kaip skausmas, o tai, kokius išgyvenimus ir sunkumus nuteistieji patiria bausmės metu.

Toliau bausmės „skausmų“ teorinę koncepciją vystė tokie autoriai kaip E. Goffman (1961), B. Crewe (2011) ir kt. E. Goffman (1961) nustatė, kad nuolatinis sekimas, kontroliavimas ir priešiški santykiai tarp nuteistųjų ir personalo taip pat prisideda prie įkalinimo skausmų. B. Crewe (2011) atskleidė, kad kaliniai patiria didesnę kontrolę nei anksčiau dėl visapusiškos ir invazinės galios, reguliuojančios visus jų elgesio aspektus. Iš kalinių reikalaujama parodyti, kad jie nori keistis, ir tai daryti aktyviai, kadangi priešingu atveju jiems gresia sankcijos. S. Nikartas ir Tereškinas (2022), remdamiesi šios teorijos teiginiais, analizavo moterų bausmių patirtis ir nustatė, kad nuteistosios gali patirti tiek fizines, tiek psichologines kančias dėl bausmės atlikimo, pavyzdžiui, jausti įtampą, baimę, gėdą, autonomijos praradimą ir kt. Nuobaudų aspektą kaip vieną iš galimų bausmės patiriamų skausmų aptarė J. Aleknevičienė, I. Kalinauskaitė, L. Matačiūtė (2021). Visa tai rodo, kad bausmės skausmų sąvoka yra „pakankamai plati, kad būtų galima nustatyti šias neigiamas pasekmes tiek kalėjimo viduje, tiek už jos ribų. Juk suvaržymus, nepatogumus ar kitokias su bausme susijusias kančias patiria ir atliekantys bausmes, nesusijusias su laisvės atėmimu“ (Nikartas ir Tereškinas 2022, cit. pgl. Hayes 2015).

EM kaip bausmės forma taip pat gali sukelti skausmus. Pavyzdžiui, nuteistieji patiria laisvės suvaržymą, kurį suvokia kaip skausmą, kai EM stipriai varžo nekontroliuojamo judėjimo galimybę, kai asmenys netenka privatumo, įpareigojami laikytis griežtų taisyklių (Laurie ir Maglione 2019). E. Laurie ir G. Maglione (2019) atliktame tyrime stebimi asmenys negalėjo palikti namų zonos draudžiamu laiku, turėjo dėvėti elektroninį prietaisą, dėl kurio jautė kitų asmenų neigiamas reakcijas bei lygino savo padėtį su laisvais žmonėmis, su kuriais susidurdavo (taip pat žr. Gacek 2019). Galima daryti prielaidą, kad dėl aplinkinių reakcijų į EM, nuteistieji kartu patiria socialinę atskirtį. Taip pat

nuteistieji patiria laisvės suvaržymą dėl apribotos galimybės laisvai rinktis drabužius ar avalynę, nes dažniausiai drabužius ir avalynę turi rinktis laisvesnius, siekiant, kad EM nevaržytų judesių (Villman 2022). E. Villman (2022) ištyrė, kad tokį laisvės suvaržymą asmenys suvokia kaip nuteistojo valdymą taip, kad plačioji visuomenė jaustųsi mažiau pažeidžiama dėl galimos žalos, kurią nuteistieji gali padaryti pakartotinai nusikalte. Šios autorės tyrimas parodė ir tai, kad stebimi asmenys susiduria su santykių problemomis, kadangi elektroninį prietaisą reikia dažnai krauti, stebėti laiką, o tai gali stipriai paveikti artimuosius, gyvenančius kartu. Artimieji gyvendami su stebimu nuteistuoju, turėjo paaukoti dalį savo rutinos ir laiko, kad palaikytų nuteistąjį, todėl buvo priversti pakoreguoti savo gyvenimą taip, kad prisitaikytų (Villman 2022). Iš to matyti, kad EM gali būti suvokiamas dvejopai – kaip priemonė palaikyti santykius t. y. rūpintis šeimos nariais, ypač vaikais, arba gali daryti neigiamą poveikį, pavyzdžiui, padidinti įtampą, ar sukelti konfliktus šeimoje.

Nuteistieji, kuriems taikomas EM, netenka autonomijos, kadangi praranda gebėjimą ir teisę priimti sprendimus savarankiškai, nepriklausomai nuo išorinių ar teisėsaugos pareigūnų spaudimo, taip pat yra ištrinamos ribos tarp stebimo ir nekontroliuojamo gyvenimo (Eife ir Kirk 2021; Beyens ir kt. 2021). EM nuteistiesiems primena apie jų pavaldumo valstybei ir pareigūnams statusą (Eife ir Kirk 2021). Taip pat nuteistieji patiria ekonominę įtampą ar našta, kai praranda galimybę dirbti viršvalandžius ar „lankstų“ darbą, o tai apsunkina nuteistųjų produktyvią veiklą (Kilgore 2013; Villman 2022). A. Hucklesby ir E. Holdsworth (2020) atlikę tyrimą nustatė, kad dažniausiai darbdaviai yra nepatenkinti darbuotojais, kurie turi dėvėti apykoję, kadangi tai gali pakenkti darbovietės reputacijai. Tokie asmenys gali būti suvokiami, kaip galintys sukelti pavojų klientams, todėl darbdaviai atsisako priimti į darbą, siekiant užtikrinti klientų saugumą. Galima daryti prielaidą, kad EM taikymas apsunkina nuteistųjų socialinę integraciją. Taip pat, kai kuriose šalyse nuteistieji jaučia skausmą dėl įpareigojimo mokėti mokesčius už tai, kad yra stebimi (Kofman 2019). Taip yra todėl, nes dažniausiai priemonės taikymas reikalauja papildomų finansinių ir technologinių išteklių, o kai kurie baudžiamosios teisės sistemoje negali sau to leisti (Kofman 2019; Kilgore ir Sanders 2018; Finkel 2019; Hucklesby ir Holdsworth 2020). Galima daryti prielaidą, kad EM išlaidos ir reikalavimai kelia žmonėms didesnę įkalinimo riziką, kadangi, jeigu stebimi asmenys praleidžia mokėjimus arba negali užtikrinti savo stebėjimo dėl techninių kliūčių, jiems gali būti taikomos griežtesnės sankcijos. Pabrėžtina, kad nors EM yra mažiau baudžiantis nei kalėjimas, jis vis dėlto skirtas stebėti, kontroliuoti, kaip laikomasi reikalavimų, todėl nuteistasis gali jaustis kaip patiriantis laisvės atėmimo bausmę (Hucklesby 2021).

Nuteistieji patiria laisvalaikio apribojimus, kadangi stebint elektroniniu būdu, prioritetas skiriamas nuteistųjų darbinei veiklai ir tik maža dalis laiko skiriama nuteistųjų pomėgiams (Rokan 2018). Toks laisvalaikio apribojimas pateisinamas per skausmą, kurį tikimasi nuteistieji patirs kaip bausmės dalį. Taip pat nuteistieji patiria pažeminimą, kuris susijęs su narkotinių medžiagų testavimu

t. y. jei kalėjime narkotikų tikrinimas įprastas dalykas, nuteistiesiems atrodo, kad tos pačios procedūros atliekamos namuose yra dar labiau žeminančios (Villman 2022). Stebimi asmenys patiria diskomfortą, kuris prilyginamas fiziniam išsekimui, taip pat baimę dėl priežiūros metu padarytų pažeidimų, sugedusios įrangos ar pamestos įrangos dalies, pavyzdžiui, nešiojamo įkroviklio (Nikartas ir Tereškinas 2022; Eife ir Kirk 2021). Asmenys, turintys sveikatos problemų, susiduria su didesnėmis kliūtimis laikyti EM reikalavimų, jiems gali būti sunkiau sekti tikslus apykojės įkrovimo reikalavimus ir užtikrinti, kad prietaisas liktų prijungtas prie namų įrenginio, taip pat, griežti judėjimo apribojimai ypač žalingi žmonėms su negalia, kurių galimybės gauti medicininę ar psichikos sveikatos priežiūrą yra ribotos, nes keliaujant į šias vietas, leidimo reikia prašyti iš anksto (Maruschak, Bronson ir Alper 2021).

Skausmų sampratos taikymas EM rodo, kad toks instrumentas gali turėti panašių skausmų kaip įkalinimas ar net naujų skausmų patiriamų laisvėje. Nuteistųjų socialinė grupė gali patirti emocinius skausmus, o moterys gali labiau nei vyrai kentėti dėl elektroninio prietaiso matomumo bei jausti didesnę gėdą prieš kitus (Nikartas ir Tereškinas 2022; Richter, Ryser ir Hostettler 2021). M. Richter, B. Ryser ir U. Hostettler (2021) atskleidė, kad tam tikras bendruomenės priežiūros priemonės, tokias kaip EM, moterims gali būti sunkiau taikyti nei vyrams, atsižvelgiant į jų socialinius ir kultūrinius vaidmenis bei stereotipinį ir dažnai diskriminacinį visuomenės požiūrį į įstatymus pažeidžiančias moteris. Taip pat, atsižvelgiant į moterų sudėtingus poreikius, joms gali prireikti daugiau dėmesio nei vyrams. Galima daryti prielaidą, kad EM prietaisas nėra visapusiškai pritaikytas moterims.

EM poveikiui ne mažiau svarbūs individualūs veiksniai, tokie kaip gyvenimo būdas, šeiminių padėtis, amžius. Anksčiau atliktuose tyrimuose nustatyta, kad elektroninio prietaiso matomumas labiau trikdo vyresnius nei keturiasdešimt metų nuteistuosius, nei jaunesnius (Richter, Ryser ir Hostettler 2021, cit. pgl. Payne ir Gainey 2002). Vyresniems nuteistiesiems, praradus galimybę eiti pasivaikščioti, gali kilti didesnis stresas nei jaunesniems. Taip pat vyresnieji yra labiau susipažinę su baudžiamojo teisingumo sistema, todėl jie gali skeptiškai žiūrėti į šio instrumento taikymą (Richter, Ryser ir Hostettler 2021, cit. pgl. Irizarry ir kt. 2016). Pastebima, kad rasė ar įvairiose šalyse etninė / tautinė kilmė taip pat turi įtakos EM skausmo suvokimui. EM taikymas padidina rasinę nelygybę visoje baudžiamosios teisės sistemoje (Balko 2020). Juodaodžiai arba migrantai, turintys didelę baudžiamąją ir (ar) diskriminacinę patirtį, susijusią su baudžiamojo teisingumo sistema, EM suvokdavo kaip labiau baudžiama nei realus įkalinimas (Richter, Ryser ir Hostettler 2021, cit. pgl. Kilgore 2015). Taip pat valdžios institucijos dažniau baudžia šiuos žmones už techninių taisyklių pažeidimus, todėl jie yra dažniau pakartotinai įkalinami (Bradner ir Schiraldi 2020). Galima daryti prielaidą, kad juodaodžiams ir migrantams kyla didesnės kliūtys sėkmingai (re)integruotis į visuomenę, o tai padidina tikimybę, kad jie bus grąžinti į izoliuotą nuo visuomenės aplinką.

Iš to, kas aptarta, matyti, kad EM sukelia įvairių neigiamų pasekmių nuteistiesiems – aplinkinių reakcijas, ekonominius, psichologinius, socialinius ir kitus sunkumus, kurie gali būti prilyginami skausmams, patiriamams ne tik įkalintų asmenų, bet ir nuteistųjų, atliekančių bendruomenines sankcijas. Galima daryti prielaidą, kad skausmai, kuriuos nuteistieji patiria laisvėje dėvėdami EM prietaisą, daro didelę įtaką jų adaptacijai prie EM kasdienybės, taip pat jų tolimesnei socialinei integracijai. Pabrėžtina, kad Lietuvoje atliktas tik vienas tokio pobūdžio patirčių tyrimas, kuriuo menkai, bet aptariamas ir EM poveikis nuteistiesiems.

4. Elektroninio stebėjimo patirčių tyrimas Lietuvos probacijos tarnybos Vilniaus skyriuje

4.1. Tyrimo kontekstas: Elektroninio stebėjimo vykdymo praktikos Lietuvos probacijos tarnybos Vilniaus skyriuje apžvalga

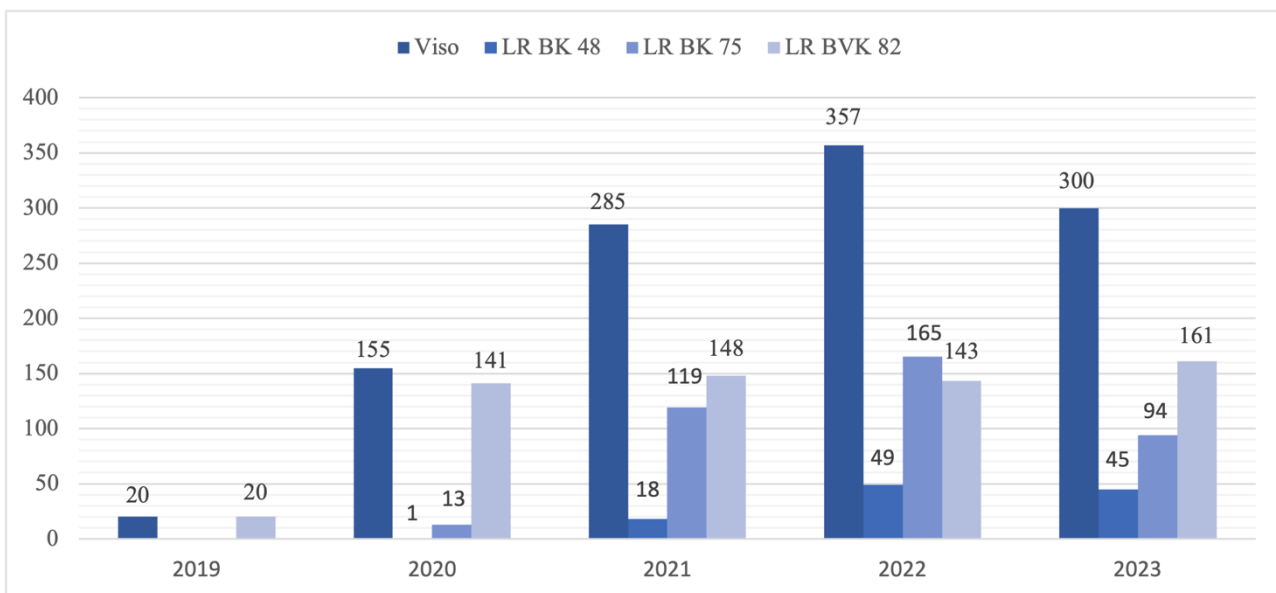
Lietuvos probacijos tarnybos Vilniaus skyriuje (toliau – Vilniaus skyriuje) vykdomos dvi EM formos – intensyvi priežiūra ir teismo paskirtų įpareigojimų stebėjimas. Už EM vykdymą yra atsakingi Vilniaus skyriaus intensyvios priežiūros specialistai. EM skiriamas teismo sprendimu lygtinai iš įkalinimo įstaigų paleistiems asmenims, kartu su dienotvarkės nustatymu, taip pat, nuteistiesiems, kuriems yra paskirtas laisvės apribojimas, bausmės vykdymo atidėjimas arba kitos alternatyvios laisvės atėmimui bausmės, be dienotvarkės nustatymo. Lygtinai iš įkalinimo įstaigų paleistiems nuteistiesiems taikomas trijų mėnesių intensyvios priežiūros laikotarpis, stebint juos elektroninio ryšio priemonėmis (LR BVK 82). Laisvės apribojimo (LR BK 48), bausmės vykdymo atidėjimo (LR BK 75) arba kitas alternatyvias bausmes atliekančių nuteistųjų intensyvios priežiūros terminas gali skirtis, priklausomai nuo bausmės trukmės arba bausmės vykdymo atidėjimo laikotarpio. Vilniaus skyrius vadovaujasi 2024 m. sausio mėn. 23 d. Lietuvos probacijos tarnybos direktoriaus įsakymu³, todėl EM priemonės taip pat naudojamos nuteistųjų elgesio kontrolei ir paskirtų įpareigojimų stebėjimui: 1) kai patys asmenys išreiškia pageidavimą ir (ar) sutinka, kad jų elgesio kontrolei būtų naudojamos elektroninio stebėjimo priemonės; 2) asmenų rizika nusikalsti yra įvertinta kaip aukšta; 3) asmenys neturi faktinės gyvenamosios vietos arba turi laikiną trumpalaikę gyvenamąją vietą; 4) po baudžiamojo poveikio priemonių, pareigų, įpareigojimų, nevykdymo atvejo nustatymo, kai nevykdymo atvejis yra laikytinas piktybišku (nenustatyta pažeidimą pateisinančių aplinkybių, pažeidimas padarytas stebimajam būnant neblaiviam ar apsvaigusiam nuo narkotinių, psichotropinių ar kitų psichiką veikiančių medžiagų, pažeidimo padarymas sukėlė papildomas teises pasekmes, ar kt.).

Remiantis Vilniaus skyriaus kasmetinės intensyvios priežiūros veiklos ataskaitomis⁴ matyti, kad per penkerių metų laikotarpį, nuo 2019 iki 2023 m., intensyvios priežiūros, stebint nuteistuosius elektroninio ryšio priemonėmis, taikymas iki 2023 m. augo (žr. 2 pav.).

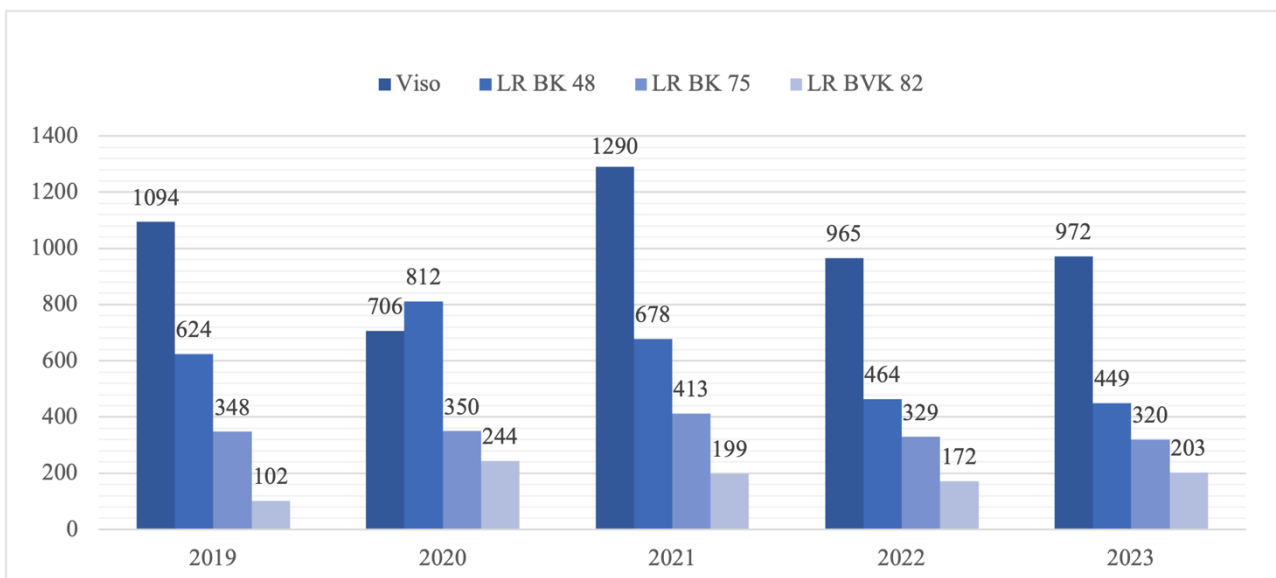
³ Dėl Lietuvos probacijos tarnybos direktoriaus 2023 m. balandžio 25 d. įsakymo Nr. V-106 „Dėl reagavimo į elektroninio stebėjimo sistemos programinės įrangos generuojamus pranešimus apie galimus pažeidimus, probacijos ar bausmės atlikimo sąlygų pažeidimus bei elektroninio stebėjimo priemonių naudojimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo.

⁴ Duomenys surinkti 2024 m. vasario - balandžio mėn., atliekant tiriamąją praktiką Lietuvos probacijos tarnybos Vilniaus skyriaus intensyvioje priežiūroje, gaunant leidimą duomenis naudoti magistro darbo rašymo tikslais.

2 *Paveikslas*. Intensyvios priežiūros taikymas Vilniaus skyriuje 2019 – 2023 m.⁵

Pastebima, kad rečiausiai intensyvi priežiūra teismo sprendimu skiriama laisvės apribojimo bausme nuteistiems asmenims, o dažniausiai lygtinai iš įkalinimo įstaigų paleistiems nuteistiesiems. Staigus EM augimas pastebimas nuo 2019 m., kai per metus laiko nuo 20 intensyvios priežiūros taikymo atvejų išaugo iki 155 atvejų 2020 m., o 2023 m. intensyvi priežiūra buvo taikyta 15 kartų daugiau nei 2019 m., nors bendras nuteistųjų skaičius Vilniaus skyriuje buvo panašus (žr. 3 pav.).

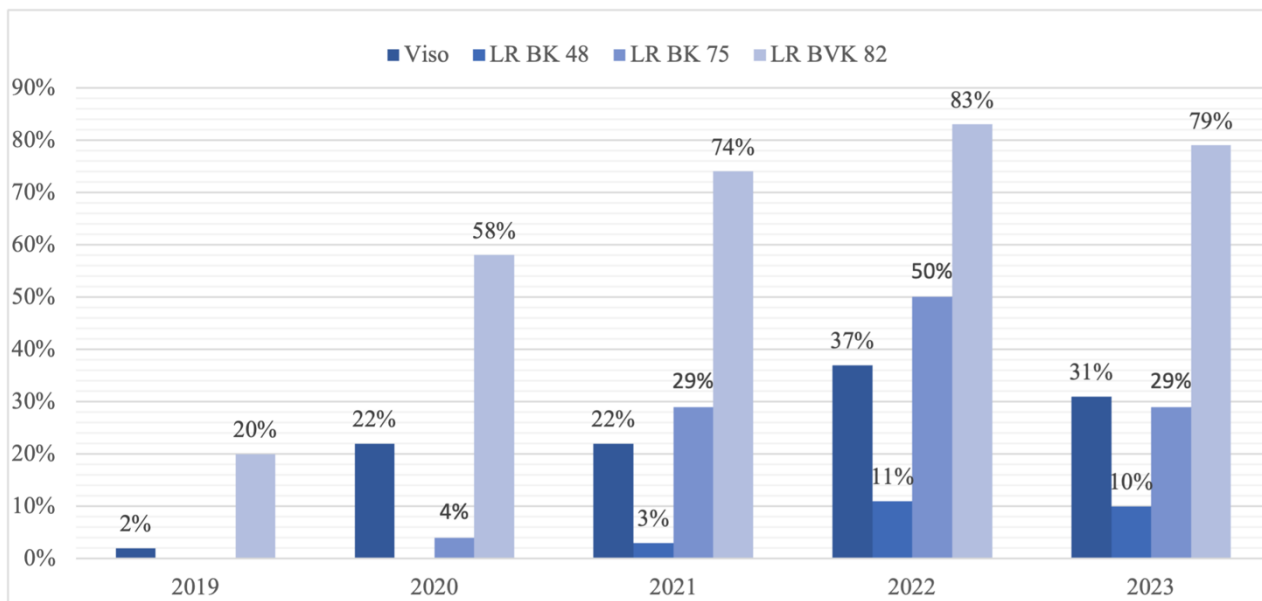

3 *Paveikslas*. Nuteistųjų skaičius Vilniaus skyriuje 2019 – 2023 m.

Per penkerių metų laikotarpį, 2022 m. intensyvi priežiūra buvo taikyta daugiausiai (357 atvejai). 2023 m. iš visų laisvės apribojimo bausme (LR BK 48) nuteistų asmenų tik 10 proc. nuteistųjų buvo taikoma intensyvi priežiūra, 29 proc. nuteistųjų, kuriems atidėtas bausmės vykdymas

⁵ 2-4 darbe pateikiami paveikslai yra sudaryti darbo autorės, nuteistųjų grupės yra įvardijamos pagal straipsnius, nėra įtraukti nepilnamečiai ir jiems paskirtos bausmės.

(LR BK 75) ir 79 proc., kurie buvo lygtinai paleisti iš įkalinimo įstaigų (LR BVK 82), skiriant jiems intensyvią priežiūrą (žr. 4 pav.).

4 *Paveikslas*. Intensyvios priežiūros taikymas nuteistųjų grupėms Vilniaus skyriuje 2019 – 2023 m. (procentali išraiška)

Iš viso to, kas pavaizduota matyti, kad lygtinai paleidžiami iš įkalinimo įstaigų nuteistieji, skirtingai nei kitos nuteistųjų grupės, dažniausiai turi dėvėti elektroninį prietaisą. Tai susiję su Bausmių vykdymo kodekso ir Probacijos įstatymo nuostatomis. Šios priemonės taikymas nuteistųjų grupėms Vilniaus skyriuje nepakito per penkerių metų laikotarpį, o bendra EM taikymo tendencija rodo, kad EM vis labiau populiarėjanti priemonė, teismo skiriama kartu su bendruomeninėmis sankcijomis.

4.2. Tyrimo metodologija

Remiantis bausmės skausmų koncepcijos idėjomis, EM gali trukdyti siekti pagrindinio bausmės tikslo – nuteistųjų resocializacijos. Pirmiausiai dėl to, nes nuteistieji gali turėti skirtingus poreikius, o EM negarantuoja individualaus požiūrio į kiekvieną nuteistąjį. Tai gali turėti įtakos nuteistojo savivertei, asmeniniams santykiams, galimybei rasti gerą darbą ar sėkmingai integruotis į visuomenines veiklas. Taip pat nuteistieji gali patirti „įkalinimo skausmus“ laisvėje, kuriuos Sykes‘as priskiria kaliniams. Ankstesni tyrimai parodė, kad nuteistųjų elektroninė stebėseną efektyvi tik pagrindiniais atvejais, kai (1) priešingu atveju būtų skiriamas įkalinimas t. y. akcentuojamas neišvengiamumas ir (2) kitų bendruomenės galimybių nepakaktų (jos būtų nepakankamos arba neveiksmingos). Vis dėlto daugumoje šalių antrasis veiksmingumo kriterijus nepaisomas, taigi yra galimybė nustatyti perteklinį EM taikymą (Dünkel 2018).

Šiuo tyrimu siekiama atsakyti, kokios yra nuteistųjų EM patirtys ir kaip jas galima paaiškinti bausmės skausmų koncepcijos požiūriu? Kaip nuteistieji adaptuojasi prie EM? Kaip EM veikia nuteistųjų socialinę integraciją?

Prieš atliekant tyrimą, suformuluota **tyrimo teze** □. Nuteistiesiems EM taikymas sukelia frustraciją, pažeminimą dėl kėsinosi į privatų gyvenimą, stigmatizaciją, socialinę izoliaciją bei diskomfortą.

Siekiant atsakyti į tyrimo klausimus, **iškeltas tyrimo tikslas** – ištirti nuteistųjų, kuriems vykdoma probacija ir bausmės, nesusijusios su laisvės atėmimu, EM patirtis. Taip pat, norint gauti reikšmingų įžvalgų ir pagilinti žinias apie šią temą, pasitelkti EM specialistai, kurie tiesiogiai vykdo EM nuteistųjų socialinei grupei ir gali išsakyti savo požiūrį, remiantis darbine patirtimi.

Tyrimui atlikti pasirinkta kokybinė (interpretacinė) metodologijos perspektyva, leidžianti surinkti giluminius, susijusius su kontekstu, atvirus tyrimo dalyvių atsakymus, išreiškiančius jų požiūrius, nuomones, jausmus ir patirtį. Naudojamas pusiau struktūruotų interviu metodas, suteikiantis tyrimui lankstumo. Nors ir iš anksto yra numatomos temos ar problemos, kurios aptariamos interviu metu, pusiau struktūruoti interviu suteikia galimybę „neprisirišti“ prie klausimų tvarkos, juos galima laisvai keisti vietomis ar užduoti papildomų klausimų, atsižvelgiant į individualią situaciją.

Tyrimui pasirinkta netikimybinė tikslinė atranka. Tyrimo dalyviai (nuteistieji) pasirinkti tik iš Lietuvos probacijos tarnybos Vilniaus miesto skyriaus, atsižvelgiant į tai, kad nuteistųjų populiacija Vilniaus mieste yra didžiausia. Taip pat atkreipiamas dėmesys į tai, kad nuteistieji yra sunkiai pasiekiami socialinė grupė, todėl tyrimo dalyvius atrinko Lietuvos probacijos tarnybos Vilniaus skyriaus intensyvios priežiūros specialistai. Nuteistieji atrinkti nepriklausomai nuo lyties, padarytos nusikalstamos veikos pobūdžio ar bausmės trukmės, pagrindinė sąlyga – sutinkantys dalyvauti tyrime, yra pilnamečiai ir turintys EM patirties. Lietuvos probacijos tarnybos intensyvios

priežiūros specialistai yra atrinkti kaip vieninteliai Vilniaus skyriuje, tiesiogiai vykdančys šią priemonę nuteistiesiems, kuriems bausmių vykdymo etape paskirtas EM.

Tyrimo imtis. 15 EM patirties turinčių nuteistųjų, kuriems vykdoma probacija ir alternatyvios įkalinimui bausmės Lietuvos probacijos tarnybos Vilniaus skyriuje. Taip pat visi Vilniaus skyriaus intensyvios priežiūros specialistai, tiesiogiai atsakingi už EM vykdymą. Iš viso atlikta 19 pusiau struktūruotų interviu. Tikslus imties dydis buvo nustatytas, remiantis duomenų prisotinimo kriterijumi.

Tyrimo instrumentas – interviu. Pusiau struktūruotų interviu turinį sudaro klausimai, susiję su EM taikymu ir EM kaip priemonės bausmei įgyvendinti vykdymu (žr. priedą Nr. 1). Toks tyrimo instrumentas tyrėjui padėjo atskleisti nuteistųjų patirtis ir gauti išsamias įžvalgas nagrinėjama tema. Interviu atlikti gyvai 2024 m. vasario – kovo mėn. Lietuvos probacijos tarnybos Vilniaus skyriuje, skiriant individualų laiką kiekvienam tyrimo dalyviui. Nuteistiesiems parinkti klausimai išskirtinai orientuoti į jų EM patirtis, siekiant išsiaiškinti, su kokiais sunkumais susiduria, kaip prisitaiko, kokias gyvenimo sritis paveikia elektroninio prietaiso dėvėjimas ir kt. Specialistams parinkti klausimai, atsižvelgiant į EM kaip priemonės vykdymo procesą, stengiamasi išgauti jų nuomonę, požiūrį, įžvalgas. Interviu klausimai susideda tiek iš uždarų, tiek iš atvirų klausimų, taip pat galimas klausimo konkretizavimas, siekiant išsamiau išsiaiškinti tyrimo dalyvio poziciją.

Duomenų analizė. Duomenų (transkripcijų) analizei pasitelkta kompiuterinė kokybinių duomenų analizės programa „MaxQDA“. Duomenų analizė vyko nuosekliai, skaitant transkripcijos tekstą, jį detalai analizuojant ir skaidant į atskirus teminius segmentus. Iš kiekvieno segmento sukuriama kodas. Toliau ieškoma atskirų kodų sąsajos, kuriamos apibendrinamosios kategorijos. Analizuojant tyrimo metu gautus duomenis remiamasi indukcine logika, kai nebuvo primetamos iš anksto žinomos teorinės kategorijos, o veikia nuo duomenų link apibendrinimų – ieškoma išsiskiriančių ir pasikartojančių prasminių vienetų, iš kurių gaunami esminiai aspektai, reikšmingi tyrimo metu gautų duomenų apibendrinimui.

Tyrimo etapai. Pirmiausiai apibrėžta atranka ir suplanuota imtis. Tyrimui atrinktos tikslinės grupės – Vilniaus skyriaus probacijos tarnybos priežiūroje esantys nuteistieji bei EM vykdančios specialistai. Sudarytos pusiau struktūruoto interviu gairės, vėliau sukurti pusiau struktūruoto interviu scenarijai nuteistiesiems ir specialistams, atsižvelgiant į tiriamąją grupę. Prieš pradėdant atlikti interviu, gauti raštiški tyrimo dalyvių sutikimai dalyvauti tyrime bei užtikrintas jų supažindinimas su tyrimo etikos principais. Tuomet atliktas pusiau struktūruotas interviu su EM patirties turinčiais nuteistiesiems. Po to atliktas pusiau struktūruotas interviu su EM vykdytojais, tiesiogiai dirbančiais tik šioje srityje. Sukaupus tyrimo metu gautus duomenis, pasirinkta kokybinė turinio analizė ir analizuoti interviu metu gauti duomenys. Išanalizavus duomenis, pateikti tyrimo rezultatai. Paskutiniame etape, pateiktas tyrimo apibendrinimas.

Tyrėjo šališkumo reflektavimas. Šio tyrimo metu buvo stengiamasi vadovautis nešališkumo principu, papildomai neišsakant savo asmeninės nuomonės, nenukreipiant tyrimo dalyvių norima linkme. Interviu scenarijaus klausimai nėra nukreipiamieji, neakcentuojantys išankstinio nusistatymo.

Tyrimo ribotumai. Tyrimo metu gauti rezultatai nėra reprezentatyvūs, todėl nustatytų patirčių ir požiūrių negalima apibendrinti visų Lietuvos probacijos tarnybos priežiūroje esančių asmenų ir čia dirbančių probacijos pareigūnų atžvilgiu. Informantus, turinčius EM taikymo patirties, atrinko jų priežiūrą vykdančius probacijos pareigūnai, todėl galima daryti prielaidą apie „pageidaujama klientų“ atrinkimo galimybę. Kita vertus, interviu eiga ir turinys parodė, kad dauguma informantų buvo nuoširdūs bei atvirai kalbėjo apie patiriamas problemas. Paminėtina ir subjektyvaus tyrėjo vertinimo ir duomenų interpretacijos rizika. Neatmestina, kad kitas tyrėjas šiuos interviu duomenis galėtų interpretuoti skirtingai.

Tyrimo etika. Iš visų tyrimo dalyvių buvo gautas raštiškas sutikimas ir užtikrintas jų konfidencialumas, gautą informaciją naudojant tik tyrimo tikslais. Tyrimo dalyviai informuoti, kad jų vardai ar kita tyrimo metu gauta informacija, leidžianti identifikuoti objektą, bus užkoduoti. Taip pat tyrimo dalyviai prieš pokalbius buvo informuoti, jog turi galimybę atsisakyti kalbėti temomis, kurios, jų nuomone, jautrios ar keliančios kitus neigiamus jausmus. Interviu metu užtikrinta, jog tyrimo dalyviai jaustųsi saugūs dalindamiesi savo asmenine patirtimi.

4.3. Nuteistųjų elektroninio stebėjimo patirtys

Siekiant ištirti nuteistųjų EM patirtis ir jas paaiškinti bausmės skausmų požiūriu, pusiau struktūruoto interviu metu buvo gilinamasi į tokias temas: (1) nuteistųjų pirmieji įspūdžiai; (2) nuteistųjų supažindinimas su EM tvarka: pirmieji klausimai; (3) prisitaikymas prie rutinos: išgyvenimai ir sunkumai; (4) elektroninio prietaiso parinkimas: patiriami gedimai ir trikdžiai; (5) teigiami EM aspektai; (6) aplinkos reakcija į EM; (7) EM poveikis laisvalaikiui; (7) EM poveikis darbinei veiklai; (8) kasdienių įpročių ir elgesio pokyčiai; (9) santykis su probacijos pareigūnais; (10) EM taisyklės ir probacijos priemonės; (11) pažeidimai ir pareigūnų reagavimas; (12) nuteistųjų patarimai ir pasiūlymai. Tokios temos buvo išgrynintos, atliekant analizę, temų sudarymas rėmėsi iš anksto sudarytu pusiau struktūruoto interviu scenarijumi (žr. priedą Nr. 1).

Pabrėžtina, kad prieš atliekant tyrimą su nuteistaisiais, iš anksto nebuvo numatyti jokie papildomi jiems taikomi kriterijai, išskyrus tai, kad sutiktų, būtų pilnamečiai ir turėtų EM patirties. Tačiau atlikus tyrimą, galima išskirti tris nuteistųjų EM taikymo grupes, pagal kurias nuspręsta tirti nuteistųjų EM patirtis ir bandyti jas paaiškinti bausmės skausmų požiūriu. Tyrime dalyvavo šeši lygtinai iš įkalinimo įstaigų paleisti nuteistieji, kuriems taikomas EM, nustatant dienotvarkę valandų tikslumu; šeši nuteistieji, kuriems paskirtos alternatyvios įkalinimui bausmės ir teismo sprendimu paskirtas EM be dienotvarkės nustatymo; trys nuteistieji, kuriems EM paskirtas probacijos tarnybos

iniciatyva, siekiant užtikrinti teismo sprendimu paskirto įpareigojimo – būti namuose nustatytu laiku, kontrolę. Iš viso atliktas tyrimas su penkiolika nuteistųjų⁶, kuriems vykdoma probacija ir alternatyvios įkalinimui bausmės Lietuvos probacijos tarnybos Vilniaus skyriuje. Atlikus tyrimą, sudaryta lentelė apie tyrimo dalyvių charakteristikas, informaciją gavus iš priežiūrą vykdančių pareigūnų, nukreipusių asmenis (žr. priedą Nr. 2).

Nuteistųjų pirmieji išpūdžiai

Atliktas tyrimas parodė, kad nuteistiesiems, kuriems EM taikomas kaip išankstinio lygtinio paleidimo⁷ iš įkalinimo įstaigų sąlyga, dažniausiai pirmoji reakcija į EM taikymą buvo teigiama. Tai lėmė vienas iš svarbiausių aspektų – galimybė bausmę atlikti laisvėje, grįžti į visuomenę. Nuteistieji dar būdami įkalinimo įstaigoje žinojo apie tai, kad egzistuoja išankstinis lygtinis paleidimas, kuris yra galimas atlikus tris ketvirtadalius paskirtos bausmės. Pirmuosius tris mėnesius, nuteistiesiems būnant laisvėje, skiriama intensyvi priežiūra, nustatant dienotvarkę valandų tikslumu. Tyrimo dalyviai dar būdami įkalinimo įstaigoje susipažino su išankstinio paleidimo sąlygomis bei iš anksto nusiteikė, kad laisvėje bus stebimi elektroninio ryšio priemonėmis. Nuteistieji įvardijo, jog pirmuosius išpūdžius lydėjo džiaugsmas, nuostaba, palengvėjimas, vien dėl išėjimo iš įkalinimo įstaigos ankščiau laiko (N6, N1, N2, N4) ir galimybės būti šalia šeimos narių (N9).

Atlikus tyrimą nustatyta, kad lygtinai paleistų nuteistųjų EM taikymas negąsdino, galima daryti prielaidą, kad nuteistieji jau yra susidūrę su kontrole būdami įkalinimo įstaigoje, todėl jų elgesio stebėjimas nebuvo nauja patirtis. Taip pat galima daryti prielaidą, kad nemaža dalis lygtinai paleistų nuteistųjų yra nebe pirmą kartą teisiami, todėl su bausmės rūšimis ir kontrolės priemonėmis yra susipažinę. Tikėtina ir tai, kad lygtinai paleistų nuteistųjų grupėje yra žmonių, kurie yra pripratę prie kriminalinio gyvenimo būdo, todėl mažiau jaudinasi dėl galimų teisinių padarinių, įskaitant EM taikymą.

Nuteistieji, kuriems teismo sprendimu bausmė paskirta atlikti laisvėje, taikant EM be dienotvarkės nustatymo, dažniausiai pirmuosius išpūdžius apibūdino neigiamai. Dalis nuteistųjų nebuvo susidūrę su kontrole, nežinojo, kas jų laukia. Nuteistųjų pirmąsias reakcijas lydėjo šokas, stresas, baimė, nežinomybės jausmas. Ne visi tyrimo dalyviai buvo supažindinti su teismo sprendimu, kai kuriems sprendimas taikyti EM buvo priimtas nedalyvaujant (N12, N7). Tyrimo rezultatai parodė, kad ši nuteistųjų grupė nebuvo psichologiškai pasiruošusi EM taikymui:

⁶ Toliau tyrimo dalyvių mintys bus cituojamos pagal jų numerį, pvz., NX

⁷ Terminuoto laisvės atėmimo bausmę atliekantys nuteistieji (išskyrus LR BVK 82 str. 2 d. nurodytus nuteistuosius, taip pat tuos, kurių nusikalstamo elgesio rizika didelė ir kurie nedarą pažangos, kad ją sumažintų, nuteistuosius, atliekančius bausmę už labai sunkius nusikaltimus, ir nuteistuosius, atliekančius bausmę už sunkius nusikaltimus, nurodytus Baudžiamojo kodekso XVIII, XX, XXI, XXXV skyriuose), atlikę tris ketvirtadalius paskirtos laisvės atėmimo bausmės, lygtinai paleidžiami iš laisvės atėmimo vietų įstaigos ir jiems taikoma intensyvi priežiūra.

„Šokas buvo, <..> net balsas pasikeitęs buvo. <..> aš šito nežinojau ir sakau, tai kaip man trenąžus daryt, kaip man šokti, kaip man... <..> stresas visiškai žinokit, kokį mėnesį laiko atsigaut negalėjau ir dabar negaliu atsigaut. Gyvenimas ėjo pro kraštus. Kaip vergas pasijauti“ (N3);

„<..> aš vos nepradėjau verkti, mane pradėjo purtyt. <..> žiauru buvo, aš galvojau, ką man daryt, kaip aš dirbsiu, kaip gyvent, kaip į žmones išeit.“ (N13).

Iš nuteistųjų patirčių matyti, kad asmenys, sužinoję apie EM, patyrė stiprias emocijas, jautė, kad netenka laisvės užsiimti veiklomis, kurias mėgo iki šiol, kitaip tariant, jautė, kad netenka laisvės gyventi nuo kitų nepriklausomą gyvenimą.

Kai kurie informantai nesuvokė, kodėl jiems yra taikomas EM, nesulaukė pagrįstų atsakymų nei iš teisėjo, skiriančio bausmę, nei iš probacijos tarnybos pareigūnų. Pabrėžtina, kad EM taikymo laikotarpis nuteistiesiems, kurie nėra atlikę realios laisvės atėmimo bausmės, stipriai skyrėsi nuo lygtinai paleidžiamiesiems asmenims taikomo trijų mėnesių intensyvios priežiūros laikotarpio. Dažniausiai šiai nuteistųjų grupei EM taikymas yra sąlyginai ilgas, pavyzdžiui, nuo dešimties mėnesių iki dviejų metų (N7, N10, N11, N13).

Kai kurie nuteistieji, kuriems EM taikomas probacijos tarnybos iniciatyva, naktinio įpareigojimo kontrolei užtikrinti, apskritai nežinojo, kokių principu EM veikia, taip pat nesuprato, kokių pagrindų jiems turi būti taikoma teismo sprendime nenumatyta priemonė:

„Nelabai suprantu. Aš tas žmogus, kuris nieko ten labai blogo nepadarė ir man atrodo tokie dalykai reikalingi žmonėms, kurie tikrai kažką blogo padarė“ (N5);

„Nu pirmiausia tai buvo lengvas šokas ir begalė klausimų, iš tikrųjų. Kas, kaip ir netgi realiai ir kodėl. Tai buvo, buvo, daug tų klausimų galvoj. Nu ir visas tas principas, kaip tai veikia, tai internete pradėjau labai daug domėtis, kaip čia veikia, kaip jinai atrodo, kokie jų tipai ir nu visas taisyklės jas nešiot“ (N14).

Atliktas tyrimas parodė, kad pirmųjų išpūdžių aptarimas leido pamatyti kaip skirtingai nuteistųjų grupės reaguoja į EM taikymą, kokie veiksniai lemia jų atitinkamas reakcijas. Galima daryti prielaidą, kad nuo pirmųjų reakcijų priklauso tolimesnė EM patirtis, ypač nuteistųjų adaptacija stebėjimo laikotarpiu.

Nuteistųjų supažindinimas su EM tvarka: pirmieji klausimai

Skirtingai nei kiti informantai, mažiausiai klausimų EM taikymo pradžioje turėjo lygtinai paleisti asmenys. Tai lėmė ankstesnė pažintis su EM, atliekant realią laisvės atėmimo bausmę arba patirtis dėl ankstesnio EM taikymo (N2, N9). Pabrėžtina, kad visiems nuteistiesiems pagrindinis klausimas kilo dėl EM taikymo trukmės. Be EM taikymo trukmės, lygtinai paleistus asmenis domino ir tai, kur ir kiek gali būti (N6), kokia atsakomybė kiltų, pavartojus alkoholio, kokie skirti papildomi

apribojimais (N8). Nuteistųjų patirtimi, į jų klausimus buvo atsakyta, taip pat rašytine tvarka buvo supažindinti su EM sąlygomis ir nevykdymo pasekmėmis.

Nuteistuosius, kuriems EM taikomas teismo sprendimu, be dienotvarkės nustatymo, domino, už ką paskyrė (N12), ar galima rasti kitokį metodą, pavyzdžiui, atvykti ryte ir vakare „atsižymėti“ (N13). Taip pat klausimai kilo dėl darbinės veiklos apribojimo, nežinomybės, kaip reikės užsiimti kasdieninėmis veiklomis. Pavyzdžiui, kaip reikės dalyvauti tarptautinio lygio šokių varžybose (N3), vesti grupines treniruotes sporto salėje (N13). Atliktas tyrimas parodė, kad ne visiems alternatyvias bausmes atliekantiems nuteistiesiems, kuriems EM paskirtas be dienotvarkės nustatymo, buvo atsakyta į rūpimus klausimus. Vienas iš tyrimo dalyvių pasidalino, kad paklausus pareigūnų, kokių pagrindų turės nešioti apykoję, probacijos tarnyba atsakė tik tiek, kad vykdo teismo paskirtus nurodymus, todėl tyrimo dalyvis jautėsi neišklausytas, nesupratęs EM taikymo prasmės (N12).

Nuteistiesiems, kuriems EM buvo paskirtas kaip probacijos priemonė naktinio įpareigojimo kontrolei užtikrinti, kilo daugiausiai klausimų. Pavyzdžiui – kas, kaip, kodėl, kaip tai veikia (N14), kiek galima išbūti nekrovus prietaiso (N15). Nuteistieji pabrėžė, kad su EM tvarka buvo supažindinti pirmąją prietaiso uždėjimo dieną, jiems buvo paaiškintos jų pareigos ir atsakomybė. Tačiau papildomą informaciją asmenys gavo iš kitų šaltinių, pavyzdžiui, draugų, pažįstamų ar besidomėdami medijose (N5, N14). Pabrėžtina, kad tyrimo dalyviai neturėjo galimybės atsisakyti elektroninio stebėjimo, nors ir teismo sprendime nebuvo numatyta jiems taikyti EM. Nuteistieji buvo informuoti, jog atsisakymas prilygsta paskirtos bausmės nevykdymui, o tai lemia griežtesnių sankcijų taikymą. Visa tai rodo, kad nuteistieji, stebimi elektroniniu būdu, netenka autonomijos – negali ginti savo interesų, savarankiškai priimti sprendimų, kadangi yra priklausomi nuo išorinių normų, dėl kurių praranda galimybę rinktis. Iš to matyti, kad ne tik įkalinti asmenys gali netekti autonomijos, bet ir asmenys stebimi elektroniniu būdu.

Prisitaikymas prie rutinos: išgyvenimai ir sunkumai

Visi informantai turėjo automatiškai prisitaikyti prie EM, jeigu nenorėjo atlikti realios laisvės atėmimo bausmės. Todėl išgyveno savo patirtį kasdien. Jiems buvo sudėtinga adaptuotis, tai parodė jų patirti išgyvenimai ir sunkumai, su kuriais susidūrė kasdienybėje. Pavyzdžiui, nuteistieji, kurie paleisti lygtinai, išgyveno gėdą, ne tik prieš pareigūnus, bet ir prieš artimiausius šeimos narius (N4), jautėsi nesmagiai dėl prarastos galimybės paminėti šventes, išgeriant alkoholio (N8), jautėsi nepatogiai dėl apykojės dėvėjimo (N6), jautėsi irzlūs, išgyveno stresą (N9). Jiems elektroninis prietaisas trukdė miegant, jie baiminosi dėl aplinkos ir darbdavių požiūrio, negalėjo laisvai rinktis drabužius, susidūrė su finansų trūkumu:

„<..> žiema va vaikštai užsidengęs, kad žmonių reakcijos nebūtų. <..>. Jau siauresnių kelnių nebe nešiosi, nebe apsimausi tikrai“ (N1).

„<.> miegant tiktai maišosi, o taip tai, nu vis tiek jisai toks kietas daiktas, užsisuka kažkaip tai. Per miegą biški taip, o taip tai... Dar va nežinau, bet manau bus poveikis, kai darbinis eisiu, kai matys darbdavys visą tai. Vis tiek yra dar vis tas požiūrio dalykas“ (N1).

„Blogiausias dalykas buvo tai, kad labai sunku pragyvent, išgyvent. Aš neturėjau iš ko. Ir dabar neturiu. Aš turiu kišenėj trisdešimt eurų iki kito mėnesio dešimto. Ir va bandyk daryt, suktis kaip nori. Ir ką nori daryt. Nei papildomai kažkur užsidirbt, ta prasme, netgi juodais kažkokiais pinigėliais, aš nieko negaliu. Man trys valandos tiktai skirtos“ (N4).

Tokios patirtys leidžia daryti prielaidą, kad EM laikotarpiu, nuteistieji netenka saugumo visuomenėje dėl finansinio nestabilumo, kurį lemia apribota galimybė užsidirbti. Nustatyta ir tai, kad nuteistieji nesijaučia saugiai, nes bijo aplinkinių reakcijų ir neigiamo darbdavio atsako, dėl kurio gali prarasti galimybę įsitvirtinti darbo rinkoje. Nuteistieji turi derinti savo aprangą pagal elektroninį prietaisą, o tai patvirtina ankstesnius tyrimus, kurie nustatė, kad asmenys netenka laisvės rinktis drabužius, kuriuos buvo įpratę dėvėti ankščiau.

Šis tyrimas parodė, kad lygtinai paleisti nuteistieji turėjo rinktis tarp kelių laisvalaikio praleidimo būdų, todėl negalėjo užmegzti romantinių santykių, nes paprasčiausiai negalėjo sau to leisti dėl apibrėžto laiko:

„<.> aš į sporto salę vaikštau ir mano laisvalaikis trys valandos įskaito į sporto salę. Ir sakykim, jeigu aš, pavyzdžiui, noriu nuvažiuoti ten susitikti su moterim kažkokia, pakviesti išgerti kavos, tai aš negaliu, arba ten nuvažiuoti kažkur toliau į tolesnį, pavyzdžiui, į Pilaitę ten, į parduotuvę, tai aš tada turiu rinktis, kad neiti į sporto salę“ (Nr. 2).

Jiems buvo sudėtinga savarankiškai planuoti dieną, kadangi kurį laiką buvo įkalinti ir pripratę prie kalėjimų tvarkos, o tai turėjo įtakos jų socialinei integracijai:

„Ten biški kitaip gyventi įpranti. Ir, ir prie tos visuomenės prisitaikyt labai sunku“ (N4), „Atsilieki, daug naujovių visokių. Stovi, turi skaityt, o tik trys valandos duotos. Tu supranti, kad va paskaityt ten penkios minutės, ten vėl pasidomėt, pasigilint vėl dešimt minučių“ (N4);

„<.> aš keturis metus praleidau kalėjime. Ir pas mane jau viskas pasikeitė, aš jau pamiršau, iš tikro, kas yra būti čia. Na ir gyventi normalų gyvenimą, nes net prieš sėdimą, aš gyvenau, ta prasme, ne tokį gyvenimą. Su nusikaltimais ir priklausomybėm ir visą kitą“ (N9), „<.> pirmą mėnesį, net daugiau nei mėnesį, aš visą laiką bėgau. Aš bėgau, skubėjau, aš nespėdavau, nervindavausi, nu tikrai. Po mėnesio net kažkur tai, po dviejų gal, kol aš susitaikiau, kad aš turiu apykoję.“ (N9).

Taip pat patyrė sunkumų, kurie kilo dėl apribotos galimybės padėti artimiesiems, baimės nusizengti, turimos atsakomybės krauti apykoję bei nuo jų nepriklausančių aplinkybių:

„<.> va paskambino mokytoja, anūkui temperatūra. Tėvai darbe, toli ir tu negali nuvažiuot. Tai va, tai kažkaip taip. Tai jau mokytoja pati atsisėda į mašiną ir atveža vaiką namo“ (N6);

„Svarbiausia tu galvoji, kad ji neišsikrautų, kad tu nepažeistum tų visų, spindulio to. Nes nu vis tiek mano namas, aš einu iki pat galo, jau jinai vibruoja, jau tu bėgi atgal. Nu tik tai tas baisiausia, kad nepažeisti viską“ (N6);

„<..> galvoji, jinai neišstempis, jinai bus sėdus, vėl nuobauda, jau dvi nuobaudos, nu va taip va, žinot“ (N9).

„Aš gyvenau nakvynės namuose su apykoje ir gavosi taip, kad dieną tu kambaryje būti negali, nes tipo privalai išeiti pagal „Carito“ taisykles, tu turi išeiti dieną, o išeiti aš negaliu, nes kadangi pas mane apykojė. Tai aš turėdavau puse dienos sėdėti apačioj hole. Ir kai buvo teismas atėjo prokuroras, tiek teisėjas, tai į probaciją taip skeptiškai pažiūrėjo ir sukritikavo. Sako, tai kaip jūs negalit užtikrinti žmogui, kad jis būtų savo kambary, jeigu jis negali išeiti į lauką. Dabar aš nei kambary negaliu būti, nei į lauką eiti. Man tiesiog reikia foje sėdėti ir viskas“ (N2).

Atlikus tyrimą nustatyta, kad nuteistieji, kuriems EM taikomas be dienotvarkės nustatymo, jautėsi nesmagiai, kai pareigūnai atvažiuodavo patikrinti blaivumo į darbo vietą, jautė šoką, baimę, kentė apykojės nepaaiškinamą vibraciją (N3), tapo piktesni, irzlesni (N7, N11, N13), jautė neteisybę dėl už akių priimto sprendimo, laisvės suvaržymą, diskomfortą, prarastą galimybę derinti drabužius:

„Nu tikrai, blogai, aš kokius du, trys mėnesius nesavas buvau. Vis galvojau, už ką, kodėl, kodėl tokia didelė neteisybė. Kaip teismas už akių gali nuspręst, vien jos, atseit nukentėjusios pareiškimu. Ir melagingu pareiškimu. <..>. Čia toks suvaržymas, čia net pykčiau sakau, jau geriau atsėdėt, bet jau du metus tikrai nenešiot. <..>. Ir juokas ir pyktis. <..>. Apykojė yra baisiau negu reali laisvės atėmimo bausmės atlikimas. <..> Čia tokia įtampa. Suvaržymas.“ (N12).

„<..> negaliu nešioti to, ko aš noriu, mano yra varžoma laisvė, iš tikrųjų, ne ta fizinė laisvė, kad kažkur eit, kažką veikti, bet ta laisvė, kad aš negaliu reikštis, kaip moteris. Aš negaliu aukštakulnių nešioti, aš negaliu su pėdkelnėm, su sijonais vaikščiot, su suknelėm ir panašiai“ (N13), „<..> tai storas, didelis ratas, plastmasinis, kuris slankioja per koją ir ta tokia vieta, kur tos visos gyslos eina prie kulno. Tai vat toj vietoj skaudžiausia ir visada trina.“ (N13);

„<..> pradžioj buvo labai blogai, nes nu maišo, užkliudau vat lyg šiol šokdamas, tai kada koja užkliūdai ten plastmasės gabalas, jis didelis, tai susidauži visus kauliukus ir dar kažką <..>“ (Nr. 3);

„Tai yra nepatogu, nes reikia dėtis visokius įtvarus. <..>. Tai fiziškai nepatogu. Pavyzdžiui, aš mėgstu slidinėt, man į slidinėjimo batus jau su ta apykoje nelabai. Tada labai man blauzdos skauda“ (N10).

Kai kurių nuteistųjų patirtys rodo, kad dėl kėsಿನimosi į asmens privatų gyvenimą, laisvės suvaržymo, geriau rinktųsi atlikti realią įkalinimo bausmę. Galima daryti prielaidą, kad nuteistieji jaučia didesnę laisvės netekimą EM laikotarpiu nei atlikdami realią laisvės atėmimo bausmę. Pabrėžtina, kad tokios nuomonės dažniausiai girdimos iš nuteistųjų, kurie jau turi realios laisvės atėmimo bausmės patirties.

Atliktas tyrimas parodė, kad EM sukelia tiek psichologinį tiek fizinį skausmą. Galima daryti prielaidą, kad to priežastis – griežtos EM sąlygos ir sudėtinga adaptacija.

Alternatyvias bausmes atliekantiems nuteistiesiems, taip pat kilo sunkumų dėl apribojimo laisvai judėti, nakvoti kitais adresais, baimės pažeisti tvarką (N12), baimės pakliūti į teisėsaugos akiratį (N11), baimės patirti kitų asmenų neigiamas reakcijas, taip pat dėl nustatyto ankstauro laiko būti namuose, atsakomybės krauti apykoję:

„<..> buvo didelis nepatogumas su tuo pasikrovimu, nes reikia tikrai krauti du kartus į dieną. O kai aš išeinu šeštą valandą iš ryto iš namų ir pareinu tik tai vakare, tik dešimtą, tada, kai pareinu, tai ji būdavo išsikrauna, <..>. <..> su tuo pakrovėju vaikščioti lauke negali, o kai aš atsikeliu turiu bėgti su šunim į lauką ir tada iš karto startuoti į darbą ir visur bėgom, visur pėsčiom, tai nu... Man tas pakrovimas buvo irgi labai, labai nepatogus. Naktį miegoti krauti irgi negali, nes nukrenta tas kroviklis, nes jisai nepritaikytas tam, kad būtų galima su juo miegoti“ (N13);

„Man sunkiausia buvo grįžti namo dešimtą ir žinoti, kad niekur negali eiti, nes man negalima nei į barus eiti, nei į pasilinksminimo vietas, nei gerti ten ir panašiai. Man uždėjo tai buvo pavasario galas, man atrodo, kad kaip tik vasara, festivaliai visi, jūra ir panašiai, o aš namuose“ (N10);

Galima daryti prielaidą, kad nuteistieji netenka laisvės EM taikymo metu, nes praranda galimybę gyventi visavertį gyvenimą.

Nuteistieji, kuriems apykoję uždėta probacijos iniciatyva, akcentavo, kad tapo užsidarę nuo visuomenės (Nr. 5), jautė pyktį, nepasitenkinimą pačiu savimi ir aplinkiniais (N14), jautėsi nereikalingi draugams (N15). Tai patvirtina ankstesnius tyrimus, kurie nustatė, kad EM skatina nuteistųjų izoliaciją. Šiems nuteistiesiems sunkumai kilo dėl apykojės krovimo, laiko planavimo, jaučiamo diskomforto, įsipareigojimo derinti avalynę, baimės pažeisti tvarką:

„<..> pas mane darbas buvo ankstyvesniu laiku negu šeštą valandą ryto, <..> tai realiai laukdavau iki šešių ryto namie ir tik po šešių vieno minutę išeidavau iš namų. Man buvo dar toks momentas, kad man jinai nepradėtų tiesiog vibruoti, ar nepadaryt kažkokio tai pažeidimo, tai buvo tokie maži baimės jausmai, jie kildavo viduj. <...>. Tai gavosi toks kontroliavimas gyvenimo pačiam to nenorint“ (N14); „<..> labai jaučiamas buvo diskomfortas, nes koja nėra tikrai stora ir jinai šiek tiek man vaikščiojo aukštyn, žemyn ant kojos. <..> aišku ir avalynė kitokia buvo nešiojama, vien dėl to, kad nu vis tiek, kad nesimatytų viešumoj tas dalykas“ (N14);

„<..> aš kojine ten kažkokią kišau, kad netrintų ir panašiai. <...>. Ir miego metu, va taip atsiguli, jisai apsisuka“ (N15);

„Negaliu užmesti koją ant kojos, kai guliu lovoj, nes labai sunku. Jinai plastmasinė. <..> mano didesnė šita trina, bet nestipriai. Tai tada biški užknisa į dušą vaikščiot, nes a... Jeigu tu nuimi šitą, tai tokie iš apačios dedasi, dalykas, tai, jeigu eini be jo, tai jinai labai nepatogiai vaikščiot. Koją trina. Miegoti nepatogu“ (N5).

Elektroninio prietaiso parinkimas: patiriami gedimai ir trikdžiai

Nepaisant to, kad probacijos pareigūnai, parinkdami apykoję, domėjosi lygtinai paleistų nuteistųjų nuomone, bandė keisti turimus prietaiso dydžius, stengdamiesi rasti geriausią variantą – ne visiems informantams elektroninis prietaisas tiko. Lygtinai paleisti nuteistieji pasidalino patirtimi, kad vis vien apykoję jiems buvo per didelė, laisva, kabėjo (N9, N2). Taip pat susidūrė su elektroninio prietaiso gedimais ir trikdžiais. Lygtinai paleisti asmenys akcentavo signalo veikimo sutrikimus (N2, N6, N9), apykojės vibraciją, kai maudosi, ar miega (N4, N9). Tyrimo dalyvius tokie sutrikimai trikdė ir apsunkino jų adaptaciją. Vienas iš tyrimo dalyvių pasidalino patirtimi, kad EM prietaisas jam buvo keistas tris kartus per pusmetį, kadangi buvo sutrikimai dėl krovimo, reikėjo kas kelias valandas krauti įrenginį (N8).

Atlikus tyrimą nustatytos skirtingos nuteistųjų, kuriems EM taikomas be dienotvarkės nustatymo, nuomonės dėl parinkto prietaiso tinkamumo. Kai kurie tyrimo dalyviai pabrėžė, kad apykojės dydis buvo parinktas tinkamai, buvo klausama jų nuomonės (N3, N10, N12, N13), kiti akcentavo, kad pareigūnai jų nuomonės neklausė, neleido pasirinkti kito, patogesnio varianto (N7, N11). Vienas iš tyrimo dalyvių pasidalino patirtimi, jog kreipėsi pas gydytojus, nes dėl netinkamo prietaiso ant kojos atsirado mėlynės ir žaizdos:

„Aš gulėjau net ligoninėj, man dar šiaip turėtų iki liepos mėnesio būt apykojė, bet man nuėmė, nes man žaizdos darydavosi. Ta prasme, jinai yra nepatogi, aš dirbu statybose, biški kur nors užgaunu iškart žaizdos, nu žiauriai nepatogi, aš neįsivaizduočiau, čia yra kankinimas žmonių“ (N7).

Iš tyrimo dalyvio patirties matyti, kad bausmė buvo realizuojama per skausmą, todėl galima daryti prielaidą, kad tikslas resocializuoti asmenį, nebuvo pasiektas. Taip pat nebuvo atsižvelgta į tai, kad bausmė negali būti realizuojama per žmogaus kankinimą ar kitokį priešingą jo teisėms elgesį.

Ši nuteistųjų grupė taip pat susidūrė su prietaiso gedimais ir trikdžiais. Pavyzdžiui, vienas iš tyrimo dalyvių įvardijo, kad išvykus į užsienį, apykojė pradėdavo virpėti, nors pareigūnai apie išvykimą buvo informuoti iš anksto (N3). Informantų patirtimi, dažniausiai elektroninio prietaiso gedimas buvo susijęs su įrangos įkrovimo problemomis: reikėjo dažniau nei įprastai krauti (N7, N10), nekrovė pats įkroviklis, dingdavo signalas, būnant namuose (N11), pareigūnai matė iškrautą apykoję, nors buvo įkrauta laiku (N13). Pabrėžtina, kad ne visais atvejais problemos, susijusios su EM, buvo išspręstos operatyviai:

„Tai man ir gydytojai prirašė ir pažymų ir pirmą pažymą gegužės dvidešimt šeštą pristačiau, tai čia va vilkino probacija, aš nežinau. Aš jau kai pats kreipiausi į teisininkus tada man ją jie nuėmė. Ta prasme, nes aš jau pusė metų su žaizdom vaikštau. Aš ligoninėj net gulėjau dvi savaites dėl šitų žaizdų“ (Nr. 7).

Taip pat tyrimo dalyviai, kurie susidūrė su įrangos sutrikimais, sulaukė ne itin malonaus atsako iš probacijos pareigūnų:

„Nu tai tiesiog sako tu daug judi, tai greičiau išsikrauna. Ta prasme, tai kaip man mažiau judėt, ta prasme, nu“ (Nr. 7);

„Sako atvežkit kitą pakeisim, nu vat man irgi vežioti, nu tai jūs tada atvažiuokit, pakeiskit. Nu čia gi ne mano kaltė, nu“ (Nr. 11).

Atliktu tyrimu nustatyta ir tai, kad vienam iš informantų, kuriam probacijos tarnyba uždėjo apykoję naktinio įpareigojimo kontrolei užtikrinti, elektroninio stebėjimo prietaisas buvo uždėtas, neatsižvelgus į jo nuomonę, todėl nebuvo pritaikytas tinkamai (N14). Nuteistųjų patirtimi, stebėjimo laikotarpiu pasitaikė prietaiso krovimo sutrikimų ir kildavo nepaaiškinama vibracija:

„<..> ji man abu vakarus ir vibravo ir paskui man atrodo dar kažkurį kartą taip buvo. <..>. Ai dar kai koncerte buvau išvažiavęs, tai aš jiems pranešiau, kad aš išvyksiu, užpildžiau ramiai popierius ir va. Po dešimt, penkiolika, dvidešimt minučių ir jinai man jau pradėjo vibruoti. Tai nustebau, kodėl jin turi man kelt kažkokį sąmyšį viduj, jeigu viskas buvo perspėta“ (N14);

„<..> kai paleido iš salos, tada jisai pradėjo vibruoti. Nu bet jau buvo užfiksuota, kad aš ten buvau. Ne, nu buvo keletą kartų, nu buvo keletą kartų tikrai, kad pradėjo iš niekur vibruoti“ (N15).

Teigiami EM aspektai

Daugiausiai teigiamų EM aspektų išskyrė lygtinai paleistų nuteistųjų grupė. Asmenys įvardijo, kad EM padeda susiplanuoti dieną (N1), ugdo atsakomybę (N2), neleidžia atitrūkti nuo socialiai priimtino elgesio, padeda atsispirti pagundoms turėti viską čia ir dabar (N4), prilaiko nuo grįžimo prie priklausomybės (N9), suteikia galimybę būti šeimoje, šalia artimųjų (N6). Ilgas įkalinimo bausmes atliekantys informantai pasidalino, kad EM taikymas yra svarbus jų adaptacijai, sulaiko nuo galimybės nusikalsti, padeda (re)integruotis į visuomenę:

„<..> ta apykojė yra labai geras dalykas, nes žmogui, ypač po tų ilgalaikių atsėdėjimų, kaip aš sakau, žmogui būtina adaptacija. Negali jo taip paleisti. Mano praeita bausmė gavosi, kad visas kelias mano buvo drausminis. Nu ta prasme vien drausmės grupės, vien būrai, triūmai, <..>. Ir visą kelią uždarytas. Dabar sakau, keturioliką metų belekoki žvėrį, gyvulį, įmesk į narvą, pralaikyk jį keturioliką metų ir atidaryk paleisk. Pažiūrėsime, kaip jis elgsis“ (N4); „Nu aš per tuos trys mėnesius, aš labai daug ką supratau. Labai daug ką sužinojau, labai daug ką išmokau ir aš esu pasirengęs grįžti į visuomenę. Be apykojės, ta prasme“ (N4).

Kai kurie alternatyvius bausmes atliekantys nuteistieji, kuriems EM paskirtas teismo sprendimu, akcentavo, kad EM sulaiko nuo psichiką veikiančių medžiagų vartojimo, apsaugo nuo minčių apie nusizengimus:

„<..> Nu šiaip dar yra teigiamas dalykas, kad negaliu gert. Nu sulaiko. <..>. Daugiau dirbu, mažiau linksminuosi, mažiau vakarėlių, mažiau išlaidų, daugiau pinigų.“ (N10);

„<..> gyvenam chebra didelė, būna tokių, kur jau labai užnervina, taip, kad sulaužysi. Bet žinau, kad yra apykojė ir viskas. Nebūtų apykojės ir tai dar pagalvočiau. O kai apykojė tai viskas pamirštu“ (N12).

Pabrėžtina, kad ne visi informantai mano, kad EM sulaiko nuo vartojimo, buvo nuomonių, kad EM yra neveiksminga priemonė priklausomiems asmenims (N11, N13).

Nuteistieji, kuriems EM taikomas probacijos iniciatyva, negalėjo įvardyti EM aspektų, kurie jų patirtimi buvo teigiami. Svarstydami apie kitų nuteistųjų patirtis, išvelgė, jog EM leidžia žmogui, jaučiančiam savo kaltę, suvokti savo klaidas (N14). Taip pat gali būti veiksmingas toms nuteistųjų grupėms, kurių nusikalstamos veikos, susijusios su vagystėmis arba padarytomis nakties metu (N5), nuteistiesiems, kurie yra besislapstantys, nepaklūstantys įstatymams, paleisti iš įkalinimo įstaigų (N14, N15).

Aplinkos reakcija į EM

Dažniausiai nuteistieji slepia elektroninį prietaisą po drabužiais, siekdami išvengti kitų žmonių reakcijų, ar užduodamų klausimų (N1, N6, N8, N3, N7, N12). Tarp lygtinai paleistų asmenų buvo tokių, kurie neslėpė, todėl pastebėjo aplinkinių žvilgsnius, dėl kurių jautėsi nemaloniai:

„Taip, būna pažiūri. Pastebiu. <..>. Arba va sporto salėj būna, pavyzdžiui, persirengimo kambary, nu jau eini į dušą ir matai, kad akys nukrypsta ant apykojės, bet nu ką aš žinau, apykojė, apykojė, visi mes tokie patys žmonės“ (N2);

„Visi žiūri į tave kaip į nusikaltėlį“ (N4);

„Na iš pradžių aš tikrai gėdijausi, nes žmonės net labai žiūrėdavo, <..> vienas kitam parodydavo, žiūrėk, kas pas ją ant kojos“ (N9).

Galima daryti prielaidą, kad nuteistieji netenka saugumo visuomenėje, nes būdami laisvėje su elektroniniu prietaisu patiria antrinę viktimizaciją.

Iš lygtinai paleistų nuteistųjų patirčių matyti, kad šeimos reakcija į EM taikymą buvo geresnė nei į įkalinimą (N9), kai kurie šeimos nariai nekreipė dėmesio (N6), kai kurie džiaugėsi bent dėl to, kad pavyko išeiti iš įkalinimo įstaigos (N8). Nepaisant to, atliktas tyrimas parodė neigiamą EM poveikį lygtinai paleistų asmenų šeiminiam gyvenimui:

„<..> reikia nubėgt greit į parduotuvę, nu ten pieno, pavyzdžiui. Moteris su vaiku sėdi negali, o tau reikia greitai nueit. Nu ir tu negali išeit.“ (N2);

„<..> jis varžė mano bendravimą su šeima, tai čia iš tikro. Gyvenu atskirai ir, na, manęs klausė, kada jau nuims, kada galėsime kažkur tai išvažiuot. Vat, netgi, vasara išskristi kažkur tai, į

kokią, nežinau, į kokią Turkiją netgi pailsėti truputėli. Na ir vis manęs klausia, kada man ją nuims, ar aš nepridariau vėl nuobaudų“ (N9);

„<..> O taip į miestą, tai aišku būna taip, kad, pavyzdžiui, aš paėmiau rytdienai, o šiandien panos sako einam. Kur? Neinu. Jos eina, o aš sėdžiu namuose“ (N6).

Nuteistųjų patirtimis, EM laikotarpiu jaučiamas santykių suvaržymas, kadangi dėl jiems taikomų ribojimų negali įsitraukti į veiklas su artimaisiais. Tai pavirtina ankščiau atliktus tyrimus, kuriais nustatyta, kad EM neigiamai veikia nuteistojo šeiminių gyvenimą, nepaisant to, kad artimieji nėra stebimi. Vienas iš lygtinai paleistų nuteistųjų pasidalino, kad dar būnant įkalinimo įstaigoje nutrūko socialiniai ryšiai su šeima, o EM trukdė tuos ryšius atkurti (N4).

Informantai, kuriems EM paskirtas teismo sprendimu be dienotvarkės nustatymo, iš aplinkinių girdėjo žodines replikas, sulaukė klausimų:

„<..> esu matęs, pagavęs žvilgsnius, kai atsisuka. Ten eina ir atsisuka ir ten paskui sako kažką ten draugui, žiūrėk ten kažką tai“ (N10);

„kažkur va vasara nuvažiuoji maudytis ir visi žiūrėdavo, tai gėda“ (N7);

„Nu tai pirmas, kas buvo, tai nusikaltėlė. Iškart. <..> Parduotuvėj, autobuse, visur. <..>. Netgi vaikai autobuse mačiau kaip šnabždasi, rodo pirštu, nu nemalonu žinokit labai.“ (N11);

„Nu čia va tikrai va tas toks, kad atkreipkit dėmesį šita moteris yra nusikaltėlė. <..>. Nusikaltęs žmogus taip jis yra apribotas, taip, bet, o kam reikia čia visiems matyti. Man reikia eit į masažą, man reikia eiti į pirtį, dėl sveikatinimosi. <..>. Tikrai turiu didelį diskomfortą, nes yra tūkstančiai klausimų, tiek iš masažuotojos, tiek iš žmonių, kurie yra bendrojo patalpoj, svetimi žmonės pirtyje“ (N13).

Tokios patirtys parodo, kad nuteistieji jaučiasi nesaugūs, kai aplinkiniai juos stebi. Galima daryti prielaidą, kad nuteistieji nors ir stengiasi gyventi visavertį gyvenimą, aplinkinių reakcijos trukdo susitaikyti su jų patirtimi.

Asmenys, atliekantys alternatyvias bausmes, apibūdindami savo šeimos reakcijas, įvardijo, kad ne visi artimieji žinojo apie EM taikymą ar bausmę, o tie, kurie žinojo nepagyre, nebuvo patenkinti (N3, N10, N11). Galima daryti prielaidą, kad šeimos nariai, kurie nebuvo susidūrę su EM patirtimi, galimai net nežino, kas yra EM, todėl jie neigiamai reaguoja ne į patį priemonės taikymą, o apskritai į paskirtą bausmę, savo artimo žmogaus nuteisinimą. Tyrimo dalyviai akcentavo, kad draugai į elektroninį stebėjimą reagavo supratingai, padėjo prisitaikyti prie tokios patirties, nesmerkė, kai kurie stebėjosi teismo sprendimu. Tačiau, buvo ir tokių nuteistųjų, kurie akcentavo draugų neturintys arba jų nelaikantys draugais, pavyzdžiui, tokie asmenys įvardyti kaip priklausomi, narkotinių medžiagų vartotojai (N11).

Tyrimo rezultatai parodė, kad EM trikdė artimuosius ir paveikė šios grupės nuteistųjų santykius su šeimos nariais ir draugais:

„<..> antra pusė sako kaip robotas dabar vaikštai. Dar kai pamatė, kad kraunu, tai šviečia ji, nu žinot tas dar garsas pyp pyp, pyp pyp. <..> Tai sako tu jį pakreipk, kad nešviestų. Nu tokie dalykai“ (N3);

„<..> nu neplanuodavo ten kažkokių, kad ir mane ten kažkur, kad ten savaitgalį, ar kažkur važiuoti, ar kažką“ (N7);

„Ant artimųjų išsiliejam, ant ko dar. Autobuse visi žiūri, ten pirštu bado, o po to namiškiai kalti, nu. <..> kai kurie sako, kad blemba, nu vat, su ja geriau nebendraut, nes nu jinai yra stebima. <..> pavyzdžiui, šalia manęs žmogus gal su narkotikais kišenėj, <..> gal su alkoholiu gali būt. Tai jis bijo, nu ne manęs, o, kad mane stebi. <..> bendraut nenori tikrai dėl saugumo savo. <..>“ (N11). Iš nuteistųjų patirčių matyti, kad kiti asmenys stengiasi nuo jų atsiriboti, taip pat jaučiama įtampa nuteistųjų šeiminiame gyvenime. Tikėtina, kad nuteistiesiems taikant EM, padidėja konfliktų šeimoje rizika.

Nuteistieji, kuriems EM paskirtas probacijos iniciatyva, taip pat pasidalino patirtimi, jog aplinkiniai pastebėdavo apykoję:

„Aš užsiimu tuom, kad mes padedam močiutėm visokiom, mes ateinam į parduotuvę sumokam už jas ir taip toliau. Ir reikėjo biški sustot, nes žiūrėjo į mane nebe taip kaip į žmogų, kuris padeda, o jau kaip į kokį banditą, iš tikrųjų. Aš ateidavau užmokėdavau už kažką ir jie galvodavo, kad aš noriu gal kažką pavogt, vat ant tiek. Tai...“ (N5);

„<..> sakė, nu tu mentas. <..> Ne, nu sročnikas esi, kaip čia“ (N15);

„<..> tu jauti, kad žmogus žiūri į tą vietą, į tą apykoję. Bando kažką pamatyti joje įdomesnio, apart tos plastmasės ant kojos. <..> tai kartais žmonės, iš tikro, prisikuria galvoj tokių fantazijų, kad tu čia esi kaip koks kalinys, kaip nusibaudęs, kaip kažką padaręs iki tiek, kad tau jau apykoję deda, tai...“ (N14).

Nuteistieji įvardijo ir tai, kad jų šeimos narius ir draugus paveikė apykojės dėvėjimas. Pavyzdžiui, draugas bandydamas gelbėti, kad nebūtų pažeidimų, pats kraudavo nuteistojo apykoję nakties metu (N5), mama pergyveno dėl psichologinės būklės, o antra pusė jautėsi nemaloniai prisilietimų lovoje metu (N14). Tai parodo, kad nuteistieji netenka visaverčių santykių stebėjimo laikotarpiu, nes EM daro neigiamą įtaką nuteistųjų šeiminiam gyvenimui, draugams.

EM poveikis laisvalaikiui

Atliktas tyrimas parodė, kad EM didžiausią poveikį turi lygtinai paleistų asmenų laisvalaikiui. Pagrindinė to priežastis – griežta dienotvarkė, kurioje numatytas trijų arba keturių valandų laisvalaikis per dieną. Dirbantys asmenys gali turėti keturių valandų laisvalaikį, nedirbantys trijų. Nepaisant valandos skirtumo, laisvas laikas yra suvaržytas. Visi lygtinai paleisti asmenys pasidalino

patirtimi, kad trys ar keturios valandos laisvalaikiui, stipriai riboja jų veiklą pasirinkimą, kartu nukenčia jų socialiniai ryšiai:

„<..> per tas valandas aš arba pas giminaičius aplankyti, arba į parduotuvę maisto apsipirkti. <..> laisvalaikiui būtų biški geriau daugiau laiko, <..> aš daugiau gal tada važiuočiau pas giminaičius, nes ten seni žmonės, pagalbos jiems reikia.“ (N1);

„<..> mane netgi labai varžydavo, kai lauke tikrai didelis plusas, tu nori prie ežero, tai ir daug pinigų žinokit išsileido ant taxi, nes tiesiog, natūralu, kad aš nespėju. Pavyzdžiui, man kelionė autobusu juk įsiskaito į mano laisvą laiką“ (N9).

Informantai pasidalino, kad dėl griežtos dienotvarkės, turėjo atsisakyti mėgstamų veiklų: sporto (N4, N9), nevaržomo nuvykimo į parduotuvę norimu laiku (N6), susitikimų, pasivažinėjimų su draugais, pavaikščiojimų, pirčių ir kitų pramogų (N8).

Nuteistieji, kuriems taikomas EM be dienotvarkės nustatymo, pasidalino patirtimi, kad tik maža dalimi elektroninis stebėjimas paveikė jų laisvalaikį. Galima daryti prielaidą, kad nuteistųjų neribuoja konkretus laikas, jie galėjo realizuoti savo pomėgius iki nustatyto laiko būti namuose. Tyrimo dalyviai pasidalino, kad tam tikrų mėgstamų veiklų turėjo atsisakyti, vien dėl EM taikymo. Pavyzdžiui, negalėjo eiti į baseinus, žaisti futbolo (N7), buvo sudėtinga slidinėti, todėl nebevažiavo į kalnus užsienyje (N10), negalėjo išvažiuoti į užsienį pailsėti (N12), sportuojant negalėjo daryti pratimų, kurių norėjo (N13).

Nuteistieji, kuriems apykojė uždėta probacijos iniciatyva, akcentavo pasikeitusį laisvalaikį. Pavyzdžiui, negalėjo dalyvauti transporto priemonių susibūrimuose, nes vykdavo nakties metu (N5), negalėjo būti ilgiau lauke, nei nustatytas laikas grįžti į namus, taip pat negalėjo išvykti, jei žinojo, kad gali nespėti sugrįžti, turėjo atsisakyti krepšinio (N14), negalėjo nevaržomai vakarais žaisti biliardo, nes azarto metu pastoviai turėjo stebėti laiką (N15).

Visa tai parodo, kad EM taikymo metu, nuteistieji netenka laisvės planuoti savo dienos, negali užsiimti tam tikrais pomėgiais, kuriuos mėgo iki stebėjimo laikotarpio. Atlikus tyrimą nustatyta, kad mėgstamų veiklų atsisakymas turi neigiamą poveikį nuteistųjų socialinei integracijai.

EM poveikis darbinei veiklai

Nepriklausomai nuo nuteistųjų grupės, dirbantys asmenys patyrė EM poveikį darbinei veiklai. Dažniausiai poveikis pasireiškė per jaučiamą diskomfortą, dėvint elektroninį prietaisą. Lygtinai paleistų nuteistųjų patirtys parodė, jog nemaža dalis nedirba, nes darbdaviai jų nepriima arba turi skolų, dėl kurių oficialiai dirbti nenori. Taip pat akcentavo vis dar vyraujančią neigiamą darbdavių požiūrį į nuteistąjį, dėvintį elektroninį prietaisą:

„<..> mano kambariokas sakė ėjo į vieną darbą, tai pamatė, kad apykojė, tai nu sako paskambinsiu. Tai viskas aišku čia, nepaskambino“ (N1);

„Darbo praktiškai pokalbis irgi eina iki to, iki to laiko, kol tu nepasakai, kad reikia tau dokumentų į probaciją ir panašiai ir panašiai ir panašiai, kad yra apykojė ir viskas“ (N4).

„Nu kažkaip aš girdėjau dabar, kad labiau mažiau nori priimt į darbus, o jeigu su apykoje, tai turbūt dar labiau nenori. Aš nežinau, kai nuteistasis, kai jau sėdėjęs būtent, tai nelabai kažkaip. Jau senai čia šitas, o čia sėdėjęs, tai čia jau viskas <..>“ (N8).

„<..> ta prasme, jeigu būtų sužinoję, kad aš esu su apykoje, aš tiesiog ten nedirbčiau. Man teko slėpti, o slėpti labai sunku. Reikia visada atsakyti į skambučius, o ten, jeigu atvažiuotų patikrinti tai būtų visiška katastrofa.“ (N9).

Informantai atskleidė, kad viena iš neigiamo požiūrio priežasčių – darbdavių nerimas dėl darbovietės reputacijos:

„Aš manau, kad yra normalu, kai žmogus nesusidūręs su tuo, nu jisai bijo arba nerimauja priimdamas tokį žmogų. Tai yra normalu, bet iš kitos pusės, tai yra jo pasirinkimas, ar jisai tau paskambins, ar ne...“ (N2).

Atliktu tyrimu nustatyta, kad anoniminių grupių susitikimuose yra ieškomi žmonės įdarbinimui ar savanorystei. Anoniminių grupių atstovai žino apie nuteistąjį ir jo praeitį, jiems yra svarbiausia nuteistųjų motyvacija dirbti ir psichiką veikiančių medžiagų atsisakymas (N2). Pabrėžtina, kad ne visi nuteistieji žino apie anoniminių grupių teikiamą pagalbą, todėl ja nepasinaudoja.

Tyrimo dalyviai, kuriems EM taikomas be dienotvarkės nustatymo, įvardijo, kad jiems darbo aplinkoje su apykoje nepatogu, reikia visada žiūrėti, ar ji nesimato (N3, N13). Taip pat pasidalino patirtimi, kad susidūrė su atleidimu iš darbo, darbdaviui sužinojus apie apykoją (N7), patyrė skausmus, nes apykojė nepritaikyta darbo avalynei bei sulaukė klausimų dėl apykojės iš klientų (N10). Buvo ir tokių nuomonių, kad apykojė trukdo susirasti darbą bei yra galimybė patirti neigiamą reakciją iš kolegų, jausti atstūmimą, baimę, kad dingus kažkokiam daiktui, iškart sulauktų kaltinimų (N11).

Nuteistieji, kuriems elektroninis prietaisas uždėtas probacijos iniciatyva, pasidalino, kad prieš taikant EM, darbą pradėdavo penktą ryto, uždėjus apykoją galėjo iš namų išeiti tik nuo šešių ryto, taip pat, jautė diskomfortą darbo aplinkoje, nes apykojė trukdė nevaržomai judėti, kėlė pyktį, dėl ko bendravimas su kolegomis būdavo iššaukiantis (N14), jausdavo sulėtėjimą darbe, turėjo saugoti prietaisą, kad jo neužkabinti ir nesulaužyti (N15), pasikeitė darbo pobūdis, nes anksčiau dirbdavo *didžėjumi* naktiniuose klubuose, dabar to negali (N5).

Kasdienių įpročių ir elgesio pokyčiai

Atliktas tyrimas parodė, kad lygtinai iš įkalinimo įstaigų paleistiems nuteistiesiems sunku palyginti įpročių pokyčius EM taikymo laikotarpiu, kadangi įpročius gali lyginti tik su kalėjimo aplinka:

„Per 22 metus, aš dvidešimt metų atsėdėjau ir tik du kartus buvau laisvėje po porą mėnesių. Tai galiu tik su kalėjimu lyginti, su laisve negaliu, nes aš laisvėje negyvenęs visiškai. <..> Su kalėjimu, jeigu lyginant <..> ten biški gal sąlyginai laisviau gal ir kažkaip aiškiau viskas. Nu saugesnis jauties.“ (N2);

„<..> paskutinius keturis metus praleidau kalėjime, tai, ta prasme, aš savo įpročių dar prieš tai neatsimenu, pas mane jų nelabai ir buvo. <..> aš nemanau, kad pas mane dabar yra kažkoks tai gyvenimas. Tiesiog, gyveni ir eina laikas“ (N9).

Nuteistųjų patirtys parodė, kad EM taikymo metu, jie gali netekti saugumo dėl to, kad priemonės taikymo sąlygos jiems neaiškios, yra griežtesnės nei atliekant realią laisvės atėmimo bausmę.

Atliktu tyrimu nustatyta, kad stipriai pasikeitė lygtinai paleistų nuteistųjų elgesys, nes daugiau laiko praleidžia namuose, todėl jiems trūksta veiklos:

„<..> nėra kas veikt, nes negali išeit. Tą laiką aš išnaudočiau kažkur tai pasimankštinti, dar kažką tai. O dabar tik, aš laisvalaikį pasiėmęs nuo dviejų iki penkių, tai tinkamiausias metas kada gali ir darbą pasieškot, į susitikimus nuvažiuot <..>. <..> o daugiau visio, namie sėdi, nieko negali padaryt“ (N4);

„<..> aš dabar išvis nieko nebedarau, namuose sėdžiu kiaurą parą. Nu išeinu aišku, aš nueinu ten pasportuot kartais ir tai nėra kažkaip to noro sportuot <..>“ (N8).

Pabrėžtina, kad užsidarymas nuo visuomenės, skatina socialinę izoliaciją, o tai neigiamai veikia nuteistųjų integraciją.

Informantai, kuriems taikomas EM be dienotvarkės nustatymo, pasidalino, kad nestipriai pasikeitė jų kasdieniai įpročiai (N3, N10, N12). Tyrimo dalyviai, kurių įpročiai pasikeitė, įvardijo, kad pokytį lėmė įsipareigojimas vykdyti EM sąlygas ir nustatyti suvaržymai:

„Nu pastoviai reikia stebėti, kad nu nesėstų, krauti pastoviai ir dar tą prietaisą, tą bločioką vadinamą, negalima jį ten liesti, blemba, dulkes vos tik pavalai ir jau signalo nėra rašo.“ (N11);

„<..> šunų negaliu vest ryte, tai čia toks įprotis mano buvo. O taip tai... Nu alkoholio nevartoju jau, užsikodavau, tai kaip ir nieko daugiau“ (N13).

„<..> nebevaikštau į barus, nebevaikštau į vakarėlius. <..>. Daugiau dirbu, jo. Kitokio laiko gal daugiau. <..>. Dabar tą laiką planuojiesi kitaip, kažką veiki. Tai va“ (N10);

Tyrimo dalyviai įvardijo ir tai, kad daugiau laiko praleidžia namuose, pradėjo dar labiau bijoti aplinkinių, stengiasi nuo jų atsiriboti, pasislėpti (N11), padidėjo atsakomybė, nes reikia rūpintis apykoje (N12), prasidėjo nuolatinis erzinimasis, nes jaučiama įtampa dėl laiko planavimo, kad suspėti pasirūpinti įranga ir kartu suspėti į suplanuotas veiklas (N13).

Nuteistieji, kuriems apykojė uždėta probacijos iniciatyva, akcentavo, kad pasikeitė jų kasdieniai įpročiai, pavyzdžiui, reikėjo keltis ankščiau prieš darbą, kad suspėti pakrauti apykoję, o vakare neužmigti, kad bent valandai pasikrautų (N14). Vieno iš tyrimo dalyvių patirtimi, elgesys stebėjimo laikotarpiu pasikeitė visapusiškai – tapo labiau pažeidžiamas, sunkiau valdė emocijas:

„Žymiai labiau pykau ant viso pasaulio, negu, kad įprasta, nes tikrai, realiai atrodo ant ko tu bėpyksi, prieisi prie vieno klausimo ir to paties atsakymo, kad dėl visko kalta apykojė. Man visada įniršį ir viską, kas yra blogai kėlė vien jausmas, kad aš esu su apykojė“ (N14).

Kasdienių įpročių ir elgesio pokyčių aptarimas buvo reikšmingas nuteistųjų adaptacijos prie EM suvokimui.

Santykis su probacijos pareigūnais

Visi tyrime dalyvavę nuteistieji palaiko gerą santykį su probacijos pareigūnais. Dažniausiai iš jų sulaukia dėmesio ir gali kreiptis prašydami pagalbos ar patarimo. Iš pareigūnų gaunamas dėmesys, susijęs su įpareigojimų kontrole, patikrinimais, apsilankymu gyvenamojoje vietoje. Atliktu tyrimu nustatyta, kad kai kurie lygtinai paleisti nuteistieji turėjo ankstesnę patirtį su probacija, todėl pasidalino, kad ankstesnis santykis su pareigūnais buvo prastesnis dėl buvusių nuostatų ir pykčių dėl padarytų pažeidimų:

„Aš kitaip augau, aš kitaip užaugęs, aš, ta prasme, su pareigūnais išvis buvo nepriimtina bendrauti“ (N4);

„Aš turėjau visada išankstines nuostatas prieš pareigūnus. <..> nu aš priešiška jaučiaus. Dabar pasikeitė, bet pasikeitė dėl to, kad aš neturiu, ta prasme, ką slept. Jeigu aš, pavyzdžiui, nevertuju ir gyvenu teisingai, tai, ta prasme, ko man jo bijot. Visas priešiškumas kyla iš baimės.“ (N2).

Informantai, kuriems EM taikomas probacijos iniciatyva, santykių problemų neišreiškė, o tie, kuriems EM taikomas teismo sprendimu be dienotvarkės nustatymo, įvardijo jautę kito miesto pareigūnų priešiškumą, patyrė abipusį nesusikalbėjimą:

„<..> ten buvo naktį atvažiavo manęs patikrint pareigūnė, jie ten vietiniai iš Vilkaviškio, tai ten rėkt pradėjo ant manęs, pikta visa ten draskytis, tai nu, skirtumas didelis. Kontrastas tarp jų abiejų, tai...“ (Nr. 10).

„<..> jie pirmą kartą atvažiavo, sako išėik į lauką, išėinu ir blemba ir jie man iš tos mašinos, va langai ir sako pūsk į alkotesterį. Nu ir sakau nepūsiu, nu čia dabar, nu. <..> jūs galvojat, kad aš narkomanė ir ką, galvojat visi kaimynai žino? Mano kaimynai net iki šiol nežino, kad aš vartojuau, nors vartojuau dvidešimt metų.“ (N11).

EM taisyklės ir probacijos priemonės

Visi nuteistieji turi laikytis įvairių taisyklių, susijusių su EM taikymu. Pavyzdžiui, lygtinai paleisti asmenys įvardijo, kad turi krauti elektroninį prietaisą, negali bandyti jo nuimti, turi būti visada savo vietoje, perspėti, jei kažkas keičiasi (N1, N8), privalo laikytis apribojimų ir nustatyto plano, nevartoti jokių psichiką veikiančių medžiagų (N2, N6, N8, N9). Atliktu tyrimu nustatyta, kad EM taikymo pradžioje lygtinai paleistiems asmenims kilo iššūkių dėl taisyklių laikymosi:

„Nu anksčiau aš vartojime kada buvau, aš visada norėjau būt gudresnis, pagudraut, ta prasme“ (N2);

„Iš pradžių išvis nelabai, o po naujų metų tai nei minutei niekada nevēluoju. Viskas. Negėriau nieko kažkaip, kiek va važinėjo, neįpūsdavau niekad. Testus davinėjo du kartus galbūt. Tai nieko testai neparodė“ (N8);

Šiai nuteistųjų grupei, kartu su EM, taikomos papildomos probacijos priemonės, tokios kaip: patikrinimai dėl alkoholio ar narkotikų vartojimo, lankymasis psichologo konsultacijose, elgesio pataisos programos, anoniminių narkomanų ar alkoholikų susitikimai, finansų valdymo kursai, socialinių darbuotojų pagalba dėl darbo susiradimo. Vieno iš tyrimo dalyvių patirtimi, dingsta motyvacija vykdyti paskirtas priemonės, jeigu nėra galimybės nuimti elektroninio prietaiso, išbuvus trijų mėnesių laikotarpį:

„<..> jeigu man sako, kad mes tau nenuimsim apykojės, nes aukšta rizika, tai man net vienas išvažiavimas į probaciją jau yra perteklinė priemonė. Nes nu kam man ten tada važiuot.“ (N2).

Nuteistieji, kuriems EM taikomas be dienotvarkės nustatymo, įvardijo tai, kad turi užtikrinti buvimą namuose nustatytu laiku, krauti įrangą (N3, N7, N10, N12, N13), nevartoti alkoholio ir narkotikų (N10, N11, N13), neturėti jokių nuobaudų (N11). Iš nuteistųjų patirčių matyti, kad nėra lengva laikytis nustatytų taisyklių, sudėtinga adaptuotis prie tvarkos:

„Ne, nu dešimtą valandą būt namie, nu neįpratęs. Vasara tai švinta, tai anksti nu dešimtą valandą, nu kaip labanakt vaikučiai. Dešimtą valandą tai dar mes dirbam, dar repetuojam. O vakare irgi yra salės laisvesnės, dar vēsiau vasara, kondicionieriai yra“ (N3);

„Man kažkaip vasara buvo sunku labai. <..> nes dar šviesu, tu jau namuose. Karšta belekaip, sėdi langus atsidaręs. Žiūri pro langą, ten išėini į balkoną parūkyt, nu toks laikas, kai tu namuose užsidaręs sėdi“ (N10);

Atliktas tyrimas parodė, kad šiai nuteistųjų grupei dalis taikomų probacijos priemonių šalia elektroninio stebėjimo sutapo su EM taisyklėmis, kurias aptarė anksčiau. Kiti papildomai įvardijo, kad turėjo dirbti ir atlyginti žalą (N7), lankyti anoniminių alkoholikų draugiją (N12).

Informantai, kuriems EM taikomas probacijos iniciatyva, įvardijo, kad turi būti namuose nustatytu laiku (N5, N14, N15), negadinti įrenginio, prausiantis nebūti užsidėjus įkroviklio, pranešti apie vēlavimus (N14), krauti apykoję (N15). Skirtingai nei nuteistiesiems, kuriems paskirta intensyvi priežiūra, šiai nuteistųjų grupei, leidžiama vartoti alkoholį, jeigu tokio draudimo nenumato teismas.

Vienam iš tyrimo dalyvių prasčiau sekėsi laikytis taisyklių, nes padarė du pažeidimus, dėl kurių probacijos tarnyba kreipėsi į teismą (N15). Taip pat vienam iš tyrimo dalyvių buvo skirta papildoma probacijos priemonė – dalyvavimas programoje (N15).

Nustatyta, kad visiems nuteistiesiems probacijos priemonių užtenka, kai kuriems galėtų būti mažiau – pavyzdžiui, būtų atsisakyta patikrinimų gyvenamojoje vietoje arba darbo aplinkoje, nes tai pažeidžia jų privatumą. Iš atlikto tyrimo matyti, kad visiems informantams rūpi kitų nuomonė apie juos ir jie stengiasi, kiek įmanoma labiau nuslėpti savo nusikalstamo elgesio istoriją.

Pažeidimai ir pareigūnų reakcija į juos

Ne visi tyrime dalyvavę asmenys susidūrė su pažeidimais stebėjimo laikotarpiu. Dažniausiai pažeidimus darė lygtinai paleisti nuteistieji, jų pažeidimai susiję alkoholio vartojimu (N8), nakvojimu kitu adresu (N9), vėlavimu arba buvimu vietoje, kurioje yra uždrausta pagal nustatytą dienotvarkę:

„<..> vėlavimas pirmiausia ir tipo, jeigu aš negalėdavau būt Naujininkuose, mane kažkaip jie rasdavo pagal tą signalą Naujininkuose. Tai pagrindas lokacija buvo ir laikas“ (N2);

„<..> sumaišiau laiką, prabuvau man skirtą trys valandas, ne daugiau nei minutei daugiau. O aš išėjau ne savo laiku, nes tų laikų buvo pora.“ (N9).

Nuteistieji, kuriems teismo sprendimu paskirtas EM be dienotvarkės nustatymo ir nuteistieji, kurie probacijos iniciatyva buvo stebimi elektroniniu būdu, su pažeidimais susidūrė rečiau. Tyrimo dalyviai įvardijo pažeidimus, susijusius su vėlavimu grįžti į namus teismo nustatytu laiku ir alkoholio vartojimo atvejus. Galima daryti prielaidą, kad nors ir pažeidimai yra panašūs su lygtinai paleistų nuteistųjų, tačiau retesni dėl to, nes alternatyvias bausmes atliekančių nuteistųjų elgesio nevaržė nustatyta dienotvarkė.

Visi nuteistieji kalbėdami apie pažeidimus, akcentavo ir tokius pažeidimus, kurie nėra susiję su EM, tačiau turi įtakos jų atliekamai bausmei. Tai pažeidimai, susiję su probacijos sąlygų nevykdymu, pavyzdžiui, skiriamomis administracinėmis nuobaudomis. Atliktas tyrimas parodė ir tai, kad visi tiriamieji pastebėjo operatyvų pareigūnų reagavimą į pažeidimus, galėjo įvardyti konkrečius pareigūnų veiksmus.

Nuteistųjų patarimai ir pasiūlymai

Nuteistieji pasidalino patarimais ir pasiūlymais, remiantis jų pačių patirtimi, kaip ateityje stebimiems asmenims būtų lengviau prisitaikyti prie EM patirties ir kaip galima būtų pagerinti EM vykdymą, kad išvengti neigiamos patirties. Dažniausiai nuteistieji akcentavo patarimus, susijusius su susitaikymu ir taisyklių laikymusi. Pagrindiniai pasiūlymai dėl priemonės taikymo gerinimo,

orientuoti į prietaiso keitimą modernesniu, patogesniu ar kita alternatyva, atsižvelgiant į tobulėjančias technologijas.⁸

---

⁸ Tyrimo dalyvių patarimai ir pasiūlymai plačiau aprašyti trečiame šio darbo priede.

4.4. Intensyvios priežiūros specialistų požiūriai į elektroninio stebėjimo vykdymą nuteistiesiems

Siekiant pagilinti žinias apie EM vykdymą Lietuvos probacijos tarnybos Vilniaus skyriuje, atliktas interviu su keturiais tiesiogiai EM vykdančiais specialistais pagal iš anksto sudarytą pusiau struktūruoto interviu scenarijų (žr. priedą Nr. 1). Intensyvios priežiūros specialistai kasdien dirba su nuteistaisiais, kuriems taikomas elektroninis stebėjimas bei reikalinga didesnė nei įprastai priežiūra ir kontrolė. Taip pat jie mato, kokios yra nuteistųjų patirtis priemonės taikymo laikotarpiu ir gali pasidalinti savo įžvalgomis, kurios ypač vertingos, nagrinėjant šią temą.

Pirmiausiai, intensyvios priežiūros specialistai⁹ papasakojo, **kaip yra vykdomas EM Vilniaus skyriuje**. Tyrimo dalyviai pasidalino, jog iš teismo gauna nuosprendį arba baudžiamąjį įsakymą, o tada duomenų bazėse ieško nuteistojo kontaktinių duomenų, arba siunčia šaukimą atvykti. Asmeniui atvykus, sudaromas priežiūros planas, sumontuojama įranga stebėjimui, asmens duomenys įvedami į „Geosatis“ programą, fiksuojančią pažeidimus (S2, S3). Tyrimo dalyviai pabrėžė, kad elektroninio stebėjimo prietaisas turi būti sumontuotas nuteistajam per penkias darbo dienas nuo nuosprendžio arba baudžiamojo įsakymo gavimo Vilniaus skyriuje dienos. Lygtinai paleidžiamiems asmenims įranga sumontuojama parengiamojo darbo specialistų, paleidimo iš įkalinimo įstaigos dieną, o kitoms nuteistųjų grupėms tik atvykus į probaciją (S3). Specialistų nuomone, ne visada nuteistieji posėdžio metu informuojami apie sprendimą jiems taikyti intensyvią priežiūrą, stebint juos elektroninio ryšio priemonėmis, todėl dažnai atvykę į probaciją reiškia nepasitenkinimą, nesupranta EM taikymo pagrindo (S1, S4).

Intensyvios priežiūros specialistų požiūriu, **EM siekiama nuteistųjų kontrolės, valstybės lėšų taupymo, kalinių skaičiaus mažinimo, greitesnio paleidimo proceso**. Šią priemonę paskatino taikyti užsienio šalių, kuriose priemonė pasiteisino, geroji praktika:

„<..> visur tarptautinėse konferencijose aiškinama, kad tai tikrai padeda garantuoti kažkokią apsaugą, nes intensyvi priežiūra tai turėtų būti intensyvus reagavimas ir visą kitą. Tai tam tikrose šalyse, galbūt ekonomiškai stipresnėse tas ir vyksta.“ (S3).

Specialistų nuomone, **vienas iš svarbiausių aspektų, į kurį atsižvelgia teisėjas, skirdamas EM – nusikaltimo pobūdis (S1, S2)**. Taip pat manoma, kad yra atsižvelgiama į probacijos įstatymus, tam tikrų įstatymų projektus, tarpinstitucinius pasitarimus, baudžiamojo kodekso straipsnius ir juose numatytas sankcijas (S3), nuteistojo elgesį, charakteristiką, nusikalstamos veikos sunkumą, intensyvumą (S4). EM paskyrimo pagrindas gali būti tikslas kuo mažiau įkalinėti, kad asmenys galėtų bausmę atlikti laisvėje ir spręsti tam tikras problemas socialinių paslaugų teikėjų pagalba (S3). Vienas iš tyrimo dalyvių atkreipė dėmesį į tai, kad nuteistiesiems, kurie paleidžiami anksčiau laiko iš

---

⁹ Toliau specialistų mintys bus cituojamos, nurodant jų numerį, pvz., SX

įkalinimo įstaigų, beveik visada paskiriama trijų mėnesių intensyvi priežiūra, o nuteistiems laisvės apribojimo bausme arba atidedant bausmės vykdymą, EM terminas ilgesnis, pavyzdžiui, iki dviejų metų (S1). Specialistai pristatydami savo **pareigas ir atsakomybes** akcentavo tai, kad jie turi užtikrinti nuteistųjų kontrolę, dienotvarkės laikymąsi, pažeidimų užkardymą (S1, S2, S4), yra atsakingi už įrangos sumontavimą, asmens supažindinimą su jų pareigomis, atstovimą teismuose, rizikos vertinimus (S3). Pabrėžtina, kad nei vienas iš tyrimo dalyvių neįvardijo nuteistųjų resocializacijos, kaip vieno iš pagrindinių bausmės ir pačios probacijos tikslų.

Specialistai akcentavo, kad šią priemonę **sunku įvertinti, kadangi viskas priklauso nuo pačių nuteistųjų, jų požiūrio ir noro laikytis taisyklių**. Vienas iš specialistų pastebėjo, kad šiais metais padaugėjo elektroninio prietaiso praradimo ar sugadinimo atvejų ir tai siejama su nuteistaisiais, kuriems yra nustatyta aukšta nusikalstamo elgesio rizika (S3). Kaip manoma, yra tikimasi, kad EM nuteistiesiems su aukšta rizika turi pagelbėti, nors pokalbio dalyviai įžvelgė finansinių lėšų įsigyti tobulesnes sekimo ir stebėjimo priemones trūkumą. Tokios priemonės galėtų būti su mažiau įrangos dalių, kurių nereikėtų krauti. Taip pat yra reikalingos priemonės atgrasymui nuo įrangos sugadinimo, kadangi didelės įrangos kainos, nuteistųjų neatgraso nuo apykojų piktybiško nusiėmimo ar sugadinimo. Pokalbio metu buvo paminėtas lūkestis įkurti mobilią grupę, kurios pagrindinė ir vienintelė darbo funkcija būtų reaguoti į pažeidimus realiu laiku:

„<..> kad būtų ta mobili grupė, kuri ir važiuoja iškart. Iškart reaguoja, nežinau. Man labai patinka Amerikos modelis, tik čiut išeina, jau pareigūnai stovi ir sako eik atgal. Tas reagavimas toksai, norėtusi to, tada jie galbūt ir mažiau, ir galbūt jaustusi tikrai labai prižiūrimi intensyviai“ (S3).

Specialistų nuomone, **šios priemonės privalumai**: galimybė stebėti nuteistųjų judėjimą ir greitai reaguoti (S2), sutaupoma automobilių kuro sąnaudų, nuteistieji gali išeiti iš įkalinimo įstaigų anksčiau laiko (S3), padarius nusikalstamą veiką, nebūtina taikyti griežčiausios laisvės atėmimo bausmės (S4). Be privalumų, tyrimo dalyviai **įvardijo trūkumus**, kad elektroninis prietaisas genda, nėra modernus ir patogus, pasitaiko įrangos krovimo problemų, sunkus sumontavimo procesas, nepakankamas pareigūnų paruošimas ir supažindinimas su įrangos veikimo principais, taip pat akcentuotos nuteistųjų neigiamos nuostatos į stebėjimą:

„<..> Nu ir šiaip ir išvaizdą, policijos kiek matėm apykojes, tai ten civilizuotai. O čia tai... Bendruomeninė santvarka kokia. Barankas kažkokias uždedam“. (S1);

„<..> tikrai nepatogios apykojės, prieš tai, kai turėjom tikrai jos buvo ir mažesnės ir patogesnės. Nu čia tokia...“ (S2).

„<..> patys žmonės yra linkę smerkti apykojes, arba asmenys, kurie jas nešioja, naikina įrangą“ (S4).

„<..> įranga turėtų laikyti pakrauta visą parą, tačiau ji išsikrauna daug greičiau. <..>. Taip pat pastebėta, kad tas namų įrenginys, stacionarus, kuris jau turi tą trijų metų galiojimo bateriją, tai kai gavom jau jie po pusmečio jau išsikrovę, tai klausimas, kokia čia įranga buvo perduota. <..> išmontuojant visokiausi niuansai, kad ne dėl to, kad nemokam, bet dėl to, kad ta įranga kaip ir susigadina.“ (S3).

Keli informantai pasidalino, jog prieš apytiksliai du metus buvo kitokios apykojės, su kuriomis dirbti buvo geriau, jos buvo patogesnės nuteistiesiems, rodydavo tikslų laiką atsijungimo ir prisijungimo prie namų įrenginio, tačiau jos buvo pakeistos dėl lengvos galimybės jas nusiimti:

„Toks kaip dirželis ir, ir toks kaip laikrodukas. Ir jinai buvo tik tikslesnė, patogesnė mum dirbt. Jeigu jau rodo, kad išėjęs, kaip pėdutės yra ėjimo, tai šimtą procentų jis išėjęs. O šitos ir šuolius gaudo ir visą kitą. Reikia labiau dirbti ir su ta sistema, nėra taip, kad pasižiūrėjai ir tikrai žinai. Reikia labai gilintis, nes gali būt labai daug šuolių.“ (S2).

„Anksčiau buvo tie laikrodukai, tai juos pakeitė, nes buvo labai lengva nusikirpti. Šitas apykojes įmanoma, bet jau labai reik pasistengti.“ (S3).

Specialistų įžvalgos parodė, kad **siekiant pašalinti prietaiso trūkumus**, reikėtų keisti pačią apykoję į modernesnę ir keisti nuteistųjų požiūrį į stebėjimą. Visi tyrimo dalyviai sutiko, kad EM laikomas veiksmingu tada, kai po nustatyto termino apykoję nuimama ir nuteistojo priežiūra perduodama kitiems specialistams, kurie toliau vykdo bausmę, be elektroninio stebėjimo. Taip pat vienas iš tyrimo dalyvių įvardijo tai, kad EM taikymas veiksmingas tik pirmą kartą nuteistiesiems realia laisvės atėmimo bausme ir pats taikymo procesas turėtų apimti bendrą visų probacijos tarnybos pareigūnų darbą (S4). Specialistų **darbo kasdienybė pilna iššūkių**, nes kiekviena diena yra nenuspėjama, nėra galimybės jos planuoti, taip pat nuteistieji sugalvoja įvairių būdų, kaip sugadinti elektroninį prietaisą:

„Ateini į darbą ir nežinai, kuo tavo darbo diena prasidės ir kuo pasibaigs. Tai viskas, nekrovimai, dingimai, a... Apykojės nuėmimai, patys, kai nusiima. <..>. Ką gali pasiplanuot, tai tau nieko šiandien neišeis.“ (S2);

„Nu yra sakau žmonių, kurie tikrai nesuinteresuoti vykdyti, jie grynai ir nekrauna, ir bando nusiimti tas apykojes, <..> įdomus atvejis buvo, nusidaužė elektroninę apykoję su krištoline vaza senovine, kitas su plaktuku. Tai paprasčiausiai nuvažiavai, susirinkai į gabalus, išmetei ir viskas.“ (S1).

Prie iššūkių specialistai priskyrė ir tai, kad nuteistieji paleidžiami su aukštomis rizikomis, neturintis pradinių įgūdžių, o teismai yra abejingi nuteistųjų pažeidimams:

„<..> nesupranta, net nemoka to paties laikrodžio ir kai sudarai, lygtinai paleistam, tą grafiką, tai tu klausai, ką planuoji daryti, kada išeisi, kada grįši. <..> man yra sunkiausia, kai žmogui

reik tiek daug paaiškinti, net žmogus pabaigęs aukštąjį gali daug ko nesuprasti. Teirautis. O čia žmogus, kuris su aukšta rizika, kuris nemoka nei skaityti, nei rašyti, paleidžiamas ir, ir....“ (S3).

„Žmonės yra paleidžiami su aukštom rizikom, kai kurie net paleidžiami, pavyzdžiui, iš Alytaus kalėjimo, ten pirmenybė, paleidžiami asmenys, kurie vartoja metodoną. Tai automatiškai, kas gaunasi. Jie čia vartoja, ten vartojo, čia vartoja ir metadoną ir ant viršaus dar kažko, nu ir gaunasi taip.“ (S1).

„Nu teismai... Kova su vėjo malūnais. Rašai dešimt kartų, tūkstančiai pažeidimų, o tolko jokio.“ (S1).

Specialistai kalbėdami apie **nuteistųjų patiriamus sunkumus ir problemas** stebėjimo laikotarpiu, įvardijo tai, kad lygtinai paleisti nuteistieji nesugeba laikytis dienotvarkės, dažnai paleidžiami neturėdami, kur gyventi, turintys priklausomybių (S2), nesupranta, kaip krauti, ką reikia krauti, piktinasi, kad įranga sunki, nepatogi, darbdaviai nepriima į darbą (S3). Tyrimo dalyviai, svarstydami apie **nuteistųjų integraciją į darbo rinką**, pasidalino, kad ne visi darbdaviai nori priimti nuteistuosius, dėvinčius apykoję. Pabrėžtina, kad nuteistieji ir patys neišnaudoja galimybės kreiptis į lygių galimybių tarnybą, skūsti sprendimą, dėl jaučiamos diskriminacijos (S3). Tiriamieji akcentavo, jog sėkminga integracija į darbo rinką priklauso nuo jų pačių motyvacijos ir noro dirbti, kadangi nemaža dalis sąmoningai vengia įsidarbinti:

„Jeigu žmogus suinteresuotas dirbti, jisai užsidės ir kelnes, ir kažką, ir ten net nesupras. Bet, jeigu žmogus demonstratyviai rodo, kad jis turi apykoję, užsideda trumpas kelnes ir nueina ieškoti darbo, tai aišku darbdavys pažiūrės kitaip.“ (S1).

„Pats žmogus turi dar norėti, jie kitą kartą, a... Aš su apykoję man čia nieks darbo neduoda, aš čia darbo rasti negaliu, o yra tai, kad net neieško.“ (S2).

Vienas iš informantų pasidalino įvykiu, kai teisėjas besiskundžiančiam EM taikymu nuteistajam atsakė, kad bausmė ir negali būti patogi (S3). Galima daryti prielaidą, kad nuteistiesiems nors ir suteikiama galimybė bausmę atlikti laisvėje, jie nori jausti kuo mažiau diskomforto ir suvaržymo. Pokalbio metu paminėta Jungtinių Amerikos Valstijų praktika, kur bausmės yra žymiai didesnės ir griežtesnės, o nuteistieji pinigus moka už tai, kad galėtų būti stebimi elektroniniu būdu laisvėje. Tuo tarpu Lietuvoje, išėję iš įkalinimo įstaigų nebijo grįžti atgal (S3). Galima daryti prielaidą, kad ne visi nuteistieji vertina tokią teismo suteiktą galimybę būti laisvėje.

Pabrėžtina, kad tyrimo dalyviai nepastebėjo, jog **nuteistųjų elektroninis stebėjimas turėtų stiprų poveikį šeimos nariams**, su kuriais gyvena. Specialistų nuomone, EM gali turėti poveikį tik dėl to, kad visa šeima negali išvažiuoti per naktį ar grįžti vėliau nei nuteistasis įpareigotas būti gyvenamuoju adresu (S2), šeimos nariai mano, kad įrangos krovimas jiems sunaudos daugiau elektros, todėl nenori, kad šalia gyventų stebimas asmuo (S3). Pokalbio metu, tyrimo dalyviai

pasidalino ir tuo, kad nuteistieji skirtingai reaguoja į EM taikymą, o tai priklauso nuo jų motyvacijos ir požiūrio į bausmę:

„<.> vienas priima labai normaliai ir neutraliai, o kitam aišku būna šokas, ta prasme. Buvo pas mane, kad nelabai norėjo netgi dėtis, norėjo pabėgti. Bet kažkaip įkalbėjom, užsidėjo ir priprato, net į konkursus dabar važinėja.“ (S1).

Specialistų požiūriu, sunkiausiai nuteistiesiems suprantami EM aspektai, susiję su dienos tvarka, jos planavimu bei draudimu vartoti psichiką veikiančias medžiagas, turint priklausomybę. Dažniausiai nuteistieji **padaro pažeidimus**, susijusius su dienos tvarkės nesilaikymu, alkoholio ar narkotinių medžiagų vartojimu, apykojės nekrovimu. Pabrėžtina, kad specialistai bando padėti žmogui, tačiau vieni nuteistieji supranta savo klaidas ir jų nekartoja, o kiti ima piktnaudžiauti. Specialistai pasidalino, kad išklauso nuteistųjų, leidžia jiems išsipasakoti, tačiau, jeigu asmeniui reikalinga emocinė pagalba, juos nukreipia į psichologo konsultacijas ar į kitas konsultacijas, kurios atsižvelgiant į nuteistojo problemas, yra reikalingos. Visi tyrimo dalyviai padeda nuteistiesiems prisitaikyti prie EM patirties, juos motyvuoja, akcentuoja užsienio gerąją praktiką. Pabrėžtina, kad specialistai neturi diskrecijos, nes privalo vadovautis teisės aktais, kurie apibrėžia jų galimybes. Tyrimo dalyvių požiūriu, EM galėtų būti alternatyva įkalinimui, pavyzdžiui, dėl to, kad leistų sumažinti pirmą kartą bausmę atliekančių nuteistųjų recidyvą (S4).

Specialistai, kalbėdami apie **nuteistųjų poreikius**, pasidalino, kad dažniausiai nuteistieji prašo daugiau laisvalaikio, nori sutrumpinti EM laiką (S3, S4), jiems reikalinga teisinė arba socialinė pagalba (S1, S2). Anot specialistų, siekiant, kad EM būtų sėkmingas, reikia visų pareigūnų įsitraukimo, nuteistųjų noro, motyvacijos ir mokėjimo priimti siūlomą pagalbą. Jų nuomone, **atsisakius EM**, nuteistieji darytų, ką nori, nusikaltimai kartotųsi (S1), nebūtų spėjama visų patikrinti, todėl nuteistieji rizikuotų pažeisti įpareigojimus (S3), taip pat nuteistieji neišeitų iš įkalinimo įstaigų ankščiau laiko, dėl to kalinių skaičius būtų didesnis (S4).

4.5. Tyrimo rezultatų aptarimas

Atliktas tyrimas parodė unikalias Lietuvos probacijos tarnybos Vilniaus skyriaus nuteistųjų EM patirtis. Nors nuteistieji nėra izoluoti nuo visuomenės, jie EM laikotarpiu neteko laisvės, autonomijos, santykių ir saugumo – vertybių, kurios remiantis Sykes'u, atimamos iš nuteistųjų įkalinimo metu. Stebimi asmenys dėl jų nuolatinio sekimo ir elgesio kontrolės, neteko laisvės užsiimti mėgstamomis veiklomis, gyventi nuo kitų nepriklausomą gyvenimą. Taip pat buvo apriboti rinktis drabužius ar avalynę, nes turėjo prisitaikyti prie dėvimo elektroninio prietaiso. Tyrimo dalyviai neteko autonomijos, nes negalėjo savarankiškai priimti sprendimų, turėjo paklusti nustatyta tvarkai, jautė išorinę galią iš probacijos pareigūnų. Jie neteko visaverčių santykių, nes EM trukdė užmegzti naujas pažintis, palaikyti ar atkurti nutrūkusius socialinius ryšius su artimaisiais. Taip pat, kaip teigė kai kurie tyrimo dalyviai, prietaiso matomumas sumažino lytinį potraukį intymumo metu. Be viso to, nuteistieji neteko saugumo visuomenėje, nes priemonės taikymo sąlygos jiems buvo neaiškios, sudėtingos, jie jautėsi stigmatizuojami, susidūrė su finansų trūkumu ir ribota galimybe užsidirbti. Pabrėžtina, kad ne tik įkalinimo skausmų, bet ir EM sukeltų skausmų, skiriamasis bruožas gali būti sąmoningas individus baudžiančios visuomenės atsakas. Taip pat iš stebimų asmenų, kaip ir iš kalinių, reikalaujama aktyviais veiksmais parodyti, kad jie stengiasi koreguoti savo elgesį ir bando gyventi nenusikalstamai – priešingu atveju, gali būti taikomos griežtesnės sankcijos. Atlikus tyrimą nustatyta, kad EM nuteistiesiems sukelia tiek psichologinį, tiek fizinį skausmą, kuris gali būti suvokiamas kaip dar labiau slegiantis nei reali įkalinimo bausmė. Galima daryti prielaidą, kad to priežastis – griežtos EM sąlygos ir sudėtinga adaptacija.

Ankstesni tyrimai nuteistųjų EM patirtis atskleidė per šia priemone siekiamų tikslų, lyties, rasės, etninės kilmės, amžiaus, gyvenimo būdo aspektus (Nikartas ir Tereškinas 2022; Richter, Ryser ir Hostettler 2021; Maruschak, Bronson ir Alper 2021 ir kt.). Šiuo tyrimu ištirtos skirtingų nuteistųjų grupių EM patirtys. Nustatyta, kad lygtinai iš įkalinimo įstaigų paleistų nuteistųjų grupė, dažniausiai į EM taikymą reagavo teigiamai. Neigiamus įspūdžius, tokius kaip – šokas, įtampa, baimė, nežinomybės jausmas, patyrė tie nuteistieji, kuriems priemonė taikoma pirmą kartą, kurie turėjo svarbių įsipareigojimų arba išankstinį nusistatymą. Taip pat neigiamos reakcijos atskleistos tarp informantų, kurie apie priemonės taikymą ir trukmę sužinojo tik atvykę į probacijos tarnybą. Galima daryti prielaidą, kad jų atžvilgiu teismo sprendimas buvo priimtas pagreitinta tvarka, sutikus užbaigti bylos nagrinėjimą baudžiamuoju įsakymu. Tokiais atvejais, nuteistieji ne visada iki galo susipažįsta su jų atžvilgiu priimtu sprendimu, arba susipažįsta, bet jiems lieka neaiškus intensyvios priežiūros terminas. Taip pat galima daryti prielaidą, kad teisėjai ne visuomet paskiria intensyvią priežiūrą, stebint nuteistąjį elektroninio ryšio priemonių pagalba, objektyviai ir individualiai, įvertinant kiekvieno nuteistojo situaciją, pavyzdžiui – darbo pobūdį, sveikatos būklę ir kitas svarbias aplinkybes. Nėra vadovaujamasi Probacijos įstatyme numatytu reglamentavimu, intensyvią priežiūrą

skirti trims mėnesiams, kartu nėra atsižvelgiama į nuteistojo nusikalstamo elgesio rizikos ateityje vertinimą, nes tokia rizika yra nustatoma tik atvykus į probacijos tarnybą arba įkalinimo bausmės atlikimo vietoje. Pabrėžtina, kad nuteistieji, kuriems EM buvo pagrindinė sąlyga, siekiant išvengti realios laisvės atėmimo bausmės, arba sąlyga ankstesniam paleidimui iš įkalinimo įstaigos, į taikymą reagavo palankiau, tačiau ne dėl paties elektroninio stebėjimo, o dėl galimybės likti laisvėje tarp kitų visuomenės narių.

Atliktu tyrimu nustatyta, kad visi nuteistieji, atvykę į probacijos tarnybą, buvo supažindinti su EM sąlygomis ir nevykdymo pasekmėmis. Dažniausiai jiems kilo klausimai dėl EM taikymo trukmės, skirtų apribojimų, įrangos veikimo principo. Anksčiau atliktuose tyrimuose (pvz., Villman 2022; Eife ir Kirk 2021; Nikartas ir Tereškinas 2022 ir kt.) nebuvo aptariama nuteistųjų supažindinimo su EM tvarka ir pirmieji jų klausimai, didžiausias dėmesys buvo skiriamas problemoms, su kuriomis nuteistieji susiduria stebėjimo laikotarpiu. Nepaisant to, ankstesni tyrėjai išvelgė, kad nuteistieji sudėtingai adaptuojasi prie EM. Pavyzdžiui, stebimi asmenys dėvėdami elektroninį prietaisą negalėjo palikti namų zonos draudžiamu laiku, dėl prietaiso matomumo jautė kitų asmenų neigiamas reakcijas, lygino savo padėtį su laisvais žmonėmis (Laurie ir Maglione 2019; Gacek 2019). Šis patirčių tyrimas parodė, kad nuteistieji turėjo automatiškai prisitaikyti prie EM, jeigu nenorėjo atlikti realios laisvės atėmimo bausmės. Nustatyta, kad nuteistieji jautėsi nereikalingi draugams, daugiau laiko praleisdavo namuose, rečiau įsitraukdavo į visuomenines veiklas, siekdami išvengti galimų pažeidimų ir antrinės viktimizacijos. Taip pat šis tyrimas parodė, kad EM skatina socialinę izoliaciją, o tai vienareikšmiškai apsunkina sėkmingą socialinę integraciją.

Kaip ir ankstesni tyrimai (pvz., Kilgore 2013; Villman 2022; Eife ir Kirk 2021; Laurie ir Maglione 2019), atlikti interviu atskleidė, kad stebimi asmenys patyrė stigmatizaciją, frustraciją, gėdą, finansinį nestabilumą, diskomfortą ir kitus neigiamus išgyvenimus. Nuteistiesiems kilo sunkumų sėkmingai adaptuotis prie EM dėl kėsimosi į jų privatų gyvenimą, įsipareigojimo krauti prietaisą, laisvalaikio suvaržymo, prarastos galimybės laisvai rinktis drabužius, apribotos galimybės susirasti darbą, žeminančių procedūrų ir kt. Atliktas tyrimas parodė, kad nuteistiesiems kilo sunkumų ir dėl nuo jų nepriklausančių aplinkybių, kurios glaudžiai susijusios su teisėsaugos ir nevyriausybinių organizacijų bendradarbiavimo stoka. Taip pat šiuo tyrimu nustatyta, kad ne visiems nuteistiesiems elektroninis prietaisas tiko, dažniausiai prietaisas nebuvo pritaikytas pagal nuteistojo kūno sudėjimą. Galima daryti prielaidą, kad nėra galimybės parinkti prietaiso, kuris visapusiškai tiktų visiems nuteistiesiems pagal jų kūno sudėjimą. Elektroninių prietaisų dydžiai yra riboti, nėra galimybės apykojės reguliuoti, siekiant ją individualiai pritaikyti kiekvienam žmogui. Nuteistieji taip pat susidūrė su įrangos gedimais ir trikdžiais, kurie dažniausiai buvo susiję su įkroviklio gedimu arba nepaaiškinama, trikdančia vibracija. Galima daryti prielaidą, kad ne visi prietaisai, kurie yra

uždedami nuteistiesiems, yra techniškai tvarkingi, o tai nuteistiesiems sukelia papildomą įtampą ir apsunkina adaptaciją.

Nors ir nebuvo pastebėti ryškūs nuteistųjų kasdienių įpročių pokyčiai, nustatytas pakitęs elgesys – tapo uždaresni, sunkiau kontroliuodavo emocijas, jas išliedavo ant artimųjų ar kolegų. Taip pat nustatyta, kad lygtinai paleisti asmenys jautė stipriausią EM poveikį laisvalaikiui, kadangi kitos nuteistųjų grupės neturėjo griežtai apibrėžtos dienvakšės. Lygtinai paleistiems asmenims trūko laiko laisvalaikiui, o tai apsunkino jų socialinę integraciją. Tai patvirtina ir anksčiau atliktas T. Rokan (2018) tyrimas, kuriame nustatyta, kad EM laikotarpiu prioritetas skiriamas nuteistųjų darbinei veiklai ir tik maža dalis laiko skiriama nuteistųjų pomėgiams. Lygtinai paleistų asmenų adaptaciją ir integraciją apsunkino ir tai, kad jiems buvo sudėtinga savarankiškai planuoti dieną, nes jie buvo įpratę prie kalėjimo tvarkos. Pabrėžtina, kad nepriklausomai nuo nuteistųjų grupės, dirbantys asmenys jautė EM poveikį darbinei veiklai. Jiems apykojė trukdė, atsirado papildoma atsakomybė ją prižiūrėti, kėlė baimę sulaukti kitų neigiamų reakcijų ar klausimų. Skirtingai nei ankstesniais tyrimais (pvz., Hucklesby ir Holdsworth 2020; Villman 2022), šiuo tyrimu nebuvo nustatyta, kad nuteistieji prarastų galimybę dirbti viršvalandžius, „lankstų“ darbą ar susidurtų su papildomais finansiniais ir technologijos ištekliais, kurių negalėtų sau leisti. Pabrėžtina, kad daugiausiai nedirbančių asmenų buvo iš lygtinai paleistų nuteistųjų grupės. Asmenys, kurie siekė įsidarbinti, jautė baimę susidurti su neigiama potencialaus darbdavio reakcija. Tai, kad darbdaviai gali būti nepatenkinti darbuotojais, kurie dėvi apykoję, nustatyta ankstesniais tyrimais (pvz., Hucklesby ir Holdsworth 2020).

Nepaisant sudėtingos adaptacijos, lygtinai paleistiems nuteistiesiems EM padėjo susiplanuoti dieną, prisitaikyti prie gyvenimo laisvėje, negrįžti prie priklausomybių. Kitų nuteistųjų nuomone, EM apsaugo nuo minčių apie teisės pažeidimus bei padeda išvelgti savo klaidas, dėl kurių įgijo tokią patirtį. Nors ir kai kurie informantai pastebėdavo aplinkinių reakcijas, rodydama pirštais į apykoję, bandymą nufotografuoti, šis reiškinys nebuvo dažnas, kadangi nuteistieji stengėsi slėpti elektroninį prietaisą. Pabrėžtina, kad nuteistiesiems buvo gėda prieš aplinkinius ir šeimos narius dėl savo patirties, nes nors ir artimieji padėjo prisitaikyti prie situacijos, ne visi į tai žiūrėjo palankiai. Ankstesniais tyrimais nustatyta, kad artimieji gyvendami kartu su stebimu nuteistuoju, turėjo paaukoti dalį savo rutinos ir laiko, kad palaikytų nuteistąjį, todėl buvo priversti pakoreguoti savo gyvenimą taip, kad prisitaikytų (pvz., žr. Villman 2022). Šis tyrimas parodė, kad patys nuteistieji turėjo atsakyti bendrų veiklų su artimaisiais, dažnesnio matymosi. Pabrėžtina, kad šiuo tyrimu nustatytas EM poveikis ne tik nuteistųjų šeiminiam gyvenimui, vedant bendrą ūkį, bet ir santykiams su artimaisiais per atstumą.

Be viso to, atliktas tyrimas parodė gerą nuteistųjų santykį su probacijos pareigūnais, išskyrus atvejus, kai padaro pažeidimus arba nesulaukia atsakymų į užduotus klausimus. Pagrindiniai nuteistųjų pažeidimai kilo dėl negrįžimo laiku į namus, nakvojimo kitu adresu arba alkoholio

vartojimo. Pabrėžtina, kad ankstesniuose tyrimuose nebuvo įvardyti pagrindiniai nuteistųjų daromi pažeidimai stebėjimo laikotarpiu, nors toks identifikavimas yra svarbus, siekiant numatyti tinkamą prevenciją. Šiuo tyrimu nustatyta, kad į nuteistųjų pažeidimus probacijos pareigūnai reaguoja operatyviai, kviečiasi pasiaiškinti, siunčia bylą į teismą. Taip pat nuteistieji pasidalino patarimais ateityje stebimiems nuteistiesiems bei praktiniais pasiūlymais – ko nebuvo atskleista ankstesniais tyrimais.

Intensyvios priežiūros specialistų nuomone, EM siekiama nuteistųjų kontrolės, valstybės lėšų taupymo, kalinių skaičiaus mažinimo ir greitesnio paleidimo proceso. Panašūs tikslai buvo aptarti ir ankstesniais tyrimais (pvz., Richter, Ryser ir Hostettler 2021; Andersen, Hyatt ir Telle 2020; J. Grenet, H. Grönqvist ir S. Niknami 2023 ir kt.). Informantai atskleidė, kad priemonė leidžia stebėti nuteistųjų judėjimą, greitai reaguoti, sutaupo kuro sąnaudas bei suteikia teismui galimybę netaikyti griežčiausių sankcijų. Be šių privalumų, specialistai akcentavo techninius įrangos trūkumus, sunkų sumontavimo procesą, pareigūnų švietimo trūkumą, nuteistųjų neigiamas nuostatas. Jie išvelgė, kad nuteistieji ne visada turi kur gyventi, turi priklausomybių, jiems trūksta pradinių įgūdžių naudotis stebėjimo įranga. Jiems sunkiau integruotis į darbo rinką, tačiau kai kurie ir patys sąmoningai vengia dirbti. Specialistai nepastebėjo stipraus EM poveikio nuteistųjų šeiminiam gyvenimui. Dažniausiai nuteistieji reiškė poreikius dėl didesnės trukmės laisvalaikio, trumpesnio stebėjimo termino, teisinės ar socialinės pagalbos. Nustatyta, kad specialistai visada stengiasi įsiklausyti į nuteistųjų poreikius ir į visas situacijas žiūrėti individualiai, tačiau neturi galimybės priimti sprendimų savo nuožiūra. Remiantis ankstesniais tyrimais (pvz., Nikartas, Paliuka ir Tereškinas 2021), galima daryti prielaidą, kad specialistai linkę sieti savo profesiją su subalansuotu ir kontrolės vaidmenimis. Tačiau dėl apribotos laisvės priimti sprendimus savo nuožiūra, pareigūnams dažniau būdingas kontroliuojantis vaidmuo, kuris sietinas su griežta baudžiamąja politika ir baudimo kultūra bei probacijos sistemos raida nuo probacijos kaip policinės ir kontroliuojančios iki resocializacijos ir socialinės pagalbos institucijos (Nikartas, Paliuka ir Tereškinas 2021). Skirtingai nei ankstesni tyrimai, šis tyrimas parodė galimas EM atisakymo pasėkmes. Specialistų požiūriu, atsisakius taikyti EM, situacija pablogėtų – padidėtų teisės pažeidimų recidyvas, nuteistieji negalėtų išeiti iš įkalinimo įstaigų ankščiau laiko arba rizikuotų pažeisti teismo paskirtus įpareigojimus.

Išvados ir rekomendacijos

1. Nuteistųjų EM vis sparčiau taikomas bausmių vykdymo sistemose. Tai tapo gana populiariu dėl galimybės pasitelkti įvairias technologijas ir stebėti, kaip nuteistieji laikosi baudžiamosios justicijos priemonių. Nepaisant to, kad dažniausiai įvairios šalys vadovaujasi bendruoju EM apibrėžimu ir siekia panašių šia priemone tikslų, mokslinėje literatūroje pastebima skirtinga elektroninio stebėjimo taikymo praktika.
2. Nors EM priemonės yra deklaruojamos kaip būdas sumažinti kalinių skaičių, moksliniai tyrimai nerodo aiškaus ryšio tarp EM taikymo ir kalinių skaičiaus sumažėjimo. Taip pat ankstesni tyrimai neparodo geresnio poveikio užkertant kelią pakartotiniams teisės pažeidimams nei kitos tradicinės bendruomenės sankcijos. Teisės pažeidimų recidyvo sumažėjimą lemia išimtinai kokybiška probacijos tarnybos teikiama priežiūra ir pagalba, pritaikyta prie individualių nuteistųjų poreikių (gydymo nuo narkotikų ir (ar) alkoholio priklausomybės, užimtumo, įgūdžių mokymo, pagalbos, ieškantis darbo, pastogės ir kt.). Tradicinė probacijos priežiūra ir pagalba, o ne griežtų sąlygų nustatymas, gali vienu metu užtikrinti bausmės tikslų pasiekimą. Tai yra ypač svarbu, siekiant pagrindinio probacijos ir bausmių tikslo – nuteistųjų resocializacijos. Moksliniais tyrimais nustatyta, kad alternatyvios priemonės taip pat yra pigesnės nei elektroninis stebėjimas, jeigu taikomos kaip alternatyva įkalinimui, o ne kaip papildoma probacijos priemonė.
3. Siekiant, kad EM būtų efektyvus, rekomenduojama šią priemonę taikyti tik išimtiniais atvejais, kai priešingu atveju būtų skiriamas įkalinimas t. y. akcentuojamas neišvengiamumas ir kitų bendruomenės galimybių nepakaktų (jos būtų nepakankamos arba neveiksmingos). Kitais atvejais – EM taikymas gali tapti perteklinė priemonė.
4. Moksliniais tyrimais nustatyta, kad EM priemonės nuteistiesiems gali sukelti panašių skausmų kaip įkalinimas, taip pat, gali sukelti naujų skausmų, kurie nėra susiję su realia laisvės atėmimo bausmės patirtimi. Pavyzdžiui, užsienio šalyse atlikti EM patirčių tyrimai atskleidė nuteistųjų patiriamą stigmatizaciją, skausmus, susijusius su socialinių ryšių apribojimu, socialine izoliacija, socialinės integracijos apribojimu ir pan. Nepaisant to, vis dėlto ankstesni tyrėjai savo darbuose didžiausią dėmesį skyrė EM teisiniam reglamentavimui, lyginamiesiems ir veiksmingumo tyrimams.
5. Šiame darbe atliktu kokybiniu tyrimu nustatyta, kad nuteistieji nors ir turėjo automatiškai adaptuotis prie EM, susidūrė su neigiamais išgyvenimais ir sunkumais, dėl kurių išgyveno savo patirtį kasdien. Atliktas tyrimas patvirtino darbo pradžioje iškeltą tezę, kad nuteistieji EM laikotarpiu patiria frustraciją, pažeminimą dėl kėsinosi į privatų gyvenimą, stigmatizaciją, socialinę izoliaciją bei diskomfortą. Taip pat atliktu tyrimu nustatyta, kad nuteistieji jautė finansinį nestabilumą, laisvės suvaržymą, prarado autonomiją, nesijautė saugūs, nukentėjo jų santykiai. Kai kurie nuteistieji dėl elektroninio prietaiso matomumo patyrė antrinę viktimizaciją.

Nuteistiesiems kilo sunkumų derinti drabužius pagal elektroninį prietaisą, prisitaikyti prie prietaiso krovimo. Kai kurie nuteistieji pradėjo bijoti viešumo, todėl tapo labiau užsidarę nuo visuomenės, jiems tapo sunkiau įsitvirtinti darbo rinkoje, atkurti ar palaikyti socialinius ryšius su artimaisiais. Visa tai apsunkino jų socialinę integraciją. Jie taip pat turėjo atsisakyti mėgstamų veiklų, rinktis tarp kelių laisvalaikio praleidimo būdų, pakeisti savo kasdienius įpročius ir elgesį. Dėl sudėtingos adaptacijos, kurią lėmė griežtos EM sąlygos, patirti išgyvenimai bei sunkumai, nuteistieji laisvėje atliekamą bausmę suvokė kaip psichologinį ir fizinį skausmą.

6. Vilniaus skyriaus intensyvios priežiūros specialistų įžvalgos parodė, kad siekiant sėkmingo priemonės taikymo, svarbi ne tik nuteistųjų motyvacija ir pastangos, bet ir bendras visos probacijos tarnybos įsitraukimas. Nuteistųjų adaptacija priklauso nuo jų pačių požiūrio į EM, suvokimo, kiek tai yra jiems naudinga. Adaptuotis prie EM lengviau tiems nuteistiesiems, kurie laikosi elektroninio stebėjimo sąlygų, moka priimti siūlomą pagalbą. Sunkiau tiems, kurie neturi pradinių įgūdžių, turi priklausomybių arba jiems nustatyta aukšta nusikalstamo elgesio rizika. Kai kuriems nuteistiesiems trūksta laiko laisvalaikiui ir gali būti sunkiau įsitvirtinti darbo rinkoje, tai apsunkina jų socialinę integraciją. Akcentuota, kad EM neturėtų būti taikomas visiems, vieno iš specialistų nuomone, EM veiksmingiausias tiems nuteistiesiems, kurie pirmą kartą nuteisti realia laisvės atėmimo bausme. Specialistų nuomone, apskritai atsisakius taikyti EM, nebūtų pasiekti probacijos ir bausmių tikslai.

7. Siekiant geresnių nuteistųjų EM patirčių, rekomenduojama:

Teisėjams: skiriant EM supažindinti nuteistąjį su EM sąlygomis, atsižvelgti į visas svarbias aplinkybes (nuteistojo sveikatos būklę, užimtumą, gyvenimo būdą, išteklius, galimybes ir kt.); neskirti EM ilgesniam nei trijų mėnesių laikotarpiui.

Teisingumo ministerijai: pakeisti nuteistųjų dienotvarkės sudarymo tvarkos aprašą ir į laisvalaikio laiką neįskaičiuoti kelionės autotransportu laiko.

EM priemonių kūrėjams: sukurti elektroninį prietaisą, kuris būtų patogesnis, mažesnis, mažiau pastebimas, pritaikytas tiek dėvėjimui ant rankos, tiek ant kojos; patobulinti prietaiso techninius parametrus, kad prietaisui išsikrovus būtų neprarandamas ryšys ir būtų matoma nuteistojo buvimo vieta; sukurti reguliuojamus elektroninius prietaisus, kuriuos galima būtų pritaikyti prie kiekvieno asmens kūno sudėjimo.

Probacijos tarnybai: ieškoti potencialių darbdavių, kurie galėtų priimti į darbą stebimus asmenis; organizuoti intensyvios priežiūros pareigūnų savišvietos ir parengimo tinkamai veikti seminarus; didinti bendradarbiavimą su nevyriausybinėmis organizacijomis.

Literatūros sąrašas

1. Aebi, M. F., Delgrande, N., Marguet, Y. 2015. „Have community sanctions and measures widened the net of the European criminal justice systems?“, *Punishment & Society* 17, 5, p. 575–597.
2. Aebi, M. F., Marguet, Y. A. N. N. 2013. *Council of Europe Annual Penal Statistics SPACE II: Non-Custodial Sanctions and Measures Served in 2011*. Council of Europe.
3. Aebi, M. F., Hashimoto, Y. Z. 2022. *SPACE II 2022, Council of Europe Annual Penal Statistics: Persons under the supervision of probation agencies*. Council of Europe.
4. Andersen, S. N., Telle, K. 2022. „Better out than in? The effect on recidivism of replacing incarceration with electronic monitoring in Norway“. *European Journal of Criminology*, 19 (1), p. 55-76.
5. Aleknevičienė, J., Kalinauskaitė, I., Matačiūtė, L. 2021. „Laisvės atėmimo bausmės konstravimo prielaidos Lietuvoje kritinės kriminologijos požiūriu: įkalinimo tikslų analizė“, *Kriminologijos studijos*, vol. 9, p. 232–253.
6. Balko, R. 2020. „There’s Overwhelming Evidence That the Criminal Justice System Is Racist. Here’s the Proof“ *The Washington Post*. Prieiga per internetą: <<https://bit.ly/43fJml9>> [žiūrėta: 2024 m. kovo 10 d.].
7. Beyens, K. 2017. „Electronic monitoring and supervision: A comparative perspective“. *European Journal of Probation*, Vol. 9 (1), p. 3–10.
8. Belur, J., Tompson, L., Thornton, A., Manning, M. 2020. „A systematic review of the effectiveness of the electronic monitoring of offenders“. *Journal of Criminal Justice*, p. 1-48.
9. Bradner, K., Schiraldi, V. 2020. „Racial Inequities in New York Parole Supervision“. Columbia University, Justice Lab, p. 1-24.
10. Cantú, A. 2020. „When Innocent Until Proven Guilty Costs \$400 a Month—and Your Freedom“. *VICE*. Prieiga per internetą: <<https://bit.ly/4dc2tkO>> [žiūrėta 2024 m. kovo 9 d.].
11. Cook, B., Diop, B., Z., Fishbane, A. et. al. 2018. „Using Behavioral Science to Improve Criminal Justice Outcomes“. *Using Behavioral Science to Improve Criminal Justice Outcomes. Preventing Failures to Appear in Court*. Prieiga per internetą: < <https://bit.ly/3Ue2MTq>> [žiūrėta 2024 m. kovo 9 d.].
12. Council of State Governments Justice Center, *Confined and Costly: How Supervision Violations are Filling Prisons and Burdening Budgets*, June 2019. Prieiga per internetą: < <https://bit.ly/3TrUrwj>> [žiūrėta 2024 m. kovo 10 d.].
13. Crewe, B. 2011. Depth, weight, tightness: Revisiting the pains of imprisonment. *Punishment & Society* 13 (5), p. 509–529.

14. Cross, A., Roth, A., Washington II, M. 2020. „Reducing the Use of Pretrial Electronic Monitoring“. Vera Institute of Justice. Prieiga per internetą: <<https://bit.ly/3ItNT9Y>> [žiūrėta 2024 m. kovo 10 d.].
15. Doleac, J. L. 2018. Strategies to Productively Reincorporate the Formerly-Incarcerated into Communities: A Review of the Literature. IZA Institute of Labor Economics, IZA DP No. 11646, p. 1-53.
16. Drakšas, R. 2023. Antrankių kultas: suėmimo skyrimo procesui būtina kokybinė reforma. Prieiga per internetą: <<https://bit.ly/3V8G1B5>> [žiūrėta: 2024 m. kovo 10 d.].
17. Dünkel, F. 2018. „Electronic Monitoring in Europe – a Panacea for Reforming Criminal Sanctions Systems? A Critical Review“. *Kriminologijos studijos*, vol. 6, p. 58–77.
18. Eife, E., Kirk, G. 2021. „And you will wait“ Carceral transportation in electronic monitoring as part of the punishment process. *Punishment & Society*, Vol. 23 (1), p. 69–87.
19. Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1999 m. rugsėjo 30 d. rekomendacijos Nr.R (99) 22 „Dėl kalėjimų perpildymo bei kalinių skaičiaus augimo“ [žiūrėta 2023 m. birželio 17 d.].
20. Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2014 m. vasario 19 d. rekomendacija CM/Rec(2014)4. Prieiga per internetą: <bit.ly/3padDCp> [žiūrėta 2023 m. birželio 16 d.].
21. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Valstybės žinios, 1995-05-16, Nr. 40-987.
22. Finkel, M. 2019. „New Data: Low Incomes — But High Fees — For People on Probation“. *Prison Policy Initiative*. Prieiga per internetą: <<https://bit.ly/3TEOVGV>> [žiūrėta: 2024 m. kovo 10 d.].
23. Gacek, J. 2019. „Stuck in the Carceral Web: Prisoners’ Experiences of Electronic Monitoring“. *Criminological encounters journal*, Vol 2 (1), p. 35-53.
24. Graebisch, C., M., Burkhardt, S. 2015. „Alternatyvios baudžiamosios sankcijos Europos Sąjungoje“, Lietuvos teisės institutas, p. 1-100.
25. Grenet, J., Grönqvist, H., Niknami S. 2023. „The Effects of Electronic Monitoring on Offenders and their Families“. *HAL open science*, p. 1-40.
26. Hager, E. 2020. „Where Coronavirus Is Surging-and Electronic Surveillance, Too“. *The Marshall Project*. Prieiga per internetą: <<https://bit.ly/43iNkK0>> [žiūrėta 2024 m. kovo 10 d.].
27. Hayes, D. 2015. The impact of supervision on the pains of community penalties in england and wales: An exploratory study. *European Journal of Probation* 7 (2): p. 85–102.
28. Harmon, K. 2012. „Brain Injury Rate 7 Times Greater among U.S. Prisoners“ *Scientific American*. Prieiga per internetą: <<https://bit.ly/49GllpQ>> [žiūrėta 2024 m. kovo 10 d.].
29. Hatton, R., Smith, J. 2021. Research on the effectiveness of pretrial support and supervision services: a guide for pretrial services programs, p. 13-17.

30. Hawkes, A. L., Sellbom, M., Gilmour, F. E. 2023. Under surveillance: Does Global Positioning System monitoring of offenders reduce recidivism? *Criminology & Criminal Justice*, p. 1-20.
31. Hucklesby, A., Beyens, K., Boone, M. 2021. „Comparing electronic monitoring regimes: Length, breadth, depth and weight equals tightness“. *Punishment & Society*, Vol. 23 (1), p. 88–106.
32. Hucklesby, A., Holdsworth, E. 2020. Electronic monitoring in probation practice. *HM Inspectorate of Probation*, p. 3-17.
33. Jungtinių Tautų Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, Žin (1948, Nr. 68-2497).
34. Kalėjų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos (2013– 2021). Darbo su asmenimis, esančiais probacijos tarnybos priežiūroje statistinės ataskaitos.
35. Kilgore, J. 2013. „Progress or More of the Same? Electronic Monitoring and Parole in the Age of Mass Incarceration“. *Critical Criminology* 21, p. 123-129.
36. Kilgore, J., Sanders, E. 2018. „Electronic Monitors Aren’t Humane. They’re Another Kind of Jail“, *Wired*. Prieiga per internetą: <<https://bit.ly/3IuHb3x>> [žiūrėta: 2024 m. kovo 10 d.].
37. Kilgore, J., Sanders, E., Weisburd, K. 2021. „The Case Against E-Carceration“, *Inquest*. Prieiga per internetą: <<https://bit.ly/43fKPIb>> [žiūrėta 2024 m. kovo 10 d.].
38. Kyckelhahn, T. 2011. Direct Expenditures by Criminal Justice Function, 1982–2007. Technical Report, Bureau of Justice Statistics, Washington, D.C.
39. Kofman, A. 2019. Digital Jail: How Electronic Monitoring Drives Defendants Into Debt. ProPublica. Prieiga per internetą: <<https://bit.ly/49QIHKD>> [žiūrėta: 2024 m. kovo 10 d.].
40. Laurie, E., Maglione, G. 2019. „The Electronic Monitoring of Offenders in Context: From Policy to Political Logics“. *Critical Criminology* 2020, 28: p. 685–702.
41. Lemert, E. M. 1995. „Secondary Deviance and role conceptions“. In Herman, N. J. *Deviance - A Symbolic Interactionist Approach*. United States: General Hall.
42. Lietuvos probacijos tarnyba. 2022. Darbo su asmenimis, esančiais probacijos tarnybos priežiūroje statistinės ataskaitos. Prieiga per internetą: <https://probacija.lrv.lt/lt/apie-lietuvos-probacijos-tarnyba/statistika/metines-ataskaitos/> Žiūrėta 2024-05-05
43. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios, 2000-10-25, Nr. 89-2741.
44. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. Valstybės žinios, 2002-07-19, Nr. 73-3084.
45. Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas. Valstybės žinios, 2012, nr. XIP-1892(2).
46. Meuer, K., Woessner, G. 2020. „Does electronic monitoring as a means of release preparation reduce subsequent recidivism? A randomized controlled trial in Germany“. *European Journal of Criminology*, 17(5), p. 563-584.
47. Mesonienė, S. 2004. „Elektroninis monitoringas bausmių sistemoje: tarptautinis ir nacionalinis kontekstas“. *Jurisprudencija*, t. 52(44), p. 47–57.

48. Nellis, M. 2016. „Electronic monitoring and probation practice“. In: McNeill F, Durnescu I and Butter R (eds) *Probation. 12 Essential Questions*. London: Palgrave Macmillan, p. 217–244.
49. Nichols, Y. 2021. „Jailed For a Faulty Battery and Left to Catch COVID-19“, ACLU. Prieiga per internetą: <<https://bit.ly/3TuFmKk>> [žiūrėta: 2024 m. kovo 10 d.].
50. Nikartas, S. 2018. „Daugiau probacijos, mažiau kalinių? Ar pagrįstas kalinių skaičiaus mažinimo lūkestis?“. Lietuvos teisės instituto baudžiamosios justicijos tyrimų skyrius. *Jurisprudencija*, 25(2), p. 380–401.
51. Nikartas, S. 2020. Privatization of criminal justice in Eastern Europe // *Criminal Justice and privatisation. Key Issues and Debates* // Edited by Philip Bean. London: Routledge. Taylor & Francis Group, p. 215 –230.
52. Nikartas, S., Paliuka, J., Tereškinas, A. 2021. Policininkas ar socialinis darbuotojas? Probacijos pareigūnų profesinių vaidmenų tyrimas. *FILOSOFIJA. SOCIOLOGIJA*. T. 32. Nr. 2, p. 126–132.
53. Nikartas, S., Tereškinas, A. 2022. Women’s pains of punishment: Experiences of female offenders serving community sentences in Lithuania. *Probation Journal*, 69 (1), p. 66-85.
54. Phelps, M. 2017. „Mass probation: Toward a more robust theory of state variation in punishment“, *Punishment & Society* 19, 1, p. 53–73.
55. Renzema, M., Mayo-Wilson, E. 2005. „Can electronic monitoring reduce crime for moderate to high-risk offenders?“ *Journal of Experimental Criminology*, 1(2), p. 215–237.
56. Richter, M., Ryser, B., Hostettler, U. 2021. „Punitiveness of electronic monitoring: Perception and experience of an alternative sanction“. *European Journal of Probation*, Vol. 13 (3), p. 262–281.
57. Rokkan, T. 2018. „In Prison at Home: How Does the Home Situation Influence the effect of a Sentence with electronic Monitoring (eM)?“. *The book of Prison, architecture and humans*. Cappelen Damm Akademisk, ISBN: 978-82-02-52967-3. Chapter 11, p. 225-239.
58. Sakalauskas, G., Dünkel, F., Heinz, W. et al. 2017. *Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Lietuvos teisės institutas. Vilnius: leidykla „Žara“.
59. Sakalauskas, G., Jarutienė, L., Kalpokas V. et. al. 2020. *Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos*. Monografija. Lietuvos teisės institutas. Vilnius: leidykla „Žara“.
60. Sykes, G. 1958/2007. *The Society of Captives: A Study of a Maximum Security Prison*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
61. Standartinės minimalios Jungtinių Tautų Organizacijos taisyklės dėl priemonių, nesusijusių su laisvės atėmimu (Tokijo taisyklės). Prieiga per internetą: <<https://bit.ly/43dGfdp>> [žiūrėta 2024 m. kovo 10 d.].

62. Uscila, R. 2016. „Stebėjimo priemonių taikymas baudžiamojoje justicijoje“. *Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika*, Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės centras, p. 399-410.
63. Uscila, R. 2022. „Lietuvos bausmių vykdymo sistemos įgalinimas“. *Viešoji teisė. Pirmoji dalis*, p. 57-69.
64. Villman, E. 2022. „Early release from prison with electronic monitoring: Hook for or hindrance to change?“ *Criminology & Criminal Justice*, p. 1–20.
65. Williams, J., Weatherburn, D. 2022. „Can electronic monitoring reduce reoffending?“ *The review of Economics and Statistics*, MIT Press, vol. 104(2), p. 232-245.

Priedai

Priedas Nr. 1

Pusiau struktūruoto interviu scenarijus (*nuteistųjų grupei*):

1. Kaip reagavote, kai sužinojote, kad Jums taikys elektroninį stebėjimą kaip priemonę įgyvendinti bausmei?
2. Kokie klausimai Jums kilo pirmiausiai, uždėjus elektroninio stebėjimo prietaisą?
  - 2.1. Ar specialistai atsakė į visus rūpimus klausimus?
  - 2.2. Ką buvo sunkiausia suprasti ir išmokti?
3. Kaip elektroninio stebėjimo priemonė paveikė Jūsų kasdienį gyvenimą?
4. Kaip pavyko prisitaikyti prie elektroninio stebėjimo rutinos?
  - 4.1. Kokie sunkumai ar iššūkiai kildavo stebėjimo laikotarpiu?
    - 4.1.1. Ar elektroninio stebėjimo prietaisas buvo parinktas tinkamai?
    - 4.1.2. Kaip dažnai susidūrėte su prietaiso gedimu ar trikdžiais ir kaip greitai pavyko išspręsti problemą?
  - 4.2. Prie kokių sąlygų prisitaikėte lengviausiai?
5. Papasakokite savo išgyvenimus, su kuriais susidūrėte elektroninio stebėjimo metu.
6. Kokius teigiamus dalykus išvelgėte dėvėdami apykoję?
7. Kokia buvo aplinkinių (žmonių iš gatvės) reakcija į tai, jog dėvite apykoję?
  - 7.1. Ar pastebėjote, kad aplinkiniai į Jus atkreipia dėmesį?
  - 7.2. Ar pasitaikė Jūsų kasdienybėje žodinių replikų iš kitų žmonių (rodymo pirštais, pastovaus akių žvilgsnio, bandymo nufotografuoti)?
8. Kaip Jūsų šeima ar draugai reagavo į elektroninį stebėjimą?
  - 8.1. Ar jie Jums padėjo prisitaikyti prie Jūsų šios situacijos, kai turite dėvėti apykoję ir esate kontroliuojamas (-a)? Jei taip, kaip tai pasireiškė?
  - 8.2. Kaip Jūsų šeimą ir draugus paveikė tai, kad Jūs stebimas elektroninio ryšio priemonėmis?
9. Kaip elektroninis stebėjimas paveikė Jūsų laisvalaikį?
  - 9.1. Ar turėjote atsisakyti mėgstamos veiklos? Jei taip, kokios?
  - 9.2. Ar turėjote pakeisti savo kasdienes įpročius? Jei taip, kokius?
10. Kaip pasikeitė Jūsų elgesys elektroninio stebėjimo laikotarpiu?
11. Koks Jūsų santykis su probacijos pareigūnais?
  - 11.1. Ar probacijos pareigūnai skiria pakankamai dėmesio?
12. Papasakokite, kokių taisyklių turite laikytis?
  - 12.1. Kaip sekasi jų laikytis?
  - 12.2. Kokių sunkumų kilo laikantis taisyklių?

13. Kokios probacijos priemonės taikomos šalia elektroninio stebėjimo?
  - 13.1. Kaip manote, ar tokių priemonių užtenka?
  - 13.2. Kokių priemonių, Jūsų manymu, trūksta?
14. Ar dirbate? Jei taip, kaip elektroninis stebėjimas paveikė Jūsų darbinę veiklą?
15. Kokius pažeidimus dažniausiai padarote su apykoje?
  - 15.1. Kaip probacijos tarnyba reaguoja į Jūsų pažeidimus?
16. Kokius patarimus galite pateikti tiems, kurie ateityje bus stebimi elektroninio ryšio priemonėmis?
17. Kokių turite pasiūlymų, siekiant pagerinti elektroninio stebėjimo priemonių naudojimą?
18. Kaip Jums atrodo, kodėl elektroninis stebėjimas yra reikalingas?

Pusiau struktūruoto interviu scenarijus (*specialistams*):

1. Kaip Lietuvos probacijos tarnyboje vykdomas elektroninis nuteistųjų stebėjimas?
  - 1.1. Kodėl apskritai nuspręsta taikyti elektroninį stebėjimą nuteistiesiems?
  - 1.2. Kas tai paskatino?
  - 1.3. Ko yra siekiama elektroniniu stebėjimu?
  - 1.4. Kaip manote, kuo teismas remiasi paskirdamas elektroninio stebėjimą?
2. Kokios yra pagrindinės Jūsų pareigos ir atsakomybės kaip elektroninio stebėjimo vykdytojo?
3. Kaip vertinate elektroninio stebėjimo taikymą nuteistiesiems?
  - 3.1. Kokius įžvelgiate šios priemonės privalumus?
  - 3.2. Kokie pastebimi trūkumai?
  - 3.3. Kaip manote, kaip galima būtų pašalinti trūkumus?
4. Kaip manote, kada elektroninė nuteistųjų stebėsena yra veiksminga?
5. Kokie iššūkiai dažniausiai kyla darbe su nuteistaisiais, kuriems taikomas elektroninis stebėjimas?
6. Su kokiais sunkumais ar problemomis susiduria nuteistieji, kuriems taikomas elektroninis stebėjimas?
  - 6.1. Kaip manote, ar nuteistiesiems, kurie dėvi apykoję, sunkiau integruotis darbo rinkoje? Jei taip, kodėl taip manote?
  - 6.2. Kaip manote, kokių sunkumų atsiranda nuteistojo šeimoje, kuris dėvi apykoję?
7. Kokias pastebite nuteistųjų reakcijas į tai, kai jie sužino, jog bus stebimi apykojės pagalba?
  - 7.1. Kokie elektroninio stebėjimo taikymo aspektai nuteistiesiems sunkiausiai suprantami?
  - 7.2. Kokių pažeidimų pasitaiko dažniausiai?
  - 7.3. Kaip Jūs reagujete į nuteistųjų pažeidimus?
8. Kokie yra realūs nuteistųjų pavyzdžiai, kuriems taikoma elektroninė stebėsena pasiekė sėkmingų pokyčių elgesyje?

9. Kaip vertinate savo galimybes teikti emocinę paramą nuteistiesiems, kuriems taikomas elektroninis stebėjimas?
10. Kaip padedate jiems susitaikyti su šia patirtimi?
11. Kokia Jūsų nuomonė, ar elektroninė stebėseną galėtų būti alternatyva įkalinimui? Jei taip, kodėl taip manote?
12. Kiek Lietuvos probacijos tarnyba turi diskrecijos taikant elektroninį stebėjimą?
13. Kokius poreikius dažniausiai išreiškia nuteistieji stebėjimo laikotarpiu?
14. Kokie veiksniai Jums svarbūs, siekiant, kad elektroninis stebėjimo vykdymas būtų sėkmingas ir naudingas tiek nuteistiesiems, tiek visai bendruomenei?
15. Kaip pasikeistų situacija, jeigu būtų atsisakyta taikyti elektroninį stebėjimą?

Priedas Nr. 2

Tyrime dalyvavusių nuteistųjų charakteristikos

Tyrimo dalyvių Nr.	Lytis (V/M)	Amžius	EM su dienos tvarka	EM be dienos tvarkės	EM naktinio įpareigojimo kontrolei
N1	V	56	X		
N2	V	43	X		
N3	V	39		X	
N4	V	47	X		
N5	V	24			X
N6	M	56	X		
N7	V	39		X	
N8	V	25	X		
N9	M	24	X		
N10	V	30		X	
N11	M	64		X	
N12	V	54		X	
N13	M	47		X	
N14	V	28			X
N15	V	47			X

Priedas Nr. 3

Nuteistųjų patarimai ir pasiūlymai

Lygtinai paleistų nuteistųjų patarimai	Lygtinai paleistų iš įkalinimo įstaigų nuteistųjų pasiūlymai
<ul style="list-style-type: none"> • Suprasti, kad tai nėra nieko ypatingo, viskas yra paprasta, reikia susitaikyti (N1); • žinoti, kad tai yra laikina, stengtis tam tikrą laiką susiimti (N2); • dirbti su savimi ir norėti sugrįžti į visuomenę (N4); • suprasti, kad tai yra geriau, negu kalėjime; stengtis į ten negrįžti (N6); • nebijoti klausti (N8); • dabar kažko atsisakyti ir pakentėti, o po apykojės nuėmimo sau leisti (N9). 	<ul style="list-style-type: none"> • Padaryti apykoję mažesnę, smulkesnę, dedamą ant rankos, taip žmonės galimai ją rinkęsi dažniau ir išvengtų neigiamų reakcijų (N1, N9); • nelyginti socialinių ryšių, laisvalaikio praleidimo, darbo prioritetų skalėje, kadangi nuteistajam visi šie dalykai svarbūs; sudaryti dienotvarkės atskaitomybę be konkretaus apriboto laiko nustatymo; neįskaičiuoti į laisvalaikį laiko nuvažiuojamams (N2); • suteikti didesnes išmokas išėjusiems iš įkalinimo įstaigos, padidinti laiką laisvalaikiui (N4, N8). • padaryti apykoję patogesnę (N6); • pakeisti EM techniškai, kad išsikrovus apykojei pareigūnai matytų asmens buvimo vietą (N8).
Nuteistųjų, kuriems taikomas EM, be dienotvarkės nustatymo, patarimai	Nuteistųjų, kuriems taikomas EM, be dienotvarkės nustatymo, pasiūlymai
<ul style="list-style-type: none"> • Suprasti, kad niekas nepasikeis (N3); • laikytis įpareigojimų (N7); • nusipirkt raištį, kad nespaustų kojos (N10); • slėpti apykoję, rinktis drabužius, kurie tiktų (N11); • ramiau gyvent, niekur nelyst, išlaukt, išsilaikyt; draugauti su savimi, su galva (N12); • nesureikšminti to, priimti bausmę ir prisitaikyti; nelaužyti inventoriaus (N13). 	<ul style="list-style-type: none"> • Atkreipti dėmesį į alternatyvias, pažengesnes priemones (N3, N10); • pakeisti prietaisą į laikrodį, kad išvengtų žmonių kankinimo (N7); • pakeisti apykoję mažesne ir suteikti žmogui pasirinkimą dėvėti ant rankos, ar ant kojos (N11); • padaryti neilgą EM terminą, pavyzdžiui, iki trijų mėnesių (N 12); • sugalvoti gumytę, kuri leistų normaliai apsirengti, apykoję padaryti mažesnę ir uždėti ant rankos (N13).
Nuteistųjų, kuriems EM taikomas probacijos iniciatyva, patarimai	Nuteistųjų, kuriems taikomas EM probacijos iniciatyva, pasiūlymai
<ul style="list-style-type: none"> • Prašyti didesnio apykojės dydžio, gero pakrovėjo (N5); • stengtis laikytis taisyklių, suprasti, kad tai nėra amžina, nedepresuoti, kontroliuoti emocijas (N14); • laikytis taisyklių; nepapult čia, kad nenešiot apykojės; nevaikščiot niekur, kad nebūtų nusizengimų (N15). 	<ul style="list-style-type: none"> • Uždėti mažesnę apykoję (N5); • taikyti apykoję pagal žmogų, nedėti apykojės, kuri netinka žmogui, yra per didelė; siauresnėms kojoms surasti alternatyvą, mažesnę apykoję; apykoję pritaikyti, sureguliuoti kiekvienam ir plonesniam ir storesniam, kad būtų kuo mažiau patiriamo diskomforto (N14); • pakeisti į laikrodį (N15).